

Goede Seks, Slechte Seks

EEN PORTRETTERING VAN HET SEKSUALITEITSDISCOURS ONDER
JONGEREN IN DE NEDERLANDSE SOAP GOEDE TIJDEN, SLECHTE TIJDEN

MARIAN LEFEBER

Lindsey Osseforth

471061

Dr. A.F.M. Krijnen

Masterthesis

Erasmus Universiteit Rotterdam

Maart 2019

Goede Seks, Slechte Seks: Een portrettering van het seksualiteitsdiscours onder jongeren in de Nederlandse soap *Goede Tijden, Slechte Tijden*

ABSTRACT

Jongeren gebruiken media-inhoud om een eigen seksuele identiteit samen te stellen. De Nederlandse soapserie *Goede Tijden, Slechte Tijden* is een van de informatiebronnen die jongeren raadplegen. De reacties van het publiek doen vermoeden dat de inhoud van het programma zeer expliciet is en dat de verbeelding van seksualiteit afwijkt van de norm. De gevolgen van ‘hyperseksuele’ media-inhoud zijn zelfs zo verstrekkend dat beleidsmakers zich geroepen voelen om de integriteit en de seksuele moraal van jonge Nederlanders te beschermen. Echter blijkt uit sociologisch onderzoek dat het seksuele gedrag van Nederlandse jongeren niet overeenkomt met de redenen voor paniek waaruit het beleid voortkomt. Media worden beschouwd als aanjagers van morele paniek, maar de daadwerkelijke media-inhoud wordt niet onderzocht. De huidige studie brengt daarin verandering. Het onderzoekt hoe het seksualiteitsdiscours onder jongeren in *Goede Tijden, Slechte Tijden* wordt geportretteerd, maar ook hoe het discours in de afgelopen 30 jaar is veranderd.

Hoe het discours rondom seksualiteit tussen jongeren in de Nederlandse soap *Goede Tijden, Slechte Tijden* in 1992, 2005 en 2016 wordt verbeeld, zal worden onderzocht met behulp van een multimodale kritische discoursanalyse. De jaartallen vloeien voort uit de drie geanalyseerde seizoenen (3, 16 en 27). Van elk seizoen werden de eerste 14 afleveringen geanalyseerd en tijdens de analyse werden slechts de jongerenpersonages gevolgd.

De resultaten laten zien dat het seksualiteitsdiscours onder jongeren grofweg uiteen valt in drie hoofdthema's, namelijk (1) heteronormativiteit, (2) monogamie en (3) randvoorwaarden voor seksualiteit. Ieder thema wordt ondersteund met verschillende uitsluitingsmechanismen en strategieën, die ervoor zorgen dat de seksuele status quo gewaarborgd blijft. Hoewel de geanalyseerde seizoenen van elkaar verschillen, blijven de hoofdlijnen vrijwel hetzelfde. Het dominante gedachtengoed aangaande seksualiteit ligt zodanig diep verankerd in de Nederlandse maatschappij, dat het seksualiteitsdiscours in de afgelopen 30 jaar weinig tot niets is veranderd.

De paniek die voortkwam uit de inhoud van *Goede Tijden, Slechte Tijden* is op basis van de huidige studie ongegrond. De Nederlandse soap spiegelt het publiek – tegen de verwachtingen in – een zeer conservatief en behoudend seksualiteitsdiscours voor. De resultaten van het onderzoek stroken met eerder uitgevoerd sociologisch onderzoek, maar staan haaks op het beleid rondom seksualiteit in Nederland. De discrepantie tussen wetenschappelijk onderzoek en beleid, leidt tot de bevraging van dat beleid. Daarnaast kan men zich afvragen of de diversiteit van seksuele jongerenidentiteiten niet in het gedrang komt, als onder andere soapseries enkel een conventionele moraal ten toon spreiden.

KERNWOORDEN: *GTST*, morele paniek, jongeren, seksualiteit, representatie, discoursanalyse

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
1. Inleiding	5
1.1 Golven van morele paniek.....	6
1.2 Het wetenschappelijke debat	9
1.3 Goede Tijden, Slechte Tijden	11
1.4 Leeswijzer	13
2. Theoretisch kader	14
2.1 Het seksualiseringsproces.....	14
2.2 Representaties van seksualiteit	21
2.3 Representatie van jongerenseksualiteit.....	23
2.4 Soaps	26
3. Methode.....	29
3.1 Een multimodale kritische discoursanalyse.....	30
3.2 Dataverzameling.....	33
3.3 Data-analyse	35
3.4 Validiteit en betrouwbaarheid	37
4. Resultaten	39
4.1 Seizoen 3	39
4.1.1 Man en vrouw.....	40
4.1.2 Monogamie.....	42
4.1.3 Randvoorwaarden voor seksualiteit	46
4.2 Seizoen 16	49
4.2.1 Man en vrouw.....	49
4.2.2 Monogamie.....	52
4.2.3 Randvoorwaarden voor seksualiteit	53
4.3 Seizoen 27	55
4.3.1 Man en vrouw.....	55
4.3.2 Monogamie.....	57

4.3.3 Randvoorwaarden voor seksualiteit	59
5. Conclusie en discussie.....	62
5.1 Het antwoord op de onderzoeksvraag	62
5.2 Theoretische en praktische implicaties.....	64
5.3 Beperkingen en aanbevelingen.....	66
Bibliografie.....	69
Bijlage 1: Overzicht van de geanalyseerde afleveringen.....	75
Bijlage 2: Bewijs van de discoursanalyse	76
2.1 open coderen.....	76
2.2 selectief coderen	77

Voorwoord

Voor u ligt het eindresultaat van een onderzoek waarover wellicht veel te zeggen valt. Het schrijfproces en de inhoud van deze masterthesis hebben mij in het afgelopen jaar vele nieuwe inzichten gebracht; over mezelf en over de wereld waarin wij leven. Ik durf met recht te zeggen dat ik op het moment van schrijven iemand anders ben dan toen ik aan deze taak begon. Ik wil Tonny Krijnen bedanken voor haar steun en voor haar ruimdenkendheid ten aanzien van het onderzochte discours. Ook wil ik de liefde bedanken, omdat zij op een geheel andere manier verscheen dan ik voor mogelijk hield.

When will we break the social “norm”

Of men strictly being born “man”

And women only being born “woman”.

Why is it still assumed that we are only interested in the opposite sex?

Why do I still feel challenges in telling older strangers and coworkers who I love?

We as a society know how complicated this world is;

Do we not owe each other more than simple acceptance?

Educate and breathe life into the upcoming generations;

Do not shut them down.

Give them the choice to make a life they want.

A life they are proud of.

- M . Misuraco

1. Inleiding

“Dus GTST is vanaf 12 jaar... Volgens mij is het leren over [...] trio's toch wel een beetje teveel info voor die leeftijd! Ik kan me niet eens herinneren dat ik tijdens een normale bioscoopfilm mensen zover heb zien gaan als nu bij GTST. Er wordt gewoon niks meer aan de verbeelding over gelaten” (Trio in GTST maakt tongen los, 2016, para. 4).

In aflevering 5.424 van de Nederlandse soapserie *Goede Tijden, Slechte Tijden* beleefden de jonge personages Job en Anna een wild avontuur. Op de bewuste avond – 29 september 2016, klokslag 20.00 uur op RTL4 – ontmoetten zij Colette, waarmee Job en Anna in een bed belandden (*Goede Tijden, Slechte Tijden: Wild avontuur Job en Anna*, 2018). Het vermeende trio deed een hoop stof opwaaien. Vooral ouders van jeugdige kijkers vonden dat de verbeelde seksscènes te expliciet waren voor het moment van uitzenden. Daarnaast was men de mening toegedaan dat de soapserie abnormale vormen van seks vertoonde. “Er wordt gesuggereerd dat abnormale seks normaal is. Zeer veel kijkers zijn hier niet van gediend. (...) Walgelijk” (GTST-rel: ophef over seksscènes, 2016, 0:42). Job en Anna waagden zich niet slechts aan een trio, maar vonden het ook opwindend om van bedpartners te ruilen met Kevin en Juna (sCool Tv, 2017). Klaarblijkelijk weken de personages met respectievelijk een trio en een partnerruil te ver af van de seksuele norm.

Zoals elke discussie kent ook de trio-discussie omtrent Job en Anna een andere kant. Niet elke kijker is het eens met de ophef die ontstond over de getoonde beelden. Velen zijn van mening dat *Goede Tijden, Slechte Tijden* hedendaagse seksuele aangelegenheden vertoont. De soapserie zou juist een perspectief bieden waarin de verschillende vormen van seksualiteit kenbaar worden gemaakt. Seksuele uitingen waar ook trio's onder vallen, zouden geen taboe moeten zijn, gezien de mate waarin deze tegenwoordig voorkomen. De norm met betrekking tot seksualiteit lijkt afhankelijk van de kijker.

“Mensen die zeggen dat dit te ver gaat. Dit gebeurt in het dagelijks leven hoor. Meer dan je denkt. Homoseksuele seks tussen Lucas en al zijn partners gaat niet te ver maar dit wel? Waarom zou dit slecht zijn, het lijkt niet eens op porno en er zijn zat mensen die mannen en vrouwen aantrekkelijk vinden dus waarom dan geen trio als je het allebei aan kunt. Beter dat (oudere) kinderen dit zien dan dat ze er via de porno versie achter komen toch” (Trio in GTST maakt tongen los, 2016, para. 8).

Het publiek van *Goede Tijden, Slechte Tijden* is verdeeld. Een dergelijke verdeling in de maatschappij ten aanzien van een sociaal fenomeen – zoals bijvoorbeeld seksualiteit – voltrekt zich vaker. In zo'n situatie ontstaan grofweg twee partijen: de “morele entrepreneurs”, zij die paniek zaaien wanneer ze bang zijn voor een bedreiging van de heersende sociale en culturele waarden en de “volksduivels”, het gemeen dat de sociale norm bedreigt. Morele entrepreneurs worden verantwoordelijk gehouden voor morele paniek. Morele paniek ontstaat als een toestand, een fenomeen, een persoon of een groep personen wordt aangemerkt als een bedreiging voor maatschappelijke waarden en belangen (Cohen, 2011) en kan worden beschouwd als een irrationele overreactie op hetgeen afwijkend is van de norm (Thiel Stern, 2014). De totstandkoming van morele paniek geschiedt in vijf fasen: in de eerste plaats

wordt iets of iemand gedefinieerd als bedreiging van de sociale normen en gemeenschappelijke belangen. Vervolgens wordt de dreiging door media op een herkenbare manier verbeeld. De weergave van de bedreiging wekt ten derde publieke bezorgdheid, waaruit onrust ontstaat. Deze onrust wordt beantwoord door autoriteiten en beleidsmakers tijdens de vierde fase van de totstandkoming van morele paniek (Cohen, 2011). Als gevolg daarvan en tot slot zal morele paniek leiden tot sociale veranderingen in de maatschappij. Zij die zich niet kunnen vereenzelvigen met de kernwaarden van de morele entrepreneurs vormen een bedreiging voor de gangbare norm, alsook de samenleving. Tenminste, volgens de morele entrepreneurs. Daarom worden zij betiteld als volksduivels.

De manifestatie van morele paniek is onlosmakelijk verbonden met bepaalde aannames aangaande media. Media spelen een rol in het onder de aandacht brengen van afwijkende of sociaal problematische verschijningen die potentieel morele paniek tot gevolg kunnen hebben. Ergo, media vormen een stimulans waarop het publiek reageert: zij zenden beelden uit die de paniek kunnen doen verergeren of juist verminderen (Cohen, 2011).

Terugkerende naar de reacties van het publiek op het trio van Job en Anna in *Goede Tijden, Slechte Tijden*, kan men zich het volgende afvragen: vertoonde het televisieprogramma een van de norm afwijkend seksueel beeld, waarop een gedeelte van het publiek irrationeel en overdreven heeft gereageerd? Zaaient deze reacties nieuwe paniek of maken zij deel uit van een reeds bestaande golf morele paniek? En, waar is men nou eigenlijk bang voor? Hoe het ook zij, seksualiteit was, is en zal hoogstwaarschijnlijk een omstreden onderwerp blijven.

1.1 Golven van morele paniek

“Golven van morele paniek kenmerken de geschiedenis van televisie, vooral wanneer het om seksueel gerelateerde thema's in populaire cultuur gaat” (Dhaenens & Van Damme, 2016, p. 63). Onder invloed van televisieprogramma's ontstaan in de samenleving regelmatig publieke debatten tussen de voor- en tegenstanders van taboedoorbrekende uitzendingen. Dat geldt in het bijzonder voor programma's gericht op jongeren waarin seks en seksualiteit verbeeld worden. Zo worden onaantastbare seksuele idealen aan het wankelen gebracht en er wordt ruimte geschept voor nieuwe of andere omgangsvormen (Dhaenens & Van Damme, 2016).

De ontwikkeling van de Nederlandse seksualiteit wordt gekarakteriseerd door een tweestrijd tussen meer geëmancipeerde en behoudendere omgangsidealen: “Men is preuts en conservatief, of vrijgevochten en liberaal” (Plasterk geciteerd door Wouters, 2009, p.71). Het opnieuw aftasten van seksuele expressies wordt in de maatschappij tegenwoordig al snel betiteld als pornoficatie of pornificering; een fenomeen waartegen vooral jongeren – en in het bijzonder jonge meisjes – in bescherming moeten worden genomen (Wouters, 2009). Tijdens de pornoficatie van de maatschappij maken porno-esthetica een intrede in het dagelijks leven. Pornoficatie behelst bijvoorbeeld het drukken van de *Playboy* bunny op kleding en shirts met de slogan “ex-pornstar”. Daarnaast is tegenwoordig veel naakt te zien in muziekvideo's en reclamecampagnes (Krijnen & Van Bauwel,

2015). De gevoelswaarde omtrent de begrippen pornoficatie en pornificering is enorm negatief (Wouters, 2009). De verbinding van deze begrippen met de ontwikkeling van seksualiteit in het algemeen, brengt vervolgens een algehele negatieve connotatie rondom seksualiteit teweeg. Aansluitend ontstaat logischerwijs maatschappelijke onrust ten aanzien van pornoficatie, waardoor politici zich geroepen voelen op te treden om de pornoficatie van Nederland aan banden te leggen.

In de emancipatienota van 2007 prioriteerde Ronald Plasterk seksualisering als beleidsthema (Plasterk, 2007). Het door Plasterk publiekelijk innemen van een standpunt met betrekking tot de seksualisering of pornoficatie van de samenleving heeft het seksualiseringsdebat in Nederland behoorlijk doen oplaaien. De begrippen seksualisering en pornoficatie worden in het seksualiseringsdebat als synoniemen gebruikt, maar betekenen in wezen iets anders. Seksualisering refereert naar de sociale trend die alles aan seksualiteit verbindt: van kleren tot muziek en autorijden tot de manier waarop iemand eet (Krijnen & Van Bauwel, 2015). De beleidsnota van Plasterk – getiteld *Meer kansen voor vrouwen* – is volgens Wouters (2009) een aanfluiting voor de sociale wetenschap. In de nota wordt gesteld dat de vrijheid voor veel jongeren zo groot is dat emancipatie ook verbonden raakt met de risico's van grenzeloze vrijheid “ [...] in het bijzonder op het gebied van seksualiteit” (Wouters, 2009, p. 70). Op welke risico's precies wordt gedoeld, wordt niet nader verklaard. Wel wordt gepretendeerd dat er ook in Nederland aanwijzingen zijn dat de confrontatie met “seksueel getinte beelden van invloed zijn op seksueel gedrag en het zelfbeeld van jongeren” (Wouters, 2009, p. 70). Empirisch bewijs, waarop voorgaande gebaseerd is ontbreekt (Wouters, 2009).

De nota Plasterk vervolgt: “Zo lijkt nu de heersende seksuele moraal onder jongeren tot een verruwing van seksuele omgangsvormen te leiden, waardoor de lichamelijke integriteit en veiligheid van meisjes in gevaar komt” (Wouters, 2009, p. 71). Volgens Wouters (2009) een boue uitspraak, gezien de voorbeelden hiervoor eenzijdig lijken geselecteerd uit het RutgersNissorapport *Seks onder je 25^e*. Zelfs zo eenzijdig dat rechtsgeleerde Cees Maris hierover het volgende schrijft: “Dit alles wijst erop dat de emancipatienota eenzijdig is uitgegaan van een moralistische ideologie over seksualisering, waarna selectief materiaal is gezocht om dit vooroordeel te ondersteunen” (Maris geciteerd door Wouters, 2009, p. 71). *Seks onder je 25^e* beschrijft “juist dat Nederlandse jongeren merendeels hoogwaardige seks bedrijven” (Wouters, 2009, p. 71).

De ‘seksualisering van de samenleving’ en het in gevaar brengen van de geaccepteerde seksuele moraal, valt volgens Plasterk vooral toe te dichten aan media. Media fungeren volgens hem als aanjagers voor dit proces door expliciete beelden omtrent seksualiteit te vertonen (Wouters, 2009). Dergelijke uitspraken zijn volgens Wouters (2009) ongegrond en de seksualisering van de maatschappij kan niet op deze manier worden uitgelegd. Dat komt voort uit het feit dat de begrippen seksualisering en pornoficatie afzonderlijk van elkaar, maar met dezelfde betekenis, worden gebruikt. Seksualisering kan worden beschouwd als zowel procesbegrip als moreel begrip. Seksualisering als procesbegrip beschrijft de procesmatige ontwikkeling van seksualiteit, terwijl seksualisering als moreel begrip de maatschappelijk moraal ten aanzien van seksualiteit beslaat (Wouters, 2009). Het

vervangen van het begrip seksualisering voor het begrip pornoficatie heeft een disbalans veroorzaakt, omdat de ondertoon van het begrip pornoficatie uitsluitend negatief is. Deze disbalans heeft een golf van morele paniek tot gevolg (Van Zoonen, 2009; Wouters, 2009).

De emancipatie van seksualiteit kan wel met behulp van het begrip seksualisering worden begrepen en bestudeerd, maar niet met het begrip pornoficatie (Wouters, 2009). Pornoficatie is – anders dan seksualisering – slechts een moreel begrip. De negatieve klank die met het begrip pornoficatie gepaard gaat en de weerstand in de maatschappij die daaruit voortvloeit, past geheel binnen het overkoepelende seksualiseringsverloop. De ontwikkeling van seksualiteit wordt immers gekenmerkt door hevige weerstand en paniek. Zowel de aanval als het pleidooi voor het seksualiseringsproces stuwden haar richting voort, leidend tot de emancipatie en integratie van seksualiteit in de maatschappij (Wouters, 2009).

Het verloop van het seksualiseringsproces is voortschrijdend, maar kent een glooiende beweging en is niet lineair. Seksualiteit is een sociaal construct dat wordt beïnvloed door haar eigen geschiedenis (Foucault, 1984). Denkbeelden omtrent seksualiteit zijn maatschappelijk verankerd in een discours: een geheel van uitspraken en articulaties die behoren tot hetzelfde fenomeen. Het gedachtengoed binnen het discours steunt op een referentiesysteem (Crone, 2007), dat verantwoordelijk is voor de wijze waarop over seksualiteit gedacht en gesproken wordt. Het bevestigen, verwerpen of aanpassen van maatschappelijke discourses met betrekking tot seksualiteit, is onderdeel van het seksualiseringsproces. De evolutie van het gemeenschappelijk gedachtengoed kan – bijvoorbeeld onder invloed van morele paniek – bestaande discourses doen veranderen.

Pornoficatie en seksualisering maken deel uit van het debat rondom seksualiteit. De negatieve lading die met de begrippen gepaard gaat is onderdeel van datzelfde discours, maar niet per definitie gegrond. Hoewel Plasterk beargumenteert dat de Nederlandse jeugd vooral behoed moet worden voor de seksualisering van de maatschappij onder invloed van media, wordt gesteld dat jongeren wel degelijk in staat zijn tot zelfregulering en morele overwegingen (Wouters, 2009; Dhaenens & Van Damme, 2016). Taboedoorbrekende programma's, zoals *Goede Tijden, Slechte Tijden*, bieden juist mogelijkheden met betrekking tot identiteitsvorming en fungeren als belangrijke pijlers aangaande de seksuele ontwikkeling van de jeugd (Dhaenens & Van Damme, 2016). Televisie wordt door jongeren beschouwd als informatiebron, waaruit kennis over liefde, seksualiteit en relaties kan worden geput (Buckingham & Bragg, 2004; MacKeogh, 2004). Deze kennis wordt vervolgens gebruikt bij de ontwikkeling van een eigen seksuele identiteit. Jongeren lijken met behulp van de vooruitstrevende seksuele beeldcultuur een balans te hebben gevonden tussen een strikt seksuele moraal en seksuele vrijheid (Dhaenens, 2012; Van Damme & Biltereyst, 2013; Dhaenens & Van Damme, 2016). Een beteugeling van seksuele verscheidenheid op televisie, zal gepaard gaan met een indamming van de seksuele informatiebron waaruit jongeren heden ten dage putten.

1.2 Het wetenschappelijke debat

Het opgelaaide seksualiseringsdebat wordt gekenmerkt door verschillende sociale en wetenschappelijke invalshoeken. Onderzoek heeft uitgewezen dat televisie bijdraagt aan seksualisering of pornificering door het promoten van fysieke seksuele aantrekkelijkheid en de objectivering van vrouwen en meisjes onder een jong publiek (Report of the APA task force on the sexualization of girls, 2007). Seksualisering zou jonge vrouwen belemmeren tijdens het ontwikkelen van hetgeen ‘gezonde’ seksualiteit genoemd wordt. Het frequent worden blootgesteld aan schoonheidsidealen wordt geassocieerd met onrealistische en negatieve verwachtingen met betrekking tot seksualiteit. Het consumeren van media-inhoud door vrouwen zou leiden tot de acceptatie van seksuele objectivering en het vooropstellen van fysieke aantrekkelijkheid als een van de kernwaarden van de vrouw (Report of the APA task force on the sexualization of girls, 2007). Het zouden niet alleen vrouwen zijn die getroffen worden door het seksualiseringsproces: “Exposure to narrow ideals of female sexual attractiveness may make it difficult for some men to find an “acceptable” partner or to fully enjoy intimacy with a female partner” (Report of the APA task force on the sexualization of girls, 2007, p. 3). Seksualisering leidt kennelijk tot een onrealistisch beeld over vrouwelijke aantrekkelijkheid en seksualiteit, waardoor mannen geen geschikte partner meer kunnen vinden. De beelden die worden vertoond op de televisie zouden een vertekend beeld geven van de werkelijkheid en dit heeft negatieve effecten voor de maatschappij in zijn geheel (Nikken & De Graaf, 2011).

Aan het voorgaande liggen verschillende theorieën ten grondslag, welke gebaseerd zijn op een oorzakelijk verband tussen gepornificeerde mediarepresentaties en de seksuele identiteit van jongeren. Men gaat uit van een invloed van seksueel getinte uitingen op televisie op jongeren. Dit kan worden onderzocht op basis van twee modellen, namelijk de cultivatietheorie en de sociale leertheorie (Nikken & De Graaf, 2011). De cultivatietheorie omschrijft een effectproces bij de televisiekijker. Binnen deze theorie heerst de assumptie dat de kijker erop zal vertrouwen dat hetgeen wordt verbeeld een representatie van de realiteit is. Als gevolg daarvan zouden kijkers zich gaan spiegelen aan personages en gerepresenteerde gedragingen overnemen (Bueving & Bouman, 2002). Vooral jongeren zouden erg vatbaar zijn voor het interpreteren van representaties als de werkelijkheid (Greenberg & Hofshire, 2000). De jeugd zou theoretisch gezien haar gedrag collectief aanpassen naar de gerepresenteerde seksuele norm, waardoor de seksuele uitingen op televisie een direct gevolg op haar hebben.

Volgens de sociale leertheorie observeren, imiteren en modelleren mensen elkaars gedrag (Bandura & Walters, 1977). Jongeren zouden reflecteren aan personages uit soapseries, waaruit vervolgens bepaalde gedragingen en uitingen voortvloeien (De Bruin, 2005). De mate waarin de seksuele inhoud van televisieprogramma's effect heeft op jongeren is echter afhankelijk van drie factoren. Allereerst de leeftijd van de jongere: “Oudere tieners begrijpen beter wat ze zien, zijn er meer mee op hun gemak en zoeken programma's met seksuele inhoud eerder op” (Bueving & Bouman, 2002, p. 10). Ten tweede speelt de sekse van de kijker een rol. Jonge vrouwen zouden eerder geneigd zijn om media te gebruiken als educatiemiddel met betrekking tot seks. Ten derde is de mate

van realisme van belang. Wanneer het uitgebeelde een realistische representatie van de werkelijkheid schetst, heeft dit een grotere impact op de jongere kijker (Bueving & Bouman, 2002). Zowel de cultivatie- als de sociale leertheorie impliceren dat jongeren het gedrag van soappersonages vrijwel klakkeloos overnemen; tenminste als de representatie een realistische weergave van de werkelijkheid is. In navolging daarvan zou het percentage jongeren dat heeft deelgenomen aan een trio drastisch omhoog moeten zijn gegaan, na het aanschouwen van Job en Anna in aflevering 5.424 van *Goede Tijden, Slechte Tijden*.

Waar te makkelijk aan voorbijgegaan wordt, zijn de contextuele factoren die van invloed zijn bij het toekennen van betekenis aan een televisieprogramma. Het genre, de kennis en de bekwaamheid van de kijkers hebben allemaal betrekking op de manier waarop televisie wordt gehanteerd (Bueving & Bouman, 2002). Jongeren kunnen worden beschouwd als competente mediaconsumenten, die kritisch televisieteksten lezen. Over het algemeen combineren jongeren verschillende informatiebronnen om te leren over seks en seksualiteit. Het samenvoegen van de informatie uit deze bronnen leidt uiteindelijk tot de ontwikkeling van een eigen seksuele identiteit met bijbehorende normen en waarden (Dhaenens & Van Damme, 2016). Ervan uitgaande dat er een oorzakelijk verband is tussen de representatie van seksualiteit en de seksualiteit van jongeren is te simplistisch (Bueving & Bouman, 2002). Seksuele representaties in soaps maken wel degelijk onderdeel uit van het construeren van een seksuele identiteit (Dhaenens & Van Damme, 2016), maar omvatten niet de gehele seksuele informatiebron waaruit wordt geput. Datzelfde geldt voor beelden waarin vrouwen geobjectiveerd worden. De constructie van een jongerenidentiteit behelst meer dan een eenzijdig perspectief op seksualiteit: het is een constructie gebaseerd op persoonlijke eigenschappen, sociale normen en waarden, cultuur en nog vele andere aspecten. De kennis en informatie over seksualiteit die voortvloeien uit het medium televisie, beslaan slechts een gedeelte van hetgeen gebruikt wordt tijdens de constructie van een seksuele identiteit.

Het wetenschappelijke debat valt uiteen in twee perspectieven. Enerzijds bestaat de overtuiging dat er een oorzakelijke verband bestaat tussen een te expliciete verbeelding van seksualiteit en de teloorgang van de onschuld en het zelfbeeld van jonge vrouwen in de maatschappij. De geboden seksuele vrijheid is volgens Ronald Plasterk (2007) een gevaar voor de jeugd en dient te worden benaderd als serieus maatschappelijk probleem. De ernst van de situatie valt niet te ontkennen. Vooral niet wanneer men uitgaat van een oorzakelijk verband tussen de pornificering van de maatschappij en morele aftakeling van de jeugd van tegenwoordig. De maatschappij, de politiek en de wetenschap hebben zich uitgebreid ontfemd over deze noties met betrekking tot seksualiteit.

Anderzijds omvat het debat de notie dat jongeren voldoende bekwaam zijn om de getoonde vormen van seksualiteit op de televisie kritisch te beschouwen. Ervan uitgaan dat de jeugd blindelings de gedragingen van soappersonages overneemt, is te gemakzuchtig. Een televisieprogramma zoals *Goede Tijden, Slechte Tijden* vormt slechts een enkele bron binnen het – door de jeugd geraadpleegde – grootschalige seksuele informatienetwerk. Allicht kijken jongeren naar videoclippen waarin

halfnaakte, zo niet geheel naakte vrouwen voorkomen. Het feit dat vrouwen in dergelijke clips worden neergezet als lustobject, wil niet zeggen dat soortgelijke media-inhoud het gehele seksuele curriculum van jongeren beslaat. De constructie van een seksuele identiteit komt voort uit het gehele seksuele discours. Dit discours wordt op een bepaalde manier door televisieprogramma's gerepresenteerd. De representatie van seksualiteit in bijvoorbeeld *Goede Tijden, Slechte Tijden* is een informatiebron voor jongeren, maar niet dé informatiebron.

Het seksualiseringsdebat heeft vooral aandacht voor de consequenties van seksuele inhoud uitgezonden door media. Aan de ontwikkeling van het discours omtrent seksualiteit wordt veelvuldig voorbij gegaan, alsook aan hetgeen daadwerkelijk wordt gerepresenteerd. Media dragen bij aan het debat over seks, maar de media-inhoud wordt nauwelijks onderzocht. Er staat niet onomstreden vast dat de representatie van seksualiteit tegenwoordig grotere gevolgen heeft voor de jeugd, al beweert Ronald Plasterk van wel (Wouters, 2009).

Hoewel in de eerste editie van *Seks onder je 25^e* (De Graaf, 2005) – waarop de nota van Plasterk was gebaseerd – nog werd aangetoond dat er een enorme seksuele teloorgang in de Nederlandse maatschappij merkbaar was, werd in de derde editie van *Seks onder je 25^e* (De Graaf, Van den Borne, Nikkelen, Twisk & Meijer, 2017) aangetoond dat de leeftijd waarop jongeren voor het eerst seks hebben naar boven is verschoven. Namelijk van 17,1 jaar naar 18,6 jaar (De Graaf et al., 2017). Tussen 2005 en 2012 veranderde er nauwelijks iets aan deze grens en bleef de gemiddelde leeftijd rond 17 jaar hangen. Homoseksuele jongeren durfden in 2012 wel eerder uit de kast te komen dan in 2005 (Seksgedrag jongeren in zes jaar amper veranderd; homo wel eerder uit de kast, 2012). De tolerantie ten opzichte van homoseksualiteit is tussen 2012 en 2017 bijna verdubbeld (De Graaf et al., 2017).

De ontwikkelingen welke gepaard gaan met de verandering van het seksualiteitsdiscours zijn niet louter positief, maar zeker ook niet per definitie negatief. De discrepantie die is ontstaan tussen de beleidsnota's en de Nederlandse seksualiteitsrapportages, kan worden verklaard met het feit dat er geen onderzoek wordt gedaan naar Nederlandse media-inhoud. Slechts Joost de Bruin vormt hierin een uitzondering, hij deed in 1999 onderzoek naar de representatie van seksualiteit in jongerenbladen (De Bruin, 1999). Om passend beleid te maken is het van uitermate groot belang dat er wetenschappelijk onderzoek wordt gedaan naar de inhoud van Nederlandse televisieprogramma's.

1.3 Goede Tijden, Slechte Tijden

De soap *Goede Tijden, Slechte Tijden* wordt al sinds 1 oktober 1990 uitgezonden op de Nederlandse beeldbuis. Theoretisch gezien zal het televisieprogramma een enorme bijdrage hebben geleverd aan de constructie van de Nederlandse seksualiteit, of op zijn minst hebben gefungeerd als seksuele informatiebron. *Goede Tijden, Slechte Tijden* was vanaf het eerste moment van uitzenden bedoeld voor een jong publiek (De Bruin, 2005). De eerste seizoenen draaiden om een groepje schoolverlaters uit het fictieve plaatsje Meerdijk. Aanvankelijk was *Goede Tijden, Slechte Tijden* een

exacte kopie van het Australische *The Restless Years*, maar vanaf het derde seizoen werd de soap geschreven en gemaakt door enkel Nederlandse handen (Goede Tijden, Slechte Tijden, 2018). Sinds de lancering wordt de soap elke werkdag uitgezonden. *Goede Tijden, Slechte Tijden* is een van de best bekeken programma's op de Nederlandse televisie en tevens de langstlopende soapserie (Ontstaan van Nederlands langstlopende soapserie GTST, 2018).

Goede Tijden, Slechte Tijden is vooral populair onder Nederlandse jongeren. Uit de kijkcijfers van 1995 tot en met 2002 blijkt dat op een gemiddelde avond maar liefst 50 procent van de televisiekijkende jongeren tussen de 13 en 19 jaar naar *Goede Tijden, Slechte Tijden* keek (De Bruin, 2005). Tegenwoordig scoort *Goede Tijden, Slechte Tijden* gemiddeld tussen de 1 en 1,4 miljoen kijkers waarvan 11,6 procent uit een volwassene met tenminste een jongere onder de 19 bestaat. Dat wil zeggen dat er dagelijks ongeveer 220.000 jongeren naar *Goede Tijden, Slechte Tijden* kijken (GTST factsheet, 2018). Hoeveel jongeren tegenwoordig precies naar de soapserie kijken is niet bekend. Veel jongeren kijken geen lineaire televisie meer en de online kijkcijfers zijn tot op heden niet in leeftijdscategorieën verdeeld. Wel is het aannemelijk dat jongeren vaker online terugkijken, aangezien jongeren vaker dan volwassenen on demand televisie kijken (GTST scoorde bijna hele week onder miljoengrens, 2018). Per dag wordt *Goede Tijden, Slechte Tijden* ongeveer 42.000 keer teruggekeken (SKO online kijkcijfers, 30 jun. 2018).

Langlopende programma's zoals *Goede Tijden, Slechte Tijden* bieden de mogelijkheid om inzicht te krijgen in de wijze waarop de maatschappelijke houding ten opzichte van een bepaald fenomeen door de jaren heen verandert (Hetsroni, 2006). *Goede Tijden, Slechte Tijden* verbeeldt dagelijks jonge personages en hun seksuele escapades. De soapserie wordt al bijna dertig jaar uitgezonden en is verantwoordelijk voor urenlange verbeelding van de Nederlandse seksualiteit onder jongeren. Voor veel jongeren en inmiddels ook volwassenen is *Goede Tijden, Slechte Tijden* een bron van informatie met betrekking tot seksuele normen en waarden. *Goede Tijden, Slechte Tijden* kan inzicht bieden in de wijze waarop de representatie van seksualiteit in 28 jaar is veranderd en geëvolueerd. En geeft daarmee ook inzicht in hetgeen gefungeerd heeft als seksuele informatie in de afgelopen decennia.

Naast het feit dat de serie al zo lang loopt, wordt het soapgenre gekenmerkt door het bespreekbaar maken van sociale thema's zoals seksualiteit (Hetsroni, 2006). De tijdsperiode waarin *Goede Tijden, Slechte Tijden* wordt uitgezonden en de conventies verbonden met het soapgenre, maken het programma bij uitstek geschikt om de ontwikkeling van de representatie van seksualiteit onder jongeren op televisie te onderzoeken. Gezien seksualiteit als discours wordt beschouwd en een discours een sociaal veranderlijk construct is, is het aannemelijk dat de wijze waarop seksualiteit in *Goede Tijden, Slechte Tijden* wordt gerepresenteerd in de afgelopen jaren is veranderd. Dit onderzoek spitst zich toe op de representatie van het Nederlandse seksualiteitsdiscours onder jongeren in *Goede Tijden, Slechte Tijden*. Er is in het bijzonder aandacht voor de wijze waarop het discours is geëvolueerd in de afgelopen 28 jaar. In het onderzoek zal de volgende hoofdvraag centraal staan: Hoe

wordt het discours rondom seksualiteit tussen jongeren verbeeld in de Nederlandse soap *Goede Tijden, Slechte Tijden* in 1992, 2005 en 2016? Voorgenoemde jaartallen fungeren als begin-, midden- en eindpunt op de tijdlijn. De drie te onderzoeken seksualiteitsdiscoursen zullen inzicht bieden in de wijze waarop het seksualiseringsproces zich heeft ontwikkeld en in hetgeen door jongeren wordt of werd gebruikt als informatiebron tijdens de ontwikkeling van hun eigen seksuele identiteit. De onderzoeksvraag zal beantwoord worden met behulp van een kritische multimodale discoursanalyse.

1.4 Leeswijzer

Het eerstvolgende hoofdstuk – het theoretisch kader – is opgedeeld in grofweg vier onderdelen. De ontwikkeling van het seksualiteitsdiscours is het hoofdthema van dit onderzoek. Gezien ervoor is gekozen om seksualiteit als discours aan te merken, dient de geschiedenis van de Nederlandse seksualiteit nader te worden onderzocht. Dit is onlosmakelijk verbonden met de opvattingen van Michel Foucault: het verleden is bepalend voor het heden en de toekomst. In het eerste gedeelte van het theoretisch kader wordt de ontwikkeling van de Nederlandse seksualiteit in kaart gebracht. Aansluitend zal worden verklaard hoe seksualiteit als discours kan worden beschouwd. Het seksualiteitsdiscours wordt door media gerepresenteerd. Representatie is een veelzijdig theoretisch begrip dat uitleg behoeft. In de tweede en derde paragraaf van het theoretisch kader wordt ingegaan op representatie an sich en de wijze waarop representaties van seksualiteit geschieden. Tot slot worden de conventies en het belang van soaps in het seksualiteitsdiscours in het vierde onderdeel kort toegelicht.

In het hoofdstuk ‘Methode’ wordt de keuze voor de onderzoeksmethode uiteengezet. Het betreft een kritische multimodale discoursanalyse. Aan deze methode liggen wederom verschillende theorieën ten grondslag, welke zullen worden belicht en verklaard. Er wordt uitgelegd hoe en waarom de onderzoeksdata werden verzameld en hoe de betrouwbaarheid, validiteit en geloofwaardigheid gewaarborgd zijn.

De resultaten zijn ondergebracht in hoofdstuk vier. Gezien het onderzoek de ontwikkeling van het seksualiteitsdiscours behelst zijn de resultaten onderverdeeld in drie hoofdparagrafen, namelijk: seizoen 3, seizoen 16 en seizoen 27 van *Goede Tijden, Slechte Tijden*. Deze hoofdparagrafen zijn systematisch onderverdeeld in de volgende subparagrafen: man en vrouw, monogamie en randvoorwaarden voor seksualiteit. De opbouw van het hoofdstuk laat logischerwijs het verloop en de verandering binnen het discours zien.

Dit onderzoek zal worden afgesloten in het laatste hoofdstuk met een conclusie en een discussie. In de conclusie zal de hoofdvraag worden beantwoord. De gekozen onderzoeksmethode vraagt om een verklaring van de onderzoeker, waarin hij of zij kort toelicht hoe de subjectiviteit van de onderzoeker de resultaten kan hebben beïnvloed. Dit zal worden beschreven in de discussie.

2. Theoretisch kader

In de volgende paragrafen wordt een theoretische basis gelegd voor het huidige onderzoek, dat ligt ingebed in een constructivistisch gedachtengoed. Seksualiteit, discours en representatie zijn de kernbegrippen vanuit waar dit theoretisch kader zich ontvouwt. Hoewel het opzichzelfstaande begrippen zijn, worden zij met elkaar verweven middels het overkoepelende constructivisme. Binnen het constructivisme wordt een passieve weergave van de werkelijkheid afgekeurd en is men zich bewust van de sociale normen en wetten welke bepalend zijn voor ons idee van de waarheid. De waarheid ontspringt volgens Foucault (1984) vanuit een regelsysteem dat wordt gedefinieerd als discours. Het discours bevat regels welke bepalend zijn voor de kennis daarbinnen en de kennis is bepalend voor hetgeen als waarheid wordt beschouwd. Het regelsysteem komt echter tot stand middels machtsongelijkheden en wordt ten onrechte voor de waarheid aangezien. Het discours is een sociaal construct.

Seksualiteit is een discours (Foucault, 1984). De ontwikkeling van seksualiteit wordt bepaald door de geschiedenis van het begrip (Foucault, 1984). Een onderzoek naar de evolutie van de Nederlandse jongerenseksualiteit vraagt om een historiografisch component. In de eerste paragraaf wordt een beeld geschetst van de ontwikkeling van de Nederlandse seksualiteit en de wijze waarop deze ontwikkeling verband houdt met de notie van het discours.

Vervolgens zal in de volgende tweede paragrafen worden stilgestaan bij de wijze waarop het discours in stand wordt gehouden door media. Het discours wordt gerepresenteerd. Aan het begrip ‘representatie’ kleven een aantal aspecten welke van belang zijn voor het onderzoek. De constructivistische notie, die verband houdt met het begrip, resoneert in de betekenis welke door het publiek wordt toegekend aan de representatie van een bepaald fenomeen. Dit wetende zal worden ingegaan op de wijze waarop jongerenseksualiteit op de televisie wordt verbeeld.

Goede Tijden, Slechte Tijden is een Nederlandse soap, om welke reden in paragraaf vier zal worden toegelicht wat een soapserie is en welke rol soaps in de representatie van taboedoorbrekende onderwerpen spelen.

2.1 Het seksualiseringsproces

Het seksualiseringsproces omschrijft de wijze waarop de Nederlandse seksualiteit zich in de laatste eeuwen heeft ontwikkeld. Het is een non-lineair proces dat wordt gekenmerkt door vorderingen en terugval (Foucault, 1984; Wouters, 2009). Het seksualiseringsproces kent een golvende voortgangsbeweging dat wordt gekenmerkt door de roep om bevrijding en emancipatie en de weerstand daartegen voortkomende uit traditionele idealen. Desalniettemin is het een proces dat uitmondde in een toenemende mate van tolerantie ten opzichte van de erotische en seksuele aspecten van een relatie (Wouters, 2009).

De beredenering van Wouters (2009) ten aanzien van het seksualiseringsproces vloeit voort uit het gedachtengoed van Michel Foucault. Het werk van Foucault (1984) heeft een enorme weerslag

gehad op het historisch en sociologisch onderzoek naar seksualiteit. *History of Sexuality Volume One* werd voor het eerst gepubliceerd in Frankrijk in 1976 (Morrow, 1995). In het voorgenoemde werk onderzoekt Foucault hoe seksualiteit sociaal-historisch geconstrueerd is. Hiervoor gebruikt hij een genealogische onderzoeksmethode. Genealogie is een manier van historisch onderzoek, waarbij de nadruk ligt op de ontstaansgeschiedenis van begrippen. Genealogie is een onconventionele onderzoeksmethode waarin een lineair verloop met betrekking tot het ontstaan van historische fenomenen zoals seksualiteit wordt afgewezen. Het doel van genealogisch onderzoek is het blootleggen van de instabiele, verschillende en toevallige oorsprongswijze en ontwikkeling van een begrip (Morrow, 1995).

Foucault gebruikt het verleden om knelpunten in het heden uit te kunnen leggen. Hij beargumenteert dat de manier waarop kennis als vanzelfsprekend wordt beschouwd, bepalend is voor de interpretatie van de waarheid. “According to Foucault, human beings do not have access to reality outside of their own understandings of it” (Morrow, 1995, p. 16). De mens is niet in staat de waarheid op een andere manier te interpreteren, wanneer hij niet beschikt over kennis buiten zijn eigen begrip van de waarheid. De waarheid kan niet worden gevonden; slechts het menselijk begrip en de menselijke kennis met betrekking tot en over de waarheid kunnen worden onderzocht.

Het menselijk begrip van de waarheid vloeit voort uit een regelsysteem dat Foucault (1984) heeft gedefinieerd als discours. Het discours bevat regels over het insluiten, uitsluiten en classificeren van bepaalde kennis. Een discours beschikt over de potentie om verklaringen of uitingen als waar of onwaar te betitelen (Karskens, 1986). Zodoende heeft het discours invloed op het idee van de waarheid omtrent bepaalde begrippen zoals bijvoorbeeld seksualiteit. Daarnaast wordt binnen het discours bepaald wie welke uitspraak in relatie tot een bepaald domein en onder bepaalde omstandigheden mag doen (Foucault, 1976). Wie bepaalt wat gezegd mag worden, bepaalt tevens hetgeen dat gekend mag worden. Het individu is vaak niet op de hoogte van het bestaan van dergelijke regels en volgt ze niet bewust. Het discours heeft een disciplinerende rol, omdat het subject of het individu wordt geconstitueerd door het regelsysteem van het discours. Het regelsysteem komt tot stand door machtspolitiek en wordt ten onrechte voor kennis – of de waarheid – aangezien. De regels die onder invloed van het discours zijn ontstaan, vormen de basis voor de analyses van Foucault. Hij identificeert en volgt de veranderingen in de regelgeving van het discours, gezien de regels de kennis bepalen en de kennis op haar beurt de waarheid bepaalt (Morrow, 1995).

In navolging van Foucault onderzoekt Wouters (1995; 2008; 2009) de ontwikkeling van de Nederlandse seksualiteit, om uitspraken te kunnen doen over hedendaagse problematieken rondom het begrip. Het startpunt op de seksuele onderzoekstijdlijn is het einde van de negentiende eeuw. Toentertijd was het gangbaar dat jongeren in Europa uit de hogere- en middenklassen elkaar niet mochten ontmoeten buiten het toezicht van ouders. Tot de laatste decennia van deze eeuw “voltrok zich een formalisering van omgangsvormen en een disciplinering van mensen” (Wouters, 2009, p.65). Verschillende emoties en impulsen werden gereguleerd door een tweede natuur, welke door jarenlange

sociale gewoonten en patronen bijna automatisch de eerste natuur van de mens domineerden. Men diende zich strikt aan de maatschappelijk vastgestelde regels te houden. Dat gold zeker voor de norm aangaande seksuele gevoelens en behoeften (Wouters, 2009). Deze maatschappelijk vastgestelde regels, welke uiteindelijk resulteren in de seksuele norm, vloeien voort uit de wetten van het discours dat in de negentiende eeuw van kracht was. Seks werd beperkt tot binnen het huwelijk en het verheven liefdesideaal werd zoveel mogelijk gedeseksualiseerd (Wouters, 2009). Seks werd binnen een huwelijk een mannelijk recht en een vrouwelijke plicht, waardoor het een uitdrukking van macht van mannen over vrouwen geworden is (Hekma, 1994; Wouters, 2009). Verder werd zo min mogelijk over seksualiteit gesproken (Wouters, 2009). Met het artikel tegen de *openbare schennis der eerbaarheid* kreeg seks een vaste plaats in het privéleven van de mens (Hekma, 1994). Seks zou een privéaangelegenheid moeten zijn, die vooral binnenshuis diende plaats te vinden. Het uit de kast komen van homoseksuelen mannen en lesbische vrouwen is een voorbeeld van de overschrijding van de grens tussen openbaar en privé. Volgens Hekma (1994) bestaan vanaf de heterokant ernstige bezwaren tegen de uitlating van seksuele voorkeuren in een openbare context. En dat terwijl de mededelingen over het algemeen geen betrekking hebben op seksuele activiteiten die publiekelijk worden voltrokken (Hekma, 1994). Er bestaat een sociale norm die uitgaat van het feit dat iedereen hetero is, waardoor de seksuele preferenties van homo's en lesbiennes er in een openbare context niet langer toe doen.

De discrepantie tussen de opvattingen van hetero- en homoseksuelen ontstaat bij het feit dat de moderne mens heilig gelooft in de natuurlijkheid van seks (Hekma, 1994). Deze opvatting wordt ook wel de essentialistische opvatting ten aanzien van seksualiteit genoemd. Seks is echter, hoewel lichamelijk, niet natuurlijk. Men “spreekt van driften en instincten en – bij seksuele voorkeur – van geaardheid”, maar deze aspecten van seksualiteit zijn niet verbonden met de natuur, maar met een aangeleerd betekenisstelsel (Hekma, 1994, p. 14): het betekenisstelsel dat voortvloeit uit het dominante discours. Volgens Foucault (1984) staat seksualiteit los van geslachtsorganen of de daad zelf. De uitingen en geaardheden met betrekking tot seksualiteit liggen stevig verankerd in sociale normen en waarden. Foucault (1984) en Hekma (1994) beschrijven een constructivistisch gedachtengoed met betrekking tot seksualiteit. Een dergelijke denkwijze staat haaks op het essentialisme.

Het regelsysteem binnen het discours heeft dus de mogelijkheid om de mens te formaliseren en voor het individu te bepalen wat de norm is. Het is vanuit deze notie dat seksualiteit wordt beschouwd als machtsmiddel (Foucault, 1984). De ontwikkeling van seksuele discourses en de verspreiding daarvan, dienen volgens hem als sociale controle (Foucault, 1984). In een strenggelovige samenleving, werden de burgers geacht hun seksuele uitspattingen op te biechten. Dat gold niet alleen voor de daadwerkelijke daad, maar ook voor fantasieën en dromen. Zo bezat de kerk in zekere zin controle over de seksualiteit van de mens (Foucault, 1984). Het bekennen van seksualiteit verspreidde zich al snel over instituties buiten de kerk. “Uit vrije wil leveren moderne mensen de meest ‘intieme’ geheimen aan allerlei instituties, van rechtbank en psychiatrie tot en met de praatprogramma's op de

beeldbuis” (Hekma, 1994, p. 16). Seksualiteit en bekentenis, alsook zelfcontrole en -reflectie, zijn zeer nauw met elkaar verbonden geweest. Het bekennen van seksualiteit heeft zich heden ten dage ook buiten de kerk gemanifesteerd en daarmee zijn de neiging tot zelfcontrole en zelfreflectie ten opzichte van seksualiteit tot vele aspecten in ons leven doorgedrongen (Foucault, 1984). Om fatsoenlijke en goede seksualiteit te bewerkstelligen, houdt de mens zichzelf en anderen enorm in de gaten. Wat goede en fatsoenlijke seksualiteit is, werd vastgelegd in sociale constructies die kunnen evolueren onder invloed van machtsverhoudingen.

De seksuele onderdrukking valt te wijten aan de opkomst van de bourgeoisie. In tegenstelling tot de aristocratie, werd de bourgeoisie rijk door een strenge werkethiek. Zo’n bevolgingsklasse keek neer op het verspillen van energie aan frivole activiteiten. Seks voor het plezier werd door hen afgekeurd; het zou een verspilling van energie zijn (Foucault, 1984). Het discours, macht en kennis komen in het voorgaande allemaal tot uiting. De bourgeoisie was de machthebbende partij en de machthebbende partij controleert het discours. De bourgeoisie beslist hoe over seks gesproken wordt en door wie. Daarmee controleren zij tevens de kennis met betrekking tot seks. De controle over het discours is op haar beurt, weer nauw verbonden met het in stand houden van de verworven macht. De bourgeoisie zocht naar mogelijkheden om seks en seksualiteit te beteugelen, omdat het een gevaar vormde voor de werkethiek (Foucault, 1984). Dit leidde tot het zojuist besproken tijdperk van formalisering (Wouters, 2009). Het verlangen naar controle over het discours en de controle over de kennis die binnen het discours tot stand komt, is eigenlijk een verlangen naar macht (Foucault, 1984).

Voorgaand voorbeeld doet vermoeden dat de verhouding tussen seksualiteit en macht altijd onderdrukkend is. Foucault (1984) beargumenteert het tegenovergestelde. De verhouding tussen macht en seksualiteit bezit het vermogen een bestaand discours af te sluiten, om vervolgens een nieuw discours uit te vouwen. Naarmate de twintigste eeuw naderde, verloor het proces van formalisering namelijk de overhand aan het proces van informalisering: “een versoepeling van gedragscodes die gepaard gaan met een emancipatie van gevoelsleven en beide met een verhoging van sociale eisen die aan de zelfcontrole worden gesteld” (Wouters, 2009, p. 68). Er ontstond openlijk meer ruimte voor seksuele gevoelens. Hoewel het seksualiseringsproces afstevende op de ‘seksualisering van liefde’ en een ‘erotisering van seks’, bleef op lust gedreven seksualiteit van mannen en een daaraan complementaire liefdevolle of relatiegebonden seksualiteit van vrouwen in eerste instantie de maatschappelijke norm (Schnabel, 1990; Seidman, 1991; Wouters, 2009). In de seksuele adviesliteratuur geschreven rond de jaren ‘20 van de vorige eeuw bleef mannelijke seksualiteit een centraal thema. Vrouwelijke seksualiteit werd nog steeds vooral in negatieve zin besproken en kwam slechts ter sprake tijdens het prostitutievraagstuk of wanneer men van mening was dat vrouwen op een bepaalde manier zedeloos gedrag vertoonden (Wouters, 1995).

Met vallen en opstaan heeft zich een maatschappelijk proces voltrokken omtrent de emancipatie van de Nederlandse seksualiteit (Wouters, 1995). De gehele twintigste eeuw bood jongeren geleidelijk nieuwe mogelijkheden om elkaar te zien en te leren kennen (Wouters, 2009). De

verminderde afstand tussen de seksen en het ontstaan van de lustbalans tussen liefde en seks als gevolg van informalisering, leidde tot een ontdekkingstocht naar nieuwe vormen om het verlangen naar liefde en seks te vervullen. Jongeren werden minder beteugeld tijdens het verkennen van hun seksualiteit (Wouters, 2009). “Er groeide een toenemende sensitiviteit, een grotere tolerantie inzake erotiek en seksualiteit, en een uitbreiding van de erotische en seksuele aspecten van relaties.” (Wouters, 2009, p. 66). Dit collectieve proces ging te allen tijde gepaard met waarschuwingen en klachten van ouders en overige gezaghouders (Wouters, 2009). “Deze klachten en waarschuwingen kwamen voort uit angst voor het (verder) loslaten van de traditionele vrouwelijke onderdanigheid en overgave” (Wouters, 2009, p. 65). Tegelijkertijd ging het proces gepaard met een vermindering van angst met betrekking tot de uiting van seksualiteit in een minder afgebakende en gecontroleerde omgeving (Wouters, 1995). Het seksualiseringsproces kent – zoals gezegd – een golvende voortgangsbeweging. De hevige tegenbeweging in de maatschappij weerspiegelde juist de versnelling in de emancipatie van vrouwen en jongeren (Wouters, 2009). Jongerenemancipatie – en vrouwenemancipatie in het bijzonder – ging over in vrouwelijke seksualiteit. Vrouwen werden openlijk meer seksueel en erotisch.

Een breekpunt in de emancipatie van vrouwen en jongeren vond plaats in de jaren ‘20 en staat ook wel bekend als het dansvraagstuk. Meisjes van goede komaf onttrokken zich aan het toezicht van hun ouders om naar openbare danslokalen te gaan. De danslokalen werden bestempeld als kwaadaardige krochten in de maatschappij, waarin sigaretten, alcohol en mannen floreerden (Thiel Stern, 2014). De danslokaalvlam die was ontstoken werd gezien als zeer gevaarlijk (Thiel Stern, 2014) en resulteerde in enorme morele opwinding (Wouters, 2009). Oftewel, een irrationele, culturele overreactie op een fenomeen dat wordt beschouwd als afwijkend (Thiel Stern, 2014). Men vreesde dat de jonge vrouwen zouden worden meegesleurd “door ongedisciplineerde leeftijdsgenoten van lager allooi” (Wouters, 2009, p. 66). Imagoschade voor zowel het meisje zelf als haar familie zou daarvan het gevolg zijn en diende voorkomen te worden. Dit gedachtengoed werd aangewakkerd door media die niet slechts bezorgdheid kweekten over het kwalijke fenomeen zelf, maar ook over de wijze waarop jonge meisjes werden beïnvloed (Thiel Stern, 2014). Wanneer de premisse dat meisjes zwak zijn en bescherming behoeven wordt erkend, is het gemakkelijk te begrijpen dat hun onschuld – door zoiets ordinairs als danslokalen – wordt bedreigd (Thiel Stern, 2014). De maatschappelijke weerstand met betrekking tot de danslokalen die daar vervolgens uit voortvloeide was dusdanig groot, dat de toenmalige regering een onderzoek liet instellen (Wouters, 2009). Het *Rapport der Regeerings-Commissie inzake het Dansvraagstuk* dat in 1931 werd gepubliceerd, stelde het gevaar van mannen die jonge vrouwen op ongepaste manier aanraakten (Wouters, 2009). Ontmoetingen als vervolg op het danslokaal waren uit den boze en betekende zowat hetzelfde als “ontucht na sluitingstijd” (Wouters, 2009, p. 66). Ook de nieuwe manier van dansen vond men zeer aanstootgevend. En zo werd het dansen geseksualiseerd (Wouters, 2009), als gevolg van morele paniek.

In het dansvraagstuk kwam de seksualisering van de hogere- en middenklassen tot uiting. Voor de arbeidersjeugd gold dat vooral door het gebruik van het woord *amatrice* – in de volksmond

noppeshoer (Wouters, 1995). De term *amatrice* werd gebruikt tussen de jaren twintig en zestig en verwees naar “een meisje dat zich in los-vaste verhoudingen aan een vriend geeft met als beloning veelvuldig uitgaan – wel te onderscheiden van de beroepsprostituee” (Wouters, 2008, p. 2). Een meisje dat liet merken dat zij seksuele behoeften had, kon wat haar reputatie betrof net zo goed achter het raam gaan zitten (van Danztig, geciteerd door Wouters, 1995). Voorgaande voorbeelden omtrent het dansvraagstuk en de *amatrice* laten zien dat seksualisering als fenomeen – en vrouwelijke seksualiteit in het bijzonder – een in de maatschappij verankerde negatieve connotatie bevat. Vrouwen dienen te worden beschermd tegen de toorn van de seksualisering, maar wordt tijdens dit beschermende proces gefaald, dan lijkt de vrouw al snel gedoemd te mislukken in de maatschappij.

De seksuele revolutie betekende pas echt een breekpunt in de vrouwelijke seksualiteit. “Door de ‘pil’ en een hogere wederzijds verwachte zelfbeheersing in de omgang waren de aan seksualiteit verbonden gevaren en angsten al zo verminderd dat de emancipatie van seksuele gevoelens en impulsen in een stroomversnelling kwam” (Wouters, 1995, p. 400). De seksuele revolutie ging “gepaard met een bijstelling en differentiatie van zowel de publieke moraal als de individuele gehanteerde regels en idealen ten aanzien van liefde en seksualiteit” (Wouters, 1995, p. 369). De vanzelfsprekende onderdanige rol die vrouwen aannamen ten opzichte van mannen werd door de jeugd in de jaren ‘60 aangevallen (Wouters, 1995). Het openlijk deelnemen van vrouwen aan discussies met betrekking tot seksualiteit en een bevredigendere verhouding tussen het verlangen naar liefde en intimiteit en het verlangen naar seks resulteerde in een bevredigendere lustbalans (Wouters, 2009). “Zowel mannen als vrouwen werden geconfronteerd met de ‘lustbalansvraag’: in wat voor soort relatie(s) is (welke) erotiek en seksualiteit toegestaan én gewenst” (Wouters, 2009, p. 66)? Jonge mannen en vrouwen raakten betrokken bij een collectief leerproces, waarin werd gezocht naar nieuwe idealen om hun verlangen naar liefde en seks te vervullen. Dominante opvattingen met betrekking tot seksualiteit werden onderhevig aan de verschoven lustbalans veranderd (Wouters, 1995; Wouters, 2009). Het vinden van een nieuwe lustbalans was niet verbonden aan geaardheid. Homoseksualiteit werd openlijker getoond en meer geaccepteerd (Wouters, 1995).

De seksuele revolutie kende tegen het einde van de jaren ‘70 een ommekeer toen de aanval van jongeren op de seksuele moraal van hun ouders overging in een aanval van vrouwen op het machtsoverwicht van mannen (Wouters, 2009). Vrouwen keerden zich tegen seksueel geweld. Onder die noemer vielen naast verkrachting en aanranding, ook seks met kinderen en pornografie (Wouters, 1995). Aan het eind van de jaren ‘80 werden daar nog seksuele intimidaties aan toegevoegd (Wouters, 1995). De opstand van vrouwen tegen seksueel geweld kenmerkte een verschuiving van “verschillen in macht en moraal tussen de generaties naar die tussen de seksen” (Van Daalen & Van Stolk, geciteerd door Wouters, 1995, p. 373). Tegenwoordig zien we dat nog terug in bijvoorbeeld de #metoo-discussie. De seksuele emancipatie leidde tot meer openheid, waardoor seksueel misbruik in de maatschappij zichtbaarder werd (Schnabel, 1990). Het accent dat lag op seksuele bevrijding werd verplaatst naar seksuele onderdrukking (Wouters, 1995). Pornografie zou slechts toegespitst zijn op

het mannelijke genot en seksueel geweld in de hand werken (Wouters, 2009). Media hadden nog slechts aandacht voor zachte seks, want dat was goede seks: “Zachte seks is ook seks. Aan meer erkenning van die ‘zachte’ pool kunnen vrouwen veel bijdragen. En dat zou niet alleen een bevrijding zijn van onze eigen seksualiteit, maar ook die van mannen” (De Bruijn geciteerd door Wouters, 1995, p. 374). De opstand van vrouwen tegen pornografie resulteerde in verschillende demonstraties en een in 1984 gepubliceerde ministeriële nota tegen pornografie en tegen het ‘proces van pornografisering’ in de media (Wouters, 1995; Wouters, 2009). Deze positiebepaling is sterk gebaseerd op het liefdesideaal van voor de seksuele revolutie en staat haaks op een openlijke waardering van seks (Wouters, 1995). Uit deze context komt de negatieve connotatie, welke heden ten dage nog steeds verkleeft is aan het begrip pornografisering, voort (Wouters, 2009).

De antiporno-beweging wordt ook wel beschouwd als een ‘emancipatiekramp’ (Wouters, 2009). Vrouwen zouden bang zijn geworden voor de nieuwverworven vrijheid om seksueel genot te ervaren en wilden niet worden beschouwd als lustobject. Een voorhoede van de geëmancipeerde vrouwen in de jaren ‘80 koppelden hun intieme gevoelens – zoals verliefdheid – geheel los van seksuele behoeften. Dit fenomeen staat bekend als ‘seksueel separatisme’ en vrouwen leken hiermee door te slaan naar de traditionele lustbalans van de man, waarin het krijgen van een orgasme de voornaamste drijfveer was (Wouters, 2009). Kenmerkend voor het gehele debat is dat vrouwen hun eigen seksualiteit als iets negatiefs gingen beschouwen. Wanneer vrouwen openlijk genieten van seks wordt dit door de maatschappij al gauw betiteld als ‘zedeloos’ gedrag. Deze notie ligt dusdanig in de maatschappij verankerd, dat zelfs vrouwen meegaan in dit gedachtengoed (Wouters, 2009).

Na het midden van de jaren ‘80 luwde de onrust en kwam het ‘lustherstel’, waarna de vrouwelijk emancipatie van seksualiteit zich weer verder voortzette (Wouters, 2009). Vrouwen waren niet langer bang om een lustobject te zijn en wederzijdse aantrekkingskracht en toestemming werden een noodzakelijke voorwaarde voor seksuele toenadering (Wouters, 2009). Vanaf de jaren ‘90 werden liefde en seks gelijk gewaardeerd, waardoor opnieuw kon worden gesproken van een lustbalans (Wouters, 2009).

De manier waarop over seks gesproken wordt, is door de jaren heen veranderd. Zelfs het woord seks heeft in de loop der tijd een andere betekenis gekregen. De wisselende betekenis van het woord is een resultaat van de wisselende relatie tussen macht en seks (Foucault, 1984). In *Van minnen en sterven* (1990) concludeert Cas Wouters dat na elke periode van informalisering – gepaard gaande met erotisering – een nieuwe periode van formalisering volgt. Het herintreden van een geformaliseerd gedachtengoed valt te wijten aan de morele paniek die ontspringt uit seksuele bevrijding. De problematiek omtrent het dansvraagstuk en de antiporno-beweging in de jaren ‘80 van de afgelopen eeuw, werd zodanig groot dat de overheid zich geroepen voelde om in te grijpen. Hetzelfde gebeurde in 2007 toen Ronald Plasterk seksualisering tot beleidsthema maakte met zijn emancipatienota: *Meer kansen voor vrouwen*. In elk geval dienen vrouwen in bescherming te worden genomen tegen seksualisering. Zo lijkt de emancipatie van seksualiteit altijd gepaard te gaan met de bestaande

machtsverhoudingen in de maatschappij. Allereerst werd de seksuele klem van de oudere generatie aangevallen, vervolgens de autoriteit van de man over de vrouw. In de nota van Plasterk dienen jongeren – en meisjes in het bijzonder – vooral tegen zichzelf in bescherming te worden genomen. De enorme mate van seksuele vrijheid zou gevaar met zich mee brengen en de gepornoficeerde beelden in de media zouden het zelfbeeld van de jeugd van tegenwoordig enorm schaden.

Seks en seksualiteit zijn in de afgelopen eeuwen kennisobjecten geworden. Zij die de kennis bezitten, worden belangrijker en verkrijgen daardoor meer controle en macht. De mensen met de controlerende of disciplinerende macht zijn vaak verbonden aan bestuurlijke instellingen, zoals overheden, rechtbanken en universiteiten (Foucault, 1984; Hekma, 1994). Seksualiteit wordt niet onderdrukt door macht, maar is een sociaal geconstrueerd fenomeen waarbinnen een grote verscheidenheid aan machtsverhoudingen bestaat. Ons idee met betrekking tot seksualiteit is gecreëerd en wordt in stand gehouden door een netwerk waarin fysieke sensatie en plezier, het maatschappelijke seksuele discours, de formatie van kennis en politieke controle gegrondvest zijn (Foucault, 1984).

2.2 Representaties van seksualiteit

De sociale constructie en het in stand houden van een bepaald fenomeen en het bijbehorende discours, gebeurt onder andere met behulp van media. Tegenwoordig wordt elke vorm van seksuele variatie op televisie vertoond. Sadomasochisme, homo- en transseksualiteit, prostitutie en fetisjisme worden op allerlei manieren verbeeld (Hekma, 1994). Media representeren seksualiteit op een bepaalde manier, waardoor zij het discours verbeelden en construeren. De wijze van representatie is echter nooit neutraal en heeft een weerslag op de maatschappij. Het publiek kent namelijk betekenis toe aan hetgeen gerepresenteerd wordt (Fiske, 1988).

Uit sociologisch onderzoek blijkt dat de seksuele gewoonten van zowel hetero- als homoseksuelen sinds de seksuele revolutie weinig tot niets zijn veranderd (Hekma, 1994; Wouters, 2009). Ook de televisie heeft – in al haar verbeelde seksuele variaties – volgens Hekma (1994) miniem bijgedragen aan de verandering van seksuele gedragingen. Het seksleven van de Westerse burger lijkt volgens hem nogal achter te blijven bij het aantal mogelijkheden dat de televisie toont. Er bestaat klaarblijkelijk een groot verschil tussen hetgeen de modale burger doet en datgene waar hij naar kijkt. Wel lijkt het medium te hebben bijgedragen aan de liberalisering van opvattingen over seksualiteit (Hekma, 1994; Wouters, 2009). De televisie toont een breed scala aan seksuele mogelijkheden, maar de gedragingen in de maatschappij blijven voortkomen uit traditionele opvattingen over seks. Hoewel er overeenstemming bestaat over dat de lust ook vrouwelijk, cultureel, openbaar, gevaarlijk en los van de liefde zeer bevredigend kan zijn, blijven traditionele opvattingen in de Westerse maatschappij hardnekkig bestaan (Hekma, 1994). Het blijft voorlopig “voortmodderen (...) met de schizofrenie van veel woorden, veel beelden en weinig daden” (Hekma, 1994, p. 20).

Het enerzijds in stand houden van conventionele denkbeelden rondom seksualiteit en anderzijds representeren van vooruitstrevende seksuele opvattingen maken media tot een seksueel

strijdtoneel. Volgens Hekma (1994) zouden vrijzinnige beschouwingen steevast het meest gehavend uit de strijd komen, simpelweg omdat de conservatieve notie met betrekking tot seksualiteit diepgeworteld in de maatschappij is. Dat hangt samen met het feit dat het conservatieve gedachtengoed op een zeer positieve manier gerepresenteerd wordt. De sociale constructie van ‘de ware’ is het gevolg van het liefdesideaal in de maatschappij (Wouters, 2009). Het leven van het subject wordt vervolgens met zijn of haar ware liefde ingedeeld in verschillende fasen, die ervoor zorgen dat het individu het ‘goede’ pad bewandelt. Deze fasen bestaan uit het hebben van een langdurige monogame relatie, een huwelijk en het stichten van een gezin (Lajtman, 2015). De mens krijgt via mediarepresentaties – voortvloeiend uit het discours – continu argumenten aangeleverd, die hem of haar ervan overtuigen dat dit daadwerkelijk de juiste keuzes zijn (Foucault, 1984; Lajtman, 2015). Hoewel media veel conventionele ideeën representeren ten aanzien van seksualiteit, worden zij toch beschouwd als aanjagers van voortgang en verandering. Mediarepresentaties bezitten de mogelijkheid het maatschappelijke standpunt ten aanzien van een bepaald fenomeen te veranderen, oftewel de heersende culturele orde aan te passen.

Dat komt vooral voort uit het feit dat televisie een enorme vertrouwdeheid en herkenbaarheid heeft weten te bewerkstelligen. Het produceert een continue stroom van beelden met een vertrouwde structuur en vorm. Televisie maakt gebruik van codes die de realiteit lijken te representeren. Daardoor lijkt het medium een raam tot de werkelijkheid. De wijze waarop televisie bepaalde gebeurtenissen of fenomenen representeert voelt zo natuurlijk, dat men bijna zou vergeten dat het een menselijk construct is waar culturele keuzes en sociale normen en waarden aan ten grondslag liggen (Fiske, 2004). “The medium responds to the conditions within which it exists. It is by no means natural for television to represent reality in the way that it does (...)” (Fiske, 2004, p. 5).

Het televisiediscours toont constant de huidige sociale relaties en culturele percepties. Televisieberichten zijn zeer veranderlijk en reageren op en passen zich aan naar de richtlijnen met betrekking tot sociale normen en waarden. Zodoende krijgt het publiek inzicht in de vele mogelijke keuzes en tegenstrijdigheden die zich voordoen in het discours. Het vertonen van verschillende invalshoeken heeft de potentie om de gehele denkwijze in de maatschappij te doen veranderen.

“Of course, the picture does not appear to be so fluid as we watch: there are ‘preferred’ meanings inherent in every message. But even preferred meanings, which usually coincide with the perceptions of the dominant sections of society, must compete with and be seen in the context of other possible ways of seeing” (Fiske, 2004, p. 5).

Televisie als medium bezit de mogelijkheid om het publiek te defamiliariseren van bepaalde conventies of gedachten (Fiske, 2004). Dat komt juist voort uit het feit dat televisie als medium zo vertrouwd of familiair voelt. De beelden lijken de kijker een spiegel voor te houden, waardoor de kijker zijn eigen positie in de maatschappij beschouwt. De kijker is in staat om de beelden kritisch te beoordelen. Dat kan leiden tot het willen aanpassen van de huidige maatschappelijke positie, om

vervolgens een andere plek in te nemen; oftewel zich te ontfemen uit hetgeen dat Fiske (2004) het ideologische raamwerk noemt. Het ideologische raamwerk bestaat uit de taal, concepten, categorieën, beelden en systemen van representaties, die door gemeenschappen worden gebruikt om de maatschappij te kunnen begrijpen (Hall, 1986).

2.3 Representatie van jongerenseksualiteit

“Kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar de seksuele representatie van jongeren benadrukt de alomtegenwoordigheid van seksuele commentaren en representaties in populaire televisiefictie gericht op een algemeen en jeugdig kijnpublik” (Dhaenens & Van Damme, 2016, p. 65). Er bestaat geen eensgezindheid voor wat betreft de toename van seksualiteit op de televisie, maar vele onderzoekers gaan wel uit van een ‘hyperseksuele’ media-inhoud (Jacobson, 2005; Zurbriggen et al., 2007). Hyperseksuele media-inhoud verwijst naar een toenemende mate van te expliciete en onrealistische seksuele representaties op de televisie (Dhaenens & Van Damme, 2016). Representaties omtrent seksualiteit en jongeren zijn heden ten dage vooruitstrevend, maar volgens Dhaenens en Van Damme (2016) niet per definitie hyperseksueel. Vrijblijvende seks tussen kennissen of vrienden komt vaak voor in jongerenseries. Seks wordt zodoende afgebeeld als vorm van plezier. Verder werd in toenemende mate vastgesteld dat lhbt-personages – lees: lesbische-, homoseksuele-, biseksuele- en transgender-personages – een hoofdrol vertolken en gelijkwaardig werden behandeld. Echter, zonder de problematiek omtrent homofobie uit de weg te gaan. Daarnaast worden traditionele normen en waarden nog steeds veelvuldig gerepresenteerd. Zo wordt het nog altijd zeer belangrijk geacht om trouw te blijven en wordt seksuele intimiteit aan liefde gekoppeld. De daadwerkelijk afbeelding van seksuele intimiteit blijft in jongerenseries vaak uit (Dhaenens & Van Damme, 2016). Intimiteit wordt vooral gesuggereerd doormiddel van cameratechnieken en conversaties tussen personages (Batchelor, Kitzinger & Burtney, 2004). Het zijn vaak vrouwelijke personages die laten blijken seksuele verlangens te hebben en vrouwen nemen vaker het initiatief tot een seksuele relatie. Dit kan worden beschouwd als een progressieve representatie van de vrouwelijke seksualiteit (Dhaenens & Van Damme, 2016). Jongeren ouder dan zestien zijn nagenoeg altijd seksueel actief en seks maakt onderdeel uit van langere relaties tussen personages (Batchelor, Kitzinger & Burtney, 2004). Veilig vrijen wordt in niet-Amerikaanse jongerenseries vaak gepromoot: anticonceptie wordt besproken en condooms worden afgebeeld (Dhaenens & Van Damme, 2016).

Hoewel representaties omtrent jongerenseksualiteit op televisie tegenwoordig veel progressieve uitingen bevatten, blijft heteronormativiteit de belangrijkste factor (Dhaenens & Van Damme, 2016). Een norm is niet hetzelfde als een regel of een wet. Een norm ligt gegrondvest in sociale praktijken en is bepalend voor hetgeen als normaal wordt betiteld. De norm is een veilige haven voor hen die zich dichtbij de norm bevinden, maar sluit anderen onomstreden buiten. Hoewel normen geen statisch karakter kennen en continu onderhevig zijn aan verandering, lijken sommige normen zelden tot nooit te wijken (Butler, 2004).

Televisie als medium en als culturele praktijk produceert en reproduceert de seksuele normen van de maatschappij waarin het zich bevindt (Chambers, 2006). “Heteronormativiteit verwijst naar een normatieve macht in de hedendaagse Westerse maatschappij die uitgaat van een binaire geslachtverdeling en van vaststaande relaties tussen geslacht, gender en seksualiteit” (Dhaenens & Van Damme, 2016, p. 66). In een heteronormatieve wereld begint seksualiteit bij het onderscheid dat wordt gemaakt in seksen. Men wordt gecategoriseerd als man of vrouw. Bij het zijn van een man of vrouw horen gedragingen en rolverdelingen die het categoriseren van de persoon in kwestie mogelijk maken. Heteronormatieve representaties schetsen beelden waarin mannen en vrouwen zich strikt mannelijk of vrouwelijk gedragen en idealiseren instituten – zoals het huwelijk – en normen en waarden – zoals monogamie – die in de heteronormatieve maatschappij een centrale rol bekleden. Een heteroseksuele relatie ontspringt uit de strikt binaire benadering van mannen en vrouwen; mannen vallen op vrouwen en andersom. Dit is de norm.

Juist omdat deze norm pretendeert ‘natuurlijk’ te zijn, wordt een andere manier van leven automatisch geassocieerd als ‘onnatuurlijk’. Daaraan kleef ook de notie van ‘de Ander’, die anders is dan de rest van de maatschappij (Butler, 1990). Zo wordt de seksuele voorkeur van een individu – net als gender – binair verdeeld. Deze verdeling kan bestaan omdat heteroseksualiteit te allen tijde als uitgangspunt wordt genomen. Een andere seksuele voorkeur is de tegenhanger van heteroseksualiteit. De verschillende voorkeuren die onder ‘anders’ kunnen worden geschaard, zoals bijvoorbeeld homoseksualiteit, biseksualiteit of transseksualiteit worden over het algemeen niet tegen elkaar afgezet. Sterker nog, deze seksuele voorkeuren worden onder de paraplu-term lhbt+ als een enkele afwijking van heteroseksualiteit neergezet. Niet alleen door hetero’s, maar ook door mensen binnen de lhbt+-gemeenschap zelf. Klaarblijkelijk is het essentieel voor beide partijen om een onderverdeling te maken en blijft het binaire gedachtengoed met betrekking tot seksualiteit daardoor bestaan. De normen werken samen om de heteroseksuele matrix in stand te houden, welke ervoor zorgt dat gender en seksualiteit vastomlijnde kaders krijgen (Butler, 1990). In een heteronormatieve gemeenschap is niet iedereen per definitie hetero, maar iedereen wordt beoordeeld vanuit een heteroseksueel perspectief (Chambers, 2006).

Hoewel televisierepresentaties de seksuele norm handhaven, zal dit aan een groot gedeelte van het publiek voorbijgaan (Chambers, 2006). Slechts zij die buiten de norm vallen zullen zich hiervan bewust zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor mensen uit de lhbt-gemeenschap. Homoseksualiteit wordt nog vaak gerepresenteerd met behulp van stereotypes. De representatie van homo’s en lesbiennes middels stereotyperingen fungeert als grens welke aangeeft wie ‘normaal’ en ‘anders’ is. Met behulp van stereotypes worden accenten aangeduid die anders onzichtbaar zouden zijn gebleven. Juist de aanduiding van deze verschillen vestigt de aandacht van de kijker op het onderscheid tussen hetero- en homoseksuelen, waardoor deze groep mensen buiten de norm valt (Dyer, 1993). De manier waarop lhbt-personages op televisie worden gerepresenteerd, zorgt voor de handhaving van heteronormativiteit. Televisierepresentaties leiden tot het bekrachtigen van het binaire gedachtengoed

rondom seks, gender en seksualiteit in de maatschappij. Zij die buiten de hetero-norm vallen, worden gerepresenteerd als afwijkend en ondergeschikt gemaakt aan hen die zich conformeren aan heteronormativiteit. Lhbt-personages trachten zich aan te passen aan heteronormatieve normen en waarden, omdat zij op zoek zijn naar inclusie en erkenning binnen de heteronormatieve maatschappij. Dit fenomeen wordt homonormativiteit genoemd (Dhaenens, 2013).

Tienerseries en jeugdprogramma's bieden tegenwoordig een breed scala aan articulaties, die de veronderstelde universaliteit van de jeugd representeren. Het jeugdige publiek wordt voorzien van een overvloed aan symbolische handvatten, om een eigen identiteit te kunnen construeren (Levine, 2009). Er wordt een zoektocht geschetst naar 'je ware ik' door jongerenpersonages te laten experimenteren met seksualiteit, door vrijblijvende seks als onderdeel van een pleziercultuur te maken en door lhbt-personages die het heteronormatieve perspectief zouden moeten doorbreken. De grote variatie in seksuele representaties in jongerenprogramma's biedt de jeugd van tegenwoordig de mogelijkheid een seksuele identiteit te construeren die afwijkt van de norm en de dominante discourses in de maatschappij. Zo ontstaat ruimte voor het ontstaan van nieuwe normen en nieuwe discourses die de ontwikkeling van seksualiteit zullen voortstuwen (Dhaenens & Van Damme, 2016).

Jongeren bevinden zich in een cruciale periode van hun leven, waarin zij opzoek zijn naar hun seksuele identiteit. Het vergaren van seksuele kennis is daarin vitaal. Media zijn onlosmakelijk verbonden met de zoektocht naar een jongerenidentiteit, omdat zij een groot deel uitmaken van jeugdculturen (Adriaens et al, 2011; Livingstone, 2005). De jeugd beschouwt entertainment als de belangrijkste functie van televisie, maar geeft tevens aan het medium te gebruiken om informatie op te doen met betrekking tot liefde, seksualiteit en relaties (Buckingham & Bragg, 2004; MacKeogh, 2004). Jongeren vergaren met behulp van het medium kennis, informatie en ideeën over hun eigen seksualiteit en de seksualiteit van anderen, de notie met betrekking tot het geschikte moment voor seksueel gedrag en de risico's en verantwoordelijkheden die gepaard gaan met seksuele activiteiten (Manganello, Franzini & Jordan, 2008). Jonge mensen zouden media actief gebruiken bij het construeren van een eigen identiteit. Televisie gerelateerde communicatie biedt jongeren een platform om te experimenteren en vorm te geven aan hun seksuele identiteit (Dhaenens, 2012).

De beeldcultuur van vandaag de dag representeert vaak een progressieve visie op seksualiteit, maar de meer traditionele normen en waarden omtrent liefde en seksualiteit liggen stevig ingebed in de maatschappij (Dhaenens & Van Damme, 2016; Hekma, 1994). Onderzoek laat zien dat jongeren een balans hebben gevonden tussen een strikte seksuele moraal en seksuele vrijheid. Vastomlijnde noties met betrekking tot mannelijkheid en vrouwelijkheid worden aan de kaak gesteld en niet klakkeloos in het dagelijks leven geïncorporeerd. Het construeren van een identiteit geschiedt door onderhandelingen binnen een sociale en culturele context (Dhaenens & Van Damme, 2016). "In deze onderhandelingen worden persoonlijke kenmerken zoals gender, leeftijd en maturiteit gebruikt om de televisiebeelden kritisch te interpreteren en te evalueren, en ook referentiekaders, kennis en vaardigheden, ervaringen en de beschikbare mediarepresentaties zijn hier bij van belang" (Dhaenens &

Van Damme, 2016, p. 67-68)

De televisiebeelden bieden jongeren de mogelijkheid om zeer uiteenlopende identiteiten aan te nemen, maar het aantal verschillende variaties – of het aantal verschillende lezingen (Morley, 1980) – blijft vrij beperkt (Dhaenens & Van Damme, 2016). De televisieteksten zijn ingebed in een dominant maatschappelijk en cultureel kader. De seksuele representaties op televisie bieden een platform om te experimenteren met identiteiten. Echter zijn de televisierepresentaties onderdeel van het dominante maatschappelijke kader. Zo wordt de notie gewekt dat de mogelijkheden legio zijn, maar de mogelijkheden buiten het geschetste kader worden nog steeds niet gekend. Afwijken van het dominante discours is om deze reden vaak niet mogelijk (Dhaenens & Van Damme, 2016).

2.4 Soaps

“Populair Nederlands televisiedrama is een van de meest geliefde genres onder jongeren in Nederland. Vooral de soap *Goede Tijden Slechte Tijden* trekt al jaren vele jonge kijkers” (De Bruin, 2005, p. 7). De kijkcijfers van 1995 tot en met 2002 tonen aan dat 50 procent van de televisiekijkende jongeren tussen de 13 en de 19 jaar voor *Goede Tijden Slechte Tijden* koos. De oorsprong van het soapgenre ligt in de krant – het ‘feuilleton’ waarin dagelijks de levens van normale mensen werden beschreven. Later werden soortgelijke verhalen op de radio uitgezonden en werd het genre soap daadwerkelijk geboren. De naam komt voort uit de wasmiddelfabrikanten die de uitzendingen sponsorden om een vrouwelijk publiek te bereiken. Soaps waren uitermate geschikt als reclamemiddel, omdat de uitzendingen overdag plaatsvonden en slechts huisvrouwen ter ore kwamen. In 1947 werd het genre overgebracht naar het medium televisie, om uit te groeien tot het meest bekeken fictieve genre ter wereld (De Bruin, 2005).

Goede Tijden Slechte Tijden is de bakermat van de Nederlandse soap, maar is ontstaan in Australië. De eerste scripts zijn vertalingen van het Australische *The Restless Years*. In Nederland bestond voor 1990 geen expertise op het gebied van dagelijks televisiedrama. Joop van den Ende Producties besloot heil te zoeken bij het Australische productiebedrijf Grundy. Er ontstond een samenwerking waarin een letterlijke vertaling werd gemaakt van *The Restless Years*. Na het tweede seizoen werd het script van *Goede Tijden Slechte Tijden* overgenomen door Nederlandse auteurs en zo ontstond voor het eerst in de geschiedenis een Nederlandse soap (De Bruin, 2005).

De komst van het soapgenre op de Nederlandse televisie gaat gepaard met het toetreden van commerciële zenders in het televisielandschap. Commerciële televisie dateert uit 1989 (Hermes & Reesink, 2003). In dit jaar werd RTL-Véronique gelanceerd. Het succes en de populariteit van RTL-Véronique – later bekend als RTL 4 – leidde in 1990 tot een legalisering van commerciële televisie in Nederland (O'Donnell, 1999). Terwijl de publieke omroepen kampten met kwaliteitscriteria en maatschappelijke doelen, baseerde de commerciële omroep haar programmering op het trekken van zoveel mogelijk kijkers (Hermes & Reesink, 2003). Dit resulteerde in een toenemende mate van populair drama op de Nederlandse televisie. De Nederlandse soap werd gerekend tot populair

televisiedrama en groeide met *Goede Tijden Slechte Tijden* uit tot een van de best bekeken programma's op de Nederlandse televisie ooit (De Bruin, 2005).

De soap kenmerkt zich in vergelijking tot andere genres door een aantal typerende aspecten. “In de regel wordt een soap elke werkdag uitgezonden. De thematiek van soaps behelst het privé-leven van ‘normale’ mensen en bijbehorende emoties. Soaps gaan over relaties tussen mensen en daarmee over liefde en haat, over geluk en ongeluk en over trouw en bedrog” (De Bruin, 2005, p. 25). Het verhaal kent geen begin en geen eind en loopt door de afleveringen heen. Afleveringen eindigen altijd met een cliffhanger, zodat de kijker wil weten wat er de volgende dag zal gaan gebeuren (Cantor & Pingree, 1983; McQuail, 2000). Het centrale uitgangspunt van een soap zijn de narratieven tussen personages. De hoofdpersonen voeren emotionele gesprekken en camera-close-ups proberen de emoties in de gezichten van de personages te vangen (Ang, 1985). Het is de bedoeling om de kijker mee te trekken in de belevingswereld van de hoofdpersonen. “Daarbij worden altijd de perspectieven van meerdere personages aangeboden, zodat kijkers kunnen meeleven met een personage naar keuze of een situatie vanuit meerdere personages kunnen bekijken” (De Bruin, 2005, p. 25).

De Nederlandse televisie en de Nederlandse soap in het bijzonder zijn zeer vooruitstrevend als het gaat om de representatie van lhbt-personages. In tegenstelling tot veel Noord-Amerikaanse en Europese soaps, wordt de Nederlandse soapwereld regelmatig bewoond door homoseksuele personages (De Bruin, 2005). De vrijzinnigheid van de Nederlandse televisie en het Nederlandse publiek kwam als eerst tot uiting tijdens de uitzending van *Geen gewone jongen*. De AVRO speelde een grote rol in het bespreekbaar maken van homoseksualiteit en kwam in 1965 met het toneelstuk *Geen gewone jongen* op de televisie. Hoewel de titel nogal te wensen over laat – er wordt immers geïmpliceerd dat homoseksualiteit niet gewoon is – was het toneelstuk zeer vooruitstrevend voor de tijd van uitzenden. De KRO durfde in 1970 nog een flinke stap verder te gaan door de eerste echte mannenzoen uit te zenden. Opvallend aan de eerste jaren waarin homoseksualiteit werd gerepresenteerd op de Nederlandse televisie, was het buiten beschouwing laten van de homoseksuele vrouw. De emancipatie van de lesbische vrouw op televisie heeft veel voeten in de aarde gehad. Pas in 1982 wordt in *Kijk Haar* pas aandacht besteed aan het thema (Homo-emancipatie op radio en tv, 2016).

Ook *Goede Tijden, Slechte Tijden* is verantwoordelijk geweest voor de representatie van homoseksualiteit. Het homo-personage Lucas Sanders is daarvan hoogstwaarschijnlijk het meest bekende voorbeeld. Het personage heeft een hoop stof doen opwaaien in de afgelopen jaren. Lucas was nooit erg gelukkig in de liefde en verloor heel wat soapvriendjes. “Zo overlijdt Edwin Bouwhuis aan het ebolavirus, kiest de strenggelovige Bilal Demir het hazenpad omdat hij zijn homoseksualiteit maar niet kan accepteren en vertrekt Menno Kuiper naar Duitsland nadat zijn huwelijk met Lucas is uitgelopen op een scheiding” (Weer afscheidsfeestje in Meerdijk, 2017, para. 3).

Daar waar het Lucas aan liefdesgeluk ontbrak, schortte het de jonge Meerdijker zeker niet aan progressiviteit. *GTST* sneed een gevoelig onderwerp aan door het Turkse moslimpersonage Bilal

Demir uit de kast te laten komen. “Want een homoseksuele relatie tussen mannen is één ding, maar spraakmakender wordt het als het om een verhouding gaat tussen een autochtone man en een met zijn seksuele identiteit worstelende moslim” (Eroglu geciteerd in ‘Moslimhomo’ krijgt veel complimentjes na erotische scène GTST, 2012, para. 2). Toen Bilal de benen nam kwam Lucas Menno tegen, waarmee hij uiteindelijk in het huwelijksbootje stapte. Hoewel het allereerste homohuwelijk in *Goede Tijden, Slechte Tijden* veelbesproken was, werd het door de makers van het programma niet bedoeld als statement. “Natuurlijk zijn we ons ervan bewust dat dit het eerste homohuwelijk is en daarom ook bijzonder, maar het uitgangspunt is altijd geweest om een romantisch liefdesverhaal te vertellen tussen twee mensen, dat leidt tot een huwelijk” (Gottschalk geciteerd in Homohuwelijk GTST geen statement, 2014, para. 1).

De uitspraak van Gottschalk – uitvoerend producent van *Goede Tijden, Slechte Tijden* – laat zien de programmamakers van *Goede Tijden, Slechte Tijden* willen laten zien dat Lucas Sanders een normaal leven leidt, net als elke andere jongere in de serie. Het huwelijk is een logisch gevolg van de liefde tussen Lucas en Menno, in plaats van een kennisgeving van de acceptatie van homoseksualiteit. Juist wanneer specifiek wordt gepoogd om homoseksualiteit op een vooruitstrevende manier te representeren, vervalt het ‘normale’ aspect van deze vorm van seksuele geaardheid. In *Goede Tijden, Slechte Tijden* wordt homoseksualiteit volgens Gottschalk hetzelfde benaderd als heteroseksualiteit. Hierdoor valt de notie van buiten de norm vallen en anders zijn meer weg en verschuift homoseksualiteit als geheel dichter naar de norm.

Soaps bekleden een belangrijke functie in het opschuiven of uitbreiden van de seksuele norm. Juist omdat het televisiegenre een breed scala aan verschillende vormen van seksualiteit laat zien en de representatie ervan zo neutraal mogelijk geschiedt, biedt het jongeren een uitstekend referentiekader. De seksuele informatiebron wordt door het genre steeds opnieuw aangevuld, waardoor mogelijkheden tot alternatieve identiteiten ontstaan. Verscheidenheid in identiteiten kan – zoals reeds besproken – leiden tot nieuwe of alternatieve seksuele discoursen.

3. Methode

Binnen het domein van *cultural studies* is een onderzoeksveld ontstaan waarin linguïstiek en discursieve onderzoeksmethoden met elkaar gecombineerd worden, om zodoende onderzoek te kunnen doen naar visueel taalgebruik en betekenisgeving. Een onderzoek naar de representatie van seksualiteit op televisie valt logischerwijs binnen het voorgenoemde onderzoekskader. Seksualiteit wordt immers als discours beschouwd en onderzoek naar seksualiteit behoeft een discursieve onderzoeksmethode. Daarbij komt dat televisierepresentaties zowel gesproken als visuele taal gebruiken, waaruit vervolgens betekenissen worden afgeleid. In het huidige onderzoek wordt de representatie van seksualiteit in *Goede Tijden, Slechte Tijden* in kaart gebracht. Deze representaties maken onderdeel uit van een veel groter seksueel discours. Hoewel dit onderzoek slechts een klein gedeelte van het overkoepelende discours beslaat, wordt beargumenteerd dat de seksuele representaties in de *Goede Tijden, Slechte Tijden* onderdeel uitmaken van de betekenisgeving van jongeren aan seksualiteit.

De methoden en uitgangspunten van *cultural studies* zijn ontsprongen in de jaren '60 aan onvrede met betrekking tot het conventionele academische onderzoek naar cultuur. Men ging zich verzetten tegen de geloofsovertuiging dat cultuur een reflectie is van dieperliggende sociaaleconomische verhoudingen. De grondleggers van de *cultural studies* pleitten voor een wisselwerking tussen de politieke, economische en sociale context binnen de maatschappij. Hierbinnen komen culturele praktijken tot stand, maar politiek en economie zijn tevens onderhevig aan culturele ontwikkelingen (Verstraete, 2002). Binnen het nieuwe onderzoeksveld dat zich *cultural studies* liet noemen, was men ervan overtuigd dat de opkomst van massacommunicatie en vormen van populaire cultuur, bestaande machtsverhoudingen zouden doen veranderen. "These scholars believed that the rise of mass communications and popular form were permanently changing our relationship to power and authority, and to one another" (Hsu, 2017, para. 3).

Met behulp van vooral kwalitatieve onderzoeksmethoden probeerde men te achterhalen welke betekenissen mensen toekennen aan bepaalde culturele fenomenen. Dat leidde tot een aantal grote veranderingen met betrekking tot het denken over media en cultuur, alsook het onderzoek daarnaar. Er ontstond interesse voor wat het publiek te zeggen had en welke betekenis zij uit een tekst ontleenden, in plaats van te veronderstellen dat de betekenis een intrinsiek onderdeel van de mediatekst zelf was. Daarnaast erkende men de historische en geografische context van betekenis: mensen in verschillende omgevingen en op verschillende momenten kunnen verschillende betekenissen aan mediateksten geven (Hermes & Reesink, 2003).

De keus voor kwalitatief onderzoek komt voort uit het belang dat binnen *cultural studies* wordt gehecht aan betrokkenheid en wordt als volgt gedefinieerd:

"Kwalitatieve onderzoeksmethoden zijn strategieën voor de systematische verzameling, organisatie, en interpretatie van tekstueel materiaal dat is verkregen door gesprekken of observaties met het doel

concepten te ontwikkelen die ons helpen om sociale verschijnselen in hun natuurlijke context te begrijpen met de nadruk op betekenissen, ervaringen, en gezichtspunten van alle betrokkenen” (Boeije, 2014, p. 22).

De uit kwalitatief onderzoek verworven data kunnen niet worden gereduceerd tot cijfers. Daarnaast dient een onderzoeker te reflecteren op de invloed van zijn of haar eigen identiteit op de uitkomsten van het onderzoek. Volgens Duits, Rayan, Gömüsay en van Romondt Vis (2009) is het daarbij cruciaal om aandacht te schenken aan machtsprocessen en -verschillen.

“Het gaat dan zowel om bewustzijn van de machtsverschillen in de samenleving of specifieke groep die wordt bestudeerd, als (dus) om bewustzijn van de machtsverschillen in de academische wereld, als in sommige gevallen om een expliciete politieke agenda van de onderzoeker om machtongelijkheid te doorbreken” (Duits, et al., 2009, p. 4).

Het samentrekken van kwalitatieve linguïstieke en discursieve methoden om onderzoek te kunnen doen naar visueel taalgebruik is een logisch gevolg van de manier waarop het discours in de linguïstiek wordt uitgelegd. Het wordt gedefinieerd als geschreven of gesproken taal (Machin & Mayr, 2012). Discursieve onderzoeksmethoden zijn gebaseerd op het discours zoals gedefinieerd door Foucault. Het discours is een sociale praktijk en behelst veel meer dan slechts taal. Het discours is een weerspiegeling van de gevestigde machtsverhoudingen ten aanzien van een bepaald fenomeen in de maatschappij (Foucault, 1984). Seksualiteit en seksuele representaties maken onderdeel uit van het discours dat in de maatschappij heerst. Om de representatie van seksualiteit op de Nederlandse televisie te onderzoeken behoeft de onderzoeker een methode die oog heeft voor zowel de verschillende vormen van taal – geschreven, gesproken en lichaamstaal – en de dieper gelegen machtsstructuren voortkomende uit een dominant gedachtengoed in de maatschappij.

3.1 Een multimodale kritische discoursanalyse

De onderzoeksmethode waarin aandacht is voor taal, beeld en andere vormen van communicatie wordt aangeduid als een multimodale analyse. Het doel van een dergelijke analyse is het blootleggen van verborgen ideologieën (Machin & Mayr, 2012). Een ideologie is een construct waarin ongelijke sociale machtsverhoudingen als natuurlijk gerepresenteerd en ervaren worden (Rose, 2007). Het heteronormatieve perspectief is een voorbeeld van een dergelijke ideologie. De machtsverhoudingen tussen hetero's en zij die een andere geaardheid hebben zijn enorm uit balans. De representatie van slechts heterorelaties in televisieseries wordt niet als onnatuurlijk ervaren (Dhaenens & Van Damme, 2016), terwijl het bestaan van de lhbt-gemeenschap in een dergelijke representatie geheel wordt ontkend. Hoewel Foucault het begrip ideologie als niet-valide aanmerkt - het begrip ideologie zou volgens Foucault (1984) refereren naar een universele rationaliteit en een universele waarheid, beide concepten worden door hem afgewezen - hangt het discours altijd samen met uitingen van macht. De ideeën van Foucault bieden inzicht in de relatie tussen macht, kennis en het discours, en geven waardevolle inzichten in de werking van macht in symbolische vormen. Een soapserie zoals

Goede Tijden, Slechte Tijden kan worden gebruikt als databron, omdat hierin bestaande machtsverhoudingen ten aanzien van seksualiteit worden gerepresenteerd. Het dominante seksuele discours is van invloed op de manier waarop seksualiteit in de serie wordt verbeeld. Tijdens het evalueren van het discours is het noodzakelijk om aandacht te schenken aan de ideologische inbreng die met het discours gepaard gaat. De verandering en het evolueren van maatschappelijke ideologieën, stuwende de verandering van het discours voort (Macdonald, 2003). Binnen dit onderzoek staat de verandering van het seksuele discours in Nederland centraal. De onderzoeker dient daarom in het bijzonder aandacht te hebben voor onderliggende maatschappelijke ideologieën.

Multimodaal analyseren is een vorm van kritisch discursief analyseren, oftewel *critical discourse analysis* (CDA). CDA gaat ervan uit dat de machtsverhoudingen in de maatschappij van discursieve aard zijn en onder invloed van het discours vorm krijgen en verspreid worden. Om de representatie van seksualiteit geheel te omvatten is het noodzakelijk om een onderzoeksmethode te hanteren, welke zowel aandacht heeft voor de verschillende vormen van communicatie – waarin seksualiteit tot uiting komt – als voor het discours waarbinnen voorgenoemde representaties gevestigd zijn. Daarbij komt dat het huidige onderzoek in het bijzonder aandacht heeft voor de wijze waarop het gepresenteerde discours verandert. Een dergelijke verandering kan alleen worden aangetoond als het gepresenteerde discours wordt verbonden aan bestaande machtsverhoudingen.

De fundamenteën van de gehanteerde kritische discursieve analyse liggen in de linguïstiek. Het grondig analyseren van taal en teksten kan waardevollere inzichten opleveren dan inhouds- of literatuuranalyses. Dergelijke analyses zouden beter in staat zijn om te onthullen hoe sprekers en auteurs taal gebruiken om betekenissen te construeren en daarmee te overtuigen dat een bepaalde denkwijze de juiste is (Machin & Myar, 2012). Kritische linguïsten zochten naar manieren om aan te tonen dat taal en grammatica worden gebruikt als ideologische instrumenten. Onderzoekers kijken naar gebeurtenissen en personen en analyseren hoe zij geportretteerd worden: wat staat op de voorgrond, de achtergrond en wat wordt geheel buiten beschouwing gelaten. Dergelijke elementen hangen samen met betekenis en ideologie (Machin & Myar, 2012). Om deze reden zal eenzelfde analysemethode worden gehanteerd in dit onderzoek.

De voornaamste kritiek op de linguïstische benadering, is het feit dat er te weinig aandacht wordt besteed aan de relatie tussen taal, macht en ideologie (Fairclough, 1992). Dat resulteerde in een kritisch discursieve aanpak. “Critical Discourse Analysts sought to develop methods and theory that could better capture this interrelationship and especially to draw out and describe the practices and conventions in and behind texts that reveal (...) political intervention and social change” (Machin & Myar, 2012, p.4). Mediateksten zijn doordrongen van machtsverhoudingen en ideologieën en met behulp van een kritische discours analyse kunnen veranderingen in het discours worden aangetoond. CDA tracht mediateksten die in eerste instantie natuurlijk of normaal overkomen, te doorgronden en diepere ideologische kenmerken bloot te leggen. Het woord kritisch in de kritische discursieve benadering staat daarom gelijk aan denaturaliserend. CDA stelt de onderzoeker in staat om

machtsverhoudingen en interesses in de teksten aan het daglicht te brengen. Het focuspunt daarin is te allen tijde het te onderzoeken discours (Machin & Mayr, 2012).

Betekenis komt echter niet slechts voort uit geschreven of gesproken tekst, maar ook uit visuele vormen van taalgebruik. Linguïsten als Kress en Van Leeuwen (1996; 2001) hebben methodes ontwikkeld, welke gebaseerd zijn op de benadering van taal tijdens een kritisch discursieve analyse. Er werd gekeken hoe taal, beeld en andere manieren van communicatie samen betekenis genereerden (Machin & Mayr, 2012). De verschillende manieren van communicatie – *modes of communication* – moeten worden beschouwd als heuristisch geheel. Het analyseren van een enkele communicatievorm leidt tot het vervallen van zeer veel context en betekenis.

In dit onderzoek wordt een multimodale discoursanalyse toegepast, waarmee de onderzoeksvraag zal worden beantwoord. De onderzoeksvraag luidt nogmaals als volgt: Hoe wordt het discours rondom seksualiteit tussen jongeren verbeeld in de Nederlandse soap *Goede Tijden, Slechte Tijden* in 1992, 2005 en 2016? Elke vorm van communicatie bestaat uit een samenspel van verschillende communicatiemodes. Sociale actoren maken gebruik van belichaamde modi, zoals gesproken taal, blik en gebaren. Tegelijkertijd wordt de sociale actor blootgesteld aan onbelichaamde vormen van communicatie, zoals het luisteren naar muziek of het lezen van de krant (Norris, 2004). Communicatie wordt bewerkstelligd door alle separate modi en tegelijkertijd alle modi van communicatie samen. Zo bezit elk onderdeel van het communicatieve netwerk een functie, maar wordt het belang van het samenspel tussen alle onderdelen in het netwerk benadrukt (Kress & Van Leeuwen, 2001). “I would like to emphasize the heuristic notion of communicative modes. (...); what is important is the complexity of interlinked communicative modes or the intensity of a specific mode or several modes employed by the social actor” (Norris, 2004, 104). Een dergelijke benadering ten aanzien van communicatie wordt gecategoriseerd als multimodaal. Gezien seksualiteit veel meer beslaat dan slechts gesproken of geschreven taal, is het van belang dat de analyse elke vorm van communicatie meeneemt.

De uitbreiding van het onderzoekveld en het toevoegen van visuele aspecten van communicatie aan de analyses leidde tot een nieuwe onderzoeksmethode: de multimodale kritische discoursanalyse (MCDA). Multimodale kritische discoursanalyses laten zien hoe visuele aspecten in samenwerking met taal betekenis genereren. De gevonden betekenissen worden naast de betekenissen van externe betekenissen gelegd om aan te tonen hoe het discours is opgebouwd, maar ook om verandering en evoluties binnen het discours in kaart te brengen (Machin & Myr, 2012). Eveneens als bij een CDA, zoekt een MCDA naar strategieën die neutraal lijken, maar dat in wezen niet zijn. Het doel van MCDA is het doorgronden van deze strategieën. “We will reveal the kinds of ideas, absences and taken-for-granted assumptions in the images as well as the texts which will also serve the ends of revealing the kinds of power interests buried in them” (Machin & Mayr, 2012, p. 9). Net als taal wordt visuele communicatie beschouwd als sociale praktijk. Het gaat daarom niet zozeer om de visuele semiotische keuzes op zich, maar om de manier van samenspel waarmee machtsverhoudingen

gecommuniceerd worden (Machin & Mayr, 2012).

Gezien seksualiteit niet slechts tot uiting komt in gesproken taal is het van uitermate groot belang dat de analyse een heuristisch geheel van de mogelijke communicatiemodi beslaat. Daarnaast tracht dit onderzoek de verandering van het discours aan het te tonen door drie verschillende analysepunten op de tijdlijn te kiezen. De verandering en evolutie van een discours kunnen slechts worden aangetoond door de bestaande machtsverhoudingen in kaart te brengen en deze te verbinden aan ideologische en politieke uitingen.

3.2 Dataverzameling

In paragraaf 2.4 werd toegelicht dat *Goede Tijden, Slechte Tijden* als langst lopende serie op de Nederlandse televisie, bij uitstek geschikt is om de evolutie van het Nederlandse seksualiteitsdiscours onder jongeren in kaart te brengen. Daarbij komt dat het soapgenre bekend staat vanwege haar vooruitstrevende representaties van taboedoorbrekende thema's rondom bijvoorbeeld seksualiteit en dat *Goede Tijden, Slechte Tijden* een van de best bekeken programma's van Nederland is.

Jongeren spelen al sinds het begin een belangrijke rol in *Goede Tijden, Slechte Tijden*. In de eerste vier seizoenen stonden een zevental jonge personages centraal: Arnie Alberts, Peter Kelder, Rien Hogendoorn, Annette van Thijn, Suzanne Balk, Linda Dekker en Myriam van der Pol. De verhaallijnen ontwikkelden zich rondom de zoektocht van de personages naar zichzelf. Tijdens deze zoektocht krijgen zij te maken met verschillende sociale relaties en verstandhoudingen. Seksuele relaties zijn hierin geen uitzondering (Goede Tijden, Slechte Tijden, 2018). In de daarop volgende 25 jaar zijn jongeren altijd belangrijk gebleven in de soap. Wanneer personages ouder werden of de serie verlieten, werden daaropvolgend nieuwe jongeren aangetrokken. Dit hangt samen met de brede doelgroep die *Goede Tijden, Slechte Tijden* probeert aan te spreken. De doelgroep van het programma is naar eigen zeggen tussen de 20 en 49 jaar oud. De meeste personages in de serie hebben, daaruit voortvloeiend, een leeftijd binnen deze leeftijdscategorie (Facts&Figures, Goede Tijden, Slechte Tijden, 2018). Manganello, Franzini en Jordan (2008) stellen dat de personages overeen dienen te komen met deze doelgroep om de doelgroep daadwerkelijk aan te kunnen spreken. De doelgroep kan zich namelijk minder goed met het programma identificeren indien de personages geen overeenkomstigheden met de kijkers hebben. Het publiek zal in dit geval minder snel geneigd zijn om een programma te blijven volgen (Manganello, Franzini & Jordan, 2008).

De verzameling van de data werd in eerste instantie gebaseerd op een keuze met betrekking tot de te analyseren seizoenen. Om de evolutie van de Nederlandse seksualiteit zo goed mogelijk in kaart te brengen is het van belang om op de tijdlijn een beginpunt, middelpunt en eindpunt te kiezen, namelijk: 1992, 2005 en 2016. De eerste twee seizoenen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* zijn letterlijk kopieën van de scripts van het Australische *The Restless Years*. De eerste twee seizoenen bieden daarom inzicht in de representatie van de Australische seksualiteit in het begin van de jaren

'90. Om deze reden zijn de eerste twee seizoenen onbruikbaar binnen een onderzoek naar de representatie van de Nederlandse seksualiteit. Het beginpunt is daarom het derde seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden*. Het derde seizoen werd uitgezonden in 1992 en werd als eerst volledig door Nederlandse handen geschreven en geproduceerd. De jongeren die in dit seizoen gevolgd werden zijn: Arnie Alberts, Peter Kelder, Mickey Lammers, Anita Dendermonde, Suzanne Balk, Linda Dekker, Dian Alberts, Mark de Moor en Myriam van der Pol. Het volgende seizoen dat werd geanalyseerd en dus tot de data behoorde, was seizoen 16. Het zestiende seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* werd uitgezonden in 2005. De jongeren die in dit seizoen een centrale rol spelen en gevolgd werden zijn: Charlie Fischer, Yasmin Fuentes, Morris Fischer, Sjors Langeveld, Bing Mauricius en Nina Sanders. Het laatste punt op de tijdlijn – voor nu althans – is het seizoen van 2016. In het 27ste seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* werden Rikki de Jong, Sjoerd Bouwhuis, Aysen Baydar, Anna Brandt, Rover Dekker, Sam Dekker en Job Zonneveld gevolgd.

De keuze voor de voorgaande personages is gebaseerd op de leeftijdscategorie 16 tot en met 27. Er is gekozen voor deze leeftijdscategorie, omdat deze ook wordt gehanteerd door kennisinstituten zoals het Nederlands Jeugdinstituut. De analyse die uit de dataverzameling zal voortvloeien is gebaseerd op personage-gebaseerde data, oftewel *character-based* (Manganello, Franzini & Jordan, 2008). Deze vorm van data verzamelen behelst het volgen van personages welke op voorhand werden geselecteerd. Uit het onderzoek van Mangello, Franzini en Jordan (2008), dat zich toespitst op *character-based* data verzamelen en analyseren, blijkt dat zeven afleveringen per gevolgd personage volstaan voor een gedegen analyse. Dit is echter gebaseerd op afleveringen die 45 tot 60 minuten duren. De afleveringen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* duren 23 minuten. Om een betrouwbare dataset samen te stellen dient elk personage daarom minimaal 14 afleveringen gevolgd te worden.

De representatie van seksualiteit strekt verder dan de representatie van daadwerkelijk seksuele handelingen. Om de representatie van seksualiteit onder jongeren goed in kaart te brengen, dient gekeken te worden naar de gehele verhaallijn van een personage. Het narratief kan sporen van seksualiteit bevatten en ook de verschillende relaties van het personage kunnen inzicht bieden in de manier waarop seksualiteit in Nederland wordt gerepresenteerd. In het onderzoek werden de eerste 14 afleveringen van elk seizoen geanalyseerd. Er is bewust gekozen voor een dataset met opeenvolgende afleveringen, in plaats van een willekeurige keuze van verschillende afleveringen verspreid over het volledige seizoen. Wanneer de afleveringen worden opgedeeld en worden verspreid over het seizoen, raakt de onderzoeker kennis met betrekking tot het narratief en de onderlinge verhoudingen tussen de personages kwijt. Gezien de soap een grote hoeveelheid afleveringen kent, is het nagenoeg onmogelijk om de afleveringen op systematische wijze op te delen zonder dat belangrijke informatie verloren gaat.

De interactie tussen verschillende personages bestaat uit meerdere modi van communicatie. Deze modi moeten op een heuristische manier geanalyseerd worden, omdat zij niet gemakkelijk van elkaar te scheiden zijn. De modi zijn juist met elkaar verbonden en vaak zelfs van elkaar afhankelijk (Norris, 2004). Gesproken taal ligt ingebed in een complexe configuratie van handelingen en acties en

daaraan dient te allen tijde aandacht te worden besteed: “the visual data revealed that studying the verbal exchanges without studying the nonverbal actions and the setting actually distorted interpretation of many of the ongoing face-to-face interactions. Mediated discourse analysis (...) encouraged a more holistic investigation” (Norris, 2004, p. 101). De verbondenheid van de communicatiemodi vragen dus om een systematische manier van analyseren. Een discoursanalyse is in zekere zin fluïde en leent zich niet makkelijk voor strakke methodische regels (Tonkiss, 1998). Desalniettemin werden binnen de kaders van dit onderzoek in de volgende paragraaf een aantal op elkaar volgende stappen geformuleerd.

3.3 Data-analyse

Een discoursanalyse krijgt vorm in een groter geheel van sociaal en cultureel onderzoek naar de productie van betekenis door tekst en spraak. “Discourse analysts are interested in language and texts as sites in which social meanings are created and reproduced, and social identities are formed” (Tonkiss, 1998, p. 246). Taal wordt gezien als een sociale praktijk, welke de relatie tussen de mens en de sociale wereld ordent en vormt. Daarin zijn twee centrale thema’s aan te duiden. Het eerste thema bestaat uit de interpretatieve context waarin het discours bestaat en het tweede thema omvat de retorische organisatie van het discours. De interpretatieve context refereert aan de sociale setting waarin een bepaald discours gevestigd is. Deze context heeft niet slechts betrekking op de daadwerkelijke conversatie, maar omvat tevens de bredere sociale context. De analyse gaat verder dan de tekst of de conversatie. Echter kan de kleinschalige interpretatieve context van de data ook veel informatie bevatten. Er dient rekening gehouden te worden met het type interactie: een sociale interactie tussen één of meerdere mensen kent verschillende vormen en verschillende doelen. Het soort interactie kan bepalend zijn voor de betekenis, welke door de interactie wordt gegenereerd. Daarnaast kan ook de relatie tussen de acteurs leiden tot een bepaalde betekenis.

Het tweede thema is de retorische organisatie van het discours. “Rhetorical approaches are concerned with the argumentative schemes which organize a text and which work to establish the authority of particular accounts while countering alternatives” (Tonkiss, 1998, p. 250). Het gaat tijdens de analyse van de retorische organisatie niet per definitie over de wijze waarop uitspraken gedaan worden en samenkomen, maar om de effecten van de argumenten en uitspraken op de grotere retorische context die betrekking heeft op de wijze waarop bepaalde kennis wordt bevoorrecht, bepaalde manieren van argumentatie overtuigender zijn dan anderen en het feit dat sommige sprekers meer autoriteit hebben dan anderen. Het retorische thema refereert naar situaties waarin het discours verantwoordelijk kan worden gehouden voor bepaalde uitkomsten: “rhetorical discourse is persuasive to action” (Tonkiss, 1998, p. 250).

Een discoursanalyse is een data-gedreven methode. Het is een vorm van kwalitatief onderzoek die niet zozeer zoekt naar antwoorden op vragen, maar aandacht heeft voor de manier waarop betekenis wordt geconstrueerd. Tijdens een discoursanalyse geldt altijd Durkheim’s eerste principe:

ontdoe jezelf van alle vooroordelen. Een discoursanalyse daagt de onderzoeker uit om common-sense los te laten en oog te hebben voor disruptieve uitingen met betrekking tot de organisatie van de sociale wereld en de betekenissen daarin. De benadering van de data dient daarom zo breed mogelijk te zijn. Er zijn echter een aantal stappen te onderscheiden waarop een discoursanalyse is gebaseerd: de selectie van kernwoorden en thema's, variatie in de tekst, nadruk en details en het letten op stiltes (Tonkiss, 1998).

De eerste stap om de data te analyseren is door een verdeling te maken op basis van categorieën, thema's en termen. In het huidige onderzoek heeft het theoretisch kader een aantal attenderende begrippen naar voren gebracht die tijdens de analyse zijn gebruikt, te weten: formalisering, informalisering, monogamie, jongeren- en vrouwenemancipatie, heteronormativiteit, homonormativiteit en hyperseksualiteit. Het identificeren van terugkerende thema's en terminologie helpt om de data te structureren en meer systematiek in de analyse te brengen. De analyse op dit niveau is een proces van thema's verschuiven, vergelijken en contrasteren. Welke ideeën en representaties zijn om een bepaald thema geclusterd? Worden bepaalde betekenissen geïmpliceerd? En wordt de vorm van lezen bepaald door de organisatie van de tekst (Tonkiss, 1998)? Een veelvoorkomend thema op het gebied van seksualiteit is bijvoorbeeld het huwelijk of het hebben van een relatie. Rondom deze begrippen zijn verschillende representaties denkbaar. Huwelijken en relaties bestaan over het algemeen uit mannen en vrouwen, die bewust kiezen voor monogamie.

De tweede analysestap is het zoeken naar patronen van variatie in de tekst. "Differences within an account point us to the work that is being done to reconcile conflicting ideas, to cope with contradiction or uncertainty, or to counter alternatives" (Tonkiss, 1998, p. 255). Deze fase van de analyse ontwricht het idee van een coherent discours. Onder invloed hiervan kunnen twee processen worden blootgelegd. Ten eerste de interne aarzelingen en inconsequenties die zich voordoen in de data. Zoals hierboven reeds werd aangekaart hangt de ideologie van het huwelijk en het hebben van een relatie samen met monogamie. Wanneer overspel wordt gepleegd binnen de kaders van het huwelijk of een relatie wordt een alternatief discours gerepresenteerd en wordt het 'coherente' dominante discours aan het wankelen gebracht. Het tweede proces dat tijdens de tweede analysestap kan worden blootgelegd is de wijze waarop het discours alternatieve denkbeelden probeert te onderdrukken. Het plegen van overspel wordt bijvoorbeeld nagenoeg altijd als iets slechts neergezet. Het zoeken naar consequente repeterende patronen is een gedegen analytisch uitgangspunt. Wanneer men dergelijke patronen in een tekst kan onderscheiden, kan worden gevonden wat de auteur van de tekst daadwerkelijk wilde overbrengen in het discours.

Ten derde wordt in de data gezocht naar nadruk en details. Aarzelingen, pauzes of andere details kunnen veel zeggen over de betekenissen in de data. Een discoursanalyse probeert niet slechts de oppervlakte van het discours bloot te leggen, maar ook de onderliggende betekenissen aan het licht te brengen. In kleine details schuilen af en toe grote betekenissen. Dit hangt samen met bijvoorbeeld connotaties die aan bepaalde woorden of handelingen kleven. De betekenis strekt verder dan het

daadwerkelijke woord of de handeling zelf (Tonkiss, 1998).

Tot slot dient gelet te worden op stiltes en zal hierop kritisch moeten worden gereflecteerd. Het is noodzakelijk om als discoursanalist mee te lezen met de tekst en de betekenissen die worden gecreëerd door de tekst. Men dient te letten op de manier waarop en hoe iets wordt gezegd. Het is echter minstens zo belangrijk dat de discoursanalist in staat is om tegen de tekst in te lezen. Om te kijken naar stiltes en om vervolgens aanmerkingen te maken over de wijze waarop bepaalde zaken moedwillig weggelaten lijken te worden. Stiltes en gaten in de tekst kunnen aanwijzingen zijn voor het proberen uit te bannen van alternatieve discoursen. Een stilte in het seksuele discours van *Goede Tijden, Slechte Tijden* kan bijvoorbeeld het ontbreken van homoseksualiteit zijn. Het analyseren van dergelijke stiltes helpt om het onderzochte discours in een bredere context te plaatsen (Tonkiss, 1998).

3.4 Validiteit en betrouwbaarheid

Het laatste stadium van de discoursanalyse is het presenteren van de gevonden resultaten. De resultaten worden gepresenteerd als argument dat is gebaseerd op de discoursanalyse. Tijdens dit punt in het onderzoek gaat de discoursanalist taal gebruiken om het discours te omschrijven en uit te leggen. Validiteit en reflexiviteit zijn hierin van groot belang.

In het sociaalwetenschappelijke onderzoeksveld wordt over validiteit gesproken in termen van interne en externe validiteit. Interne validiteit verwijst naar de coherentie en consequentie in het betreffende onderzoek. Het gaat in het bijzonder om hoe goed de gepresenteerde data de argumenten en conclusies van de onderzoeker ondersteunen. Externe validiteit refereert naar de generaliseerbaarheid van het onderzoek met betrekking tot een breder sociaal geheel. Een discoursanalist is genoodzaakt te vertrouwen op de verworven dataset.

Doormiddel van een kritische en nauwgezette analyse, wordt de data gedetailleerd geïnterpreteerd. Om zorg te dragen voor de betrouwbaarheid van het onderzoek, dient dit proces zo systematisch mogelijk uitgevoerd te worden. Om betrouwbaarheid en validiteit te waarborgen werden in het huidige onderzoek een aantal tabellen opgesteld (in bijlage 2), die inzicht geven in de thema's verworven uit de data. De tabellen tonen aan dat de werkwijze van de onderzoeker consequent en structureel op dezelfde manier is verlopen. De betrouwbaarheid van een onderzoek wordt vergroot door precisie in dataverzameling en -analyse (Boeije, 2014). Wanneer sprake is van een precieze en consequente methode, zal de aannemelijkheid van het onderzoek toenemen.

De kans dat bij herhaling van het onderzoek dezelfde resultaten worden gevonden wordt daarmee namelijk vele malen groter (Boeije, 2014). De argumenten en conclusies van de onderzoeker zullen moeten voldoen aan interpretatieve striktheid en interne consistentie. Uitspraken dienen te allen tijde ondersteund te worden met data. Een goede discoursanalyse komt tegemoet aan alle eisen van interne validiteit. Een discoursanalist, kan echter nooit de waarheid of een objectief beeld schetsen van het gehele discours. De resultaten komen voort uit de beschikbare data en dienen de sociale realiteit zo goed mogelijk te reflecteren. Dat kan nooit helemaal, maar de uitkomsten dienen hierbij wel

aannemelijk te zijn (Boeije, 2014).

Betekenis is betwistbaar en teksten staan altijd open voor alternatieve lezingen. Het is aan de analist om zo overtuigend mogelijk verslag te doen van het discours en de betekenissen daarin. Het verslag dient nieuwe inzichten en bruikbare en kritische interpretaties met betrekking tot het onderzoeksonderwerp te bevatten (Tonkiss, 1998). “This critical function within discourse analysis makes it difficult to advance claims to external validity. The discourse analyst seeks to open up statements to challenge, interrogate taken-for-granted meanings, and disturb easy claims to objectivity in the texts they are reading” (Tonkiss, 1998, p. 259). Het zijn niet alleen de kritische houding van de analist en het doel van de discoursanalyse zelf, die een discoursanalyse moeilijk te generaliseren maken. De discoursanalist werkt met een relatief kleine dataset, welke voortkomen uit zeer specifieke sociale situaties (Tonkiss, 1998). Desalniettemin is het van belang dat discoursanalytisch onderzoek wordt uitgevoerd, discoursanalyses bieden nieuwe inzichten en nieuwe perspectieven in bestaande betekenissen. De openheid en de kritische inzichten van de onderzoeker kunnen bijdragen aan een verruiming van het algehele maatschappelijke blikveld.

Deze kritische en open houding dienen ook weerslag te hebben op het eigen werk van de analist. De discoursanalist dient in staat te zijn tot zelfreflectie. De onderzoeker dient haar eigen aannames kritisch te beschouwen en het onderzoeksproces onder de loep te nemen. Daarnaast heeft de onderzoeker zelf altijd een weerslag op het onderzoek. De identiteit van de onderzoeker en diens relatie tot het onderzoeksonderwerp kunnen namelijk de onderzoeksresultaten beïnvloeden (Silverman, 2011). Het is daarom van dusdanig belang dat de onderzoeker deze persoonlijke kenmerken meeneemt in de reflectie en discussie van het onderzoek (Tonkiss, 1998). De betrouwbaarheid van het onderzoek kan echter worden gewaarborgd door het onderbouwen van keuzes en interpretatie. Elke keuze gemaakt door de onderzoeker en tevens elke interpretatie die daaraan kleeft dient navolgbaar te zijn. Hoewel interpretaties kunnen verschillen zijn het de navolgbaarheid en de argumenten in het onderzoek welke bijdragen aan de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek (Silverman, 2011).

4. Resultaten

“I asked, what configuration of power constructs the subject and the Other, that binary relation between ‘men’ and ‘women’, and the internal stability of those terms? What restriction is here at work? Are those terms untroubling only to the extent that they conform to a heterosexual matrix for conceptualizing gender and desire? What happens to the subject and to the stability of gender categories when the epistemic regime of presumptive heterosexuality is unmasked as that which produces and reifies these ostensible categories of ontology?” (Butler, 1990, p. viii).

In het voorgaande citaat tracht Butler haar vinger te leggen op de machtsconstellatie, die verantwoordelijk is voor de scheiding tussen het subject en ‘de Ander’, de binaire verdeling tussen mannen en vrouwen en de onbuigzame aard van deze begrippen. Butler vraagt zich af of deze begrippen slechts in dienst staan van de heteroseksuele matrix en fungeren als steunpilaren om de matrix in stand te houden. Wat zou er gebeuren met de onbuigzaamheid van gendercategorieën als het machtsregime dat zich kenmerkt als heteroseksualiteit wordt ontmaskerd? Het huidige hoofdstuk zal binnen de kaders van *Goede Tijden, Slechte Tijden* antwoord geven op deze vragen.

Het resultaten hoofdstuk ontrafelt de strategieën die in 1992, 2005 en 2016 binnen het seksualiteitsdiscours in *Goede Tijden, Slechte Tijden* van kracht zijn. Het seksualiteitsdiscours in *Goede Tijden, Slechte Tijden* is het geheel aan uitspraken, handelingen, gebeurtenissen en redenties aangaande seksualiteit. Seksualiteit wordt daardoor in *Goede Tijden, Slechte Tijden* in een bepaald perspectief gezet. Het discours bezit intrinsiek zodanig veel macht dat het in staat is om te bepalen wat ‘normaal of abnormaal’ wordt genoemd. Daarnaast is het discours in staat om machtsposities toe te kennen aan bepaalde subjecten (Foucault, 1976). Binnen het seksualiteitsdiscours wordt vaak gezien dat de machtsposities aan de man worden toegedicht (Hekma, 1994; Wouters, 2009). De krachten die het discours op zijn plaats houden, worden door Foucault (1976) uitsluitingsmechanismen genoemd. De resultaten van het onderzoek zullen laten zien welke uitsluitingsmechanismen of strategieën het seksualiteitsdiscours in *Goede Tijden, Slechte Tijden* handhaaft.

Het discours valt uiteen in drie hoofdthema’s, namelijk (1) de relatie tussen mannen en vrouwen en de wijze waarop heteronormativiteit daarmee samenhangt, (2) monogamie en (3) randvoorwaarden voor seksualiteit. De randvoorwaarden voor seksualiteit ontvouwen zich nog in een aantal subcategorieën die verband houden met geld, status en financiële stabiliteit. Binnen deze thema’s zijn strategieën aan te duiden, die verantwoordelijk zijn voor het in stand houden van de status quo van het discours. In de volgende paragrafen wordt een beeld geschetst van de representatie van seksualiteit in *Goede Tijden, Slechte Tijden* en zal worden aangewezen welke mechanismen bepalen wat ‘normaal of abnormaal’ en ‘goed of slecht’ is. De paragrafen zijn ingedeeld op basis van de gevonden hoofdthema’s.

4.1 Seizoen 3

Het derde seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* is het eerste seizoen dat volledig door Nederlandse scriptschrijvers werd gemaakt. De verhaallijnen spelen zich af in het Meerdijk van 1992.

Meerdijk is in deze tijd een heteronormatieve gemeenschap. Hoewel er geen lhbt-ers wonen, wordt het bestaan van homoseksualiteit niet ontkend. De relaties tussen vrienden zijn in 1992 bijna net zo intiem als de verhoudingen tussen geliefden. Seks wordt niet getoond en als erover gesproken wordt, is het duidelijk dat seksualiteit niet de belangrijkste component in een relatie mag zijn. De verhoudingen tussen mannen en vrouwen zijn heel conservatief en dat terwijl het soapgenre zo vooruitstrevend zou zijn.

4.1.1 Man en vrouw

“Heteronormativiteit verwijst naar een normatieve macht in de hedendaagse Westerse maatschappij die uitgaat van een binaire geslachtverdeling en van vaststaande relaties tussen geslacht, gender en seksualiteit” (Dhaenens & Van Damme, 2016, p. 66, paragraaf 2.2.1). Binnen een heteronormatieve gemeenschap begint seksualiteit bij de verhouding tussen mannen en vrouwen. Meerdijk, het fictieve plaatsje waarin *Goede Tijden, Slechte Tijden* zich afspeelt, leidt in 1992 een heteronormatief bestaan. De jongeren tussen de 16 en 27 jaar die zich in seizoen drie in Meerdijk gevestigd hebben zijn Myriam van der Pol, Mickey Lammers, Anita Dendermonde, Dian Alberts, Mark de Moor, Peter Kelder, Arnie Alberts, Linda Dekker en Suzanne Balk. Later komen Julie Scholten en Tim Waterman daar nog bij. Tijdens de aanvang van het seizoen bevinden bijna alle jongeren zich in een relatie. De uitzonderingen hierin zijn Myriam – haar vriend is onlangs overleden – en Suzanne. Tim en Julie wonen nog niet in Meerdijk als seizoen drie begint. Relaties bestaan slechts tussen mannen en vrouwen. Mickey heeft een relatie met Anita, Dian is met Mark, Arnie en Linda wonen samen en Peter is aan het daten met Anneke. In Meerdijk is in 1992 sprake van een heteroseksuele twee-eenheid, waarin andere vormen van seksualiteit geen ruimte vinden. Althans, niet in de verhoudingen tussen mannen en vrouwen. Gedurende gesprekken tussen personages wordt wel gerefereerd naar homoseksualiteit, maar vaak in de vorm van een grapje.

Door enkel en alleen naar homoseksualiteit te refereren met humor, verliest homoseksualiteit het ‘normale’ aspect (Dyer, 1993). Het bestaan van homoseksualiteit wordt in 1992 niet ontkent, maar de wijze waarop homoseksualiteit wordt geportretteerd is heteronormatief. Er wordt door het maken van een grap nadruk gelegd op de verschillen tussen hetero’s en lhbt-ers, waardoor de laatste groep verder van de norm wordt verwijderd (Dyer, 1993). Het maken van grapjes over homoseksualiteit fungeert als uitsluitingsmechanisme in het seksualiteitsdiscours. Homo’s en lesbiennes worden buitengesloten en van de norm verwijderd, waardoor de heteronormatieve status quo kan blijven bestaan. In het derde seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* zijn drie voorbeelden aan te duiden waarin homoseksualiteit – soms zeer misplaatst – wordt aangehaald. Deze voorbeelden laten zien dat zelfs een uitsluitingsmechanisme binnen het discours verschillende strategieën bevat (Foucault, 1976), die ervoor zorgen dat homoseksualiteit wordt gedenormaliseerd en heteronormativiteit gehandhaafd blijft.

Het eerste voorbeeld is een opmerking van Peter tegen Mickey. Mickey is de was aan het

opruimen in de kamer van Tim. In principe wordt hier een heteronormatieve rolverdeling tussen mannen en vrouwen doorbroken. De traditionele rolverdeling bepaalt immers dat vrouwen het huishouden en de was doen en mannen niet. Deze scène is vooruitstrevend tot Peter het volgende zegt: “Ik wist niet dat jij kicke op gedragen onderbroeken?” Het doorbreken van het traditionele rolpatroon wordt direct afgestraft door te impliceren dat Mickey opgewonden raakt van gedragen mannenondergoed. Op deze manier wordt homoseksualiteit verbonden aan het doen van de was, waardoor heteronormativiteit op twee manieren wordt gehandhaafd. Enerzijds door de afstraffing van het doorbreken van het traditionele rolpatroon en anderzijds door homoseksualiteit in de vorm van een grap aan te halen.

Het tweede voorbeeld is een gesprek tussen Dian en Anita, waarin Dian vraagt of Anita bij haar wil blijven slapen. Anita reageert daar enorm verbaasd en verward op. Haar reactie doet vermoeden dat Anita denkt dat Dian seks met haar zou willen. Dit idee wordt vervolgens bevestigd door de reactie van Dian: “Nee! Dat bedoel ik niet!” Zo wordt geïmpliceerd dat Dian eventueel lesbische gevoelens voor Anita zou kunnen hebben. Het moment van impliceren maakt de notie dat Dian lesbisch zou zijn zeer onwaarschijnlijk. Dian werd voor dit gesprek al enkele weken gestalkt door een ex-werknemer van haar vader Jef en op diezelfde avond werd ze aangerand door ene meneer Ter Linge. Een logische gevolgtrekking uit de vraag of Anita bij haar wilde slapen zou simpelweg zijn geweest dat Dian bang was om alleen te zijn; niet dat ze weleens lesbisch zou kunnen zijn. Daarbij komt dat Dian in de geanalyseerde afleveringen continu met Mark flikflooit. Hoewel dit natuurlijk niet hoeft te betekenen dat Dian geen seksuele gevoelens voor Anita kan hebben, lijkt het impliceren van homoseksualiteit hier wel erg uit de lucht gegrepen. Bovendien wordt het door Dian op een lacherige manier ontkent. Men lijkt een poging te doen tot het bespreekbaar maken van homoseksualiteit, maar het moment en de lacherige manier waarop het onderwerp door Dian wordt weggewuifd, zorgen ervoor dat homoseksualiteit ‘raar’ overkomt.

Eenzelfde soort situatie doet zich later als derde voorbeeld nogmaals voor als Peter bij Dian thuiskomt en vraagt of Jef thuis is; hij wil hem graag spreken. Dian: “Oh wat dan? Ben je verliefd op hem geworden? Kun je niet langer wachten tot je hem weer kunt zien?” Peter doet net alsof hij het grappig vindt en zegt: “Zie maar dat je hem aan iemand anders kwijtraakt.” Voorgaande is een grapje over homoseksualiteit, maar het houdt verder absoluut geen verband met homoseksualiteit. Peter is in de geanalyseerde afleveringen slechts met Anneke bezig, waarop hij tot over zijn oren verliefd is. De opmerking van Dian zorgt ervoor dat homoseksualiteit opnieuw wordt gesitueerd als iets ‘abnormaals’ (Dyer, 1993).

De voorgaande voorbeelden schetsen een beeld van de wijze waarop homoseksualiteit in 1992 in *Goede Tijden, Slechte Tijden* werd geportretteerd. Hoewel het bestaan van homoseksualiteit niet wordt ontkend, biedt het discours geen ruimte voor een serieus gesprek over homoseksualiteit. Er worden slechts grapjes gemaakt, die de norm bevestigen en homoseksualiteit verder van de norm afduwen. Seksualiteit mag sinds oudsher slechts bestaan in een liefdesrelatie – en bij voorkeur

huwelijk – tussen man en vrouw (Wouters, 2009) en voor een afwijkende relatie is in 1992 geen plaats.

Terwijl er in seizoen drie geen ruimte is voor een homoseksuele relatie, bestaan er wel zeer intieme verhoudingen tussen vrienden. De lustbalansvraag, besproken in paragraaf 1 van het theoretisch kader, bepaalt in welke relaties een bepaalde vorm van erotiek en seksualiteit gewenst en toegestaan is (Wouters, 2009). Bepaalde aanrakingen, een kus, flirterige uitspraken en seks zijn verbonden aan een liefdesrelatie. Seksualiteit is binnen het discours bijna onlosmakelijk verbonden aan liefde (Hekma, 1994; Wouters, 2009), en daarom doen bepaalde uitlatingen en gedragingen vermoeden dat er sprake is van liefde tussen personages. Echter blijkt uit de analyse van seizoen drie dat het verschil tussen liefde en vriendschap op basis van dit uitgangspunt, in 1992 niet altijd resulteert in een duidelijke scheidingslijn tussen beide domeinen.

In het derde seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* zijn bepaalde vriendschappen zeer intiem, terwijl sommige liefdesrelaties bijna geheel van seksualiteit onttrokken zijn. Ook worden bepaalde uitingen van genegenheid gebruikt binnen zowel een liefdes- als een vriendschappelijke relatie. Het is bijvoorbeeld zeer gebruikelijk dat er tussen vrienden intiem lichamelijk contact bestaat. Verder wordt er door zowel vrienden als geliefden op de wang gekust. Een kus op de mond is zeer ongebruikelijk – zelfs tussen geliefden – en vindt slechts een enkele keer plaats tussen Dian en Mark. Binnen de overige liefdesrelaties wordt slechts op de wang of vlak naast de mond gekust. De betekenis van een kus op de wang is veranderlijk, omdat deze door zowel vrienden als geliefden wordt uitgewisseld.

Ten tijde van de formalisering werd de basis gelegd voor gedragsregels die zich slechts beperken tot de liefdesrelatie tussen mannen en vrouwen (Wouters, 2009), maar in 1992 worden deze regels in *Goede Tijden, Slechte Tijden* niet gehandhaafd. De omgangsvormen tussen mannen en vrouwen zijn in seizoen drie zelfs zodanig intiem en informeel dat er moeilijk onderscheid valt te maken tussen vrienden en geliefden. Dit strookt totaal niet met de representaties van de relaties tussen mannen en vrouwen in 2005 en 2016. Het seksualiseringsproces wordt gekenmerkt door een afwisseling van formalisering en informalisering (Foucault, 1984; Wouters, 2009); dat is duidelijk terug te zien in de geanalyseerde seizoenen van *Goede Tijden, Slechte Tijden*. In de overige twee seizoenen wordt een kus – ook op de wang – slechts uitgewisseld tussen geliefden. Ook bestaat in de laatste twee seizoenen geen intiem lichamelijk contact tussen vrienden. Er heeft zich overduidelijk een formalisering voltrokken in het seksualiteitsdiscours tussen 1992 en 2005, oftewel het antwoord op de lustbalansvraag is in 1992 niet hetzelfde als in 2005 en 2016.

4.1.2 Monogamie

Hoewel de toegestane intimiteit binnen relaties klaarblijkelijk wisselend is, blijft het speerpunt van de heteronormatieve maatschappij de monogame liefdesrelatie tussen mannen en vrouwen (Dhaenens & Van Damme, 2016). Seksualiteit komt in *Goede Tijden, Slechte Tijden* in het derde

seizoen – en tevens ook in de andere twee seizoenen – slechts voor binnen een dergelijke relatie. Er is geen sprake van seksualiteit tussen personages die geen relatie met elkaar hebben, ergo: seksualiteit bestaat buiten een relatie niet. De ideologie die monogamie heet is daarvan de oorzaak. In een heteronormatieve maatschappij worden bepaalde instituten en daaraan verbonden normen en waarden geïdealiseerd (Hekma, 1994; Wouters, 2009; Dhaenens & Van Damme, 2016). Een relatie, het huwelijk en monogamie zijn daar voorbeelden van. In *Goede Tijden, Slechte Tijden* vormt het monogamiediscours een cluster, waarin uitsluitingsmechanismen en strategieën bestaan die elk seizoen opnieuw terugkeren.

Het ontstaan van een duurzame monogame relatie wordt gekenmerkt door een aantal stadia (Lajtman, 2015). De stadia die vooraf gaan aan een relatie zijn totaal ontdaan van seksualiteit, oftewel gedeseksualiseerd (Wouters, 2009; Lajtman, 2015). Geheel volgens verwachting, gezien seks alleen mag plaatsvinden binnen een relatie. De stapsgewijze opbouw van een relatie fungeert als strategie binnen het monogamiediscours, deze strategie tracht het subject door de gebaande paden te leiden en heeft daardoor een disciplinerende functie (Foucault, 1976). Het discours bepaalt immers hoe een ‘normale’ relatie zich ontwikkelt.

In seizoen drie wordt een duidelijk beeld geschetst van het ontstaan van een relatie. Het startpunt is een man en een vrouw die elkaar leuk vinden en met elkaar afspreken. In seizoen drie is Peter tot over zijn oren verliefd op Anneke. De twee bevinden zich duidelijk in het stadium voor de relatie (Lajtman, 2015): zij spreken regelmatig met elkaar af, maar hebben nog niks vastgelegd. Opvallend is dat Peter ook in dit stadium alleen bezig is met Anneke. In feite zijn Peter en Anneke op dit moment al monogaam. Het contact tussen Anneke en Peter is geheel platonisch. Er is geen enkele sprake van lichamelijk contact. Als beide partijen elkaar leuk genoeg vinden, ontstaat uit het afspreken een relatie (Lajtman, 2015).

Aan deze relatie zijn een aantal verwachtingen verbonden. Het hebben van een relatie is inherent verbonden aan monogamie (Hekma, 1994). Daarnaast schept het hebben van een relatie een verwachtingspatroon voor de toekomst. Een liefdesrelatie bestaat uit een logische opbouw van een aantal stappen: je vindt elkaar leuk, er ontstaat een relatie, je gaat samenwonen en vervolgens ga je trouwen en krijg je kinderen (Hekma, 1994; Wouters, 2009; Lajtman, 2015). De representatie van heterorelaties geschiedt bijna altijd volgens dit patroon. Een afwijkende opbouw zou het discours verruimen en nieuwe inzichten bieden, maar dit gebeurt in 1992 in *Goede Tijden, Slechte Tijden* niet. Sterker nog, wanneer wordt afgeweken van de ‘normale’ ontwikkeling van een relatie, betekent dat ook gelijk het einde van die relatie. Daaruit valt duidelijk af te leiden dat de stapsgewijze opbouw van een relatie tevens een uitsluitingsmechanisme is. Wanneer een personage afwijkt van de status quo eindigt zijn of haar relatie. Met de beëindiging van die relatie valt hij of zij buiten het monogamie- en seksualiteitsdiscours, seksualiteit bestaat immers niet buiten een relatie.

Samenwonen is voor de personages in seizoen drie een groot thema. Het samenwonen is een vervolgstap in het hebben van een relatie (Lajtman, 2015), maar wordt in 1992 niet uitsluitend positief

gerepresenteerd. Mickey geeft bijvoorbeeld aan dat hij graag zou willen samenwonen met Anita. Zij ziet dat echter nog helemaal niet zitten, omdat zij het idee heeft dat ze veel van haar vrijheid moet opgeven wanneer ze gaat samenwonen. Mickey vindt dat belachelijk en impliceert meteen dat Anita niet wil samenwonen, omdat zij liever een andere man zou willen. In *Goede Tijden, Slechte Tijden* lijkt de enige reden om de vervolgstap in je relatie niet te willen zetten, het hebben van interesse in een ander te zijn. Het feit dat het stuklopen van een relatie slechts kan samenhangen met een eventueel andere partner, is tevens een strategie binnen het monogamiediscours. Interesse in een andere partner strookt niet met het monogame ideaalbeeld en resulteert in de beëindiging van de relatie. Dit is niet slechts het geval in seizoen drie, maar ook in de andere twee geanalyseerde seizoenen. Als Mickey later zijn beklag doet bij Linda, vindt Linda dat Anita wel een punt heeft. Als haar financiële situatie anders zou zijn, zou zij wellicht ook niet met Arnie hebben willen samenwonen. Uit dit gesprek blijkt dat financiën een grote rol spelen binnen een relatie en tevens bepalend kunnen zijn voor het maken van een vervolgstap binnen die relatie (Lajtman, 2015). Op deze manier wordt door het discours opnieuw bekrachtigd dat een relatie monogaam moet zijn en uit de genoemde stappen dient te worden opgebouwd (Lajtman, 2015).

De representatie van de opbouw van een monogame liefdesrelatie is echter niet de enige strategie, waarmee deze norm in stand wordt gehouden. In seizoen drie loopt de jaloezie van Dian als een rode draad door het verhaal. Dian heeft een relatie met Mark. De relatie tussen Dian en Mark is een goed voorbeeld van de manier waarop men ervan wordt overtuigd dat je binnen een relatie monogaam dient te zijn. Mark is een sportieve zwemmer en tijdens de trainingen heeft hij volgens Dian iets te veel oog voor een ander meisje: Michelle. Elke vorm van contact tussen Mark en Michelle wordt door Dian beantwoord met enorm jaloers gedrag. Het is overduidelijk dat Dian onzeker wordt van de verhouding tussen Michelle en Mark. De twee kunnen het goed met elkaar vinden en Mark helpt haar af en toe met advies over het zwemmen, daarnaast helpt Michelle Mark op haar beurt door hem aan een baantje te helpen.

Dian ziet Michelle als een bedreiging voor de monogame relatie die ze met Mark heeft. Jaloezie is onlosmakelijk verbonden met machtsverhoudingen binnen een relatie. Het hebben van een seksuele relatie leidt ertoe dat men macht over elkaar kan uitoefenen (Foucault, 1984). Jaloezie is een emotie die ontstaat uit een driehoeksverhouding tussen zij die een relatie hebben en degene die een bedreiging vormt voor deze relatie. Dian ziet Michelle als een bedreiging voor haar relatie en dat resulteert uiteindelijk in haar jaloerse gedrag. Met haar gedrag probeert Dian een bepaalde reactie van Mark te bewerkstelligen. Dian probeert een machtspositie te verkrijgen over Mark en sociale controle op hem uit te oefenen (Foucault, 1984). Ze wil met haar jaloerse gedrag het gedrag van Mark richting Michelle aanpassen. Met een tegenreactie probeert Mark een gedeelte van de macht binnen de relatie terug te winnen. In de eerste plaats doet hij dat door tegen Dian te zeggen dat haar jaloezie onterecht is, zo probeert hij de controle binnen de relatie te heroveren (Foucault, 1984). Michelle en hij zijn enkel vrienden en hij ontkent het feit dat ze een gevaar zou zijn voor de relatie tussen Mark en Dian.

Tevens probeert hij het jaloerse gedrag van zijn vriendin in te dammen door haar een ring te geven als teken van zijn liefde. Daar tegenover staat echter dat Dian juist jaloers gedrag vertoont om Mark te bewijzen hoeveel ze van hem houdt en hoe graag ze hun relatie wil laten slagen. De jaloezie in de relatie tussen Dian en Mark resulteert in een soort getouwtrek, waarin de bevoorrechte machtspositie steeds verschuift (Foucault, 1984). Het doel is echter te allen tijde om de monogame relatie tussen Mark en Dian te beschermen en deze te laten slagen.

Voorgaande voorbeelden laten zien hoe binnen het discours wordt beargumenteerd dat monogamie de ideale situatie is binnen een relatie en hoe een relatie is opgebouwd uit verschillende stadia die monogamie in stand houden. De ‘vanzelfsprekende’ opbouw van een relatie en de jaloezie van Dian fungeren als strategieën om het monogamiediscours in stand te houden. Het discours laat tevens zien dat wanneer monogamie niet wordt nageleefd, dat vervelende consequenties kan hebben. Niet-monogamie wordt terechtgewezen door het in een zeer negatief daglicht te representeren. De afstraffing van ‘abnormaal’ gedrag in het monogamiediscours, is een uitsluitingsmechanisme binnen het discours. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de plotlijn rondom Suzanne Balk.

In de analyse van seizoen drie komt naar voren dat Suzanne heeft gewerkt als escortmeisje. Hoewel Suzanne een hardwerkende jonge vrouw is, wordt ze behandeld alsof ze met iedereen het bed in duikt. Zo insinueert Frits van Houten dat Suzanne met zijn klant moet gaan tennissen in een kort rokje om hem tevreden te stellen; ergo ze dient haar lichaam te gebruiken voor economisch gewin. De desbetreffende klant spreekt Suzanne tevens meermaals aan alsof ze daadwerkelijk een prostituee is. Verder is haar contact met mannen veel lichamelijker dan dat van de andere vrouwen in de serie. De overige vrouwen hebben voornamelijk lichamelijk contact met mannen met wie zij een relatie hebben. Wanneer Suzanne vervolgens toegeeft een oogje op Jan-Henk te hebben, biecht ze op dat al haar relaties stuklopen op haar verleden. Hetzelfde gebeurt uiteindelijk met haar relatie met Jan-Henk. Wanneer hij bij Suzanne aanbelt en de klant van Frits aantreft in haar woonkamer, insinueert hij direct dat deze zakelijke afspraak weleens met seks te maken zou kunnen hebben. Zo komt de prille romance tussen Suzanne en Jan-Henk snel ten einde. Het discours lijkt niet-monogamie, zoals bijvoorbeeld het escortberoep, af te straffen door te laten zien dat mensen die zich hieraan schuldig maken geen gelukkig leven beschoren zijn. Zij zullen voor altijd problemen blijven ondervinden van de keuze om niet-monogaam te zijn. De problemen rondom personages die ‘abnormaal’ gedrag vertonen zijn onderdeel van het uitsluitingsmechanisme van het monogamiediscours.

Hoewel seks alleen binnen het strakke kader van een monogame liefdesrelatie mag plaatsvinden en bijna alle jongeren zich in 1992 in een relatie bevinden, komt seks in *Goede Tijden, Slecht Tijden* helemaal niet voor. Met uitzondering van Job en Anna in seizoen 27 wordt in de geanalyseerde seizoenen geen enkele keer seks geïmpliceerd. Er wordt in seizoen drie één keer gesproken over seks. Het betreft een dialoog tussen Tim en Mark, waarin Mark tegen Tim zegt dat hij wel behoefte zal hebben aan privacy met Julie, zodat hij lekker ongestoord zijn gang kan gaan. Tim reageert vervolgens met: “Jij hebt nog steeds een zeer beperkte kijk op verhoudingen. Bij jou draait

alles om seks.” Hoewel het woord seks wordt gebruikt, maakt het gesprek meteen duidelijk dat een relatie veel meer behelst dan alleen seks. Zo wordt het gedeseksualiseerde liefdesideaal, dat een centrale rol bekleedt in de maatschappij (Wouters, 2009), bevestigd en in stand gehouden.

4.1.3 Randvoorwaarden voor seksualiteit

Naast de representatie van heteronormativiteit en monogamie als uitgangspunten voor een gedegen seksuele relatie, lijkt het discours tevens een aantal randvoorwaarden aan seksualiteit te verbinden. In de geanalyseerde seizoenen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* komt sterk naar voren dat financiële stabiliteit, status en geld prominente randvoorwaarden voor een goede relatie zijn.

De relaties in het derde seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* worden allemaal onder druk gezet door de aan- of afwezigheid van geld. Geld speelt in de maatschappij een grote rol. Het is verantwoordelijk voor de onderverdeling van statusklassen. De bovenste lagen van de statuspyramide worden bevolkt door de rijksten, met de meeste koopkracht. De onderste afdelingen hebben het financieel gezien veel minder goed. Het geld zorgt voor een onevenredige verdeling van macht in de maatschappij. Uit de analyse van seizoen drie blijkt dat de machtspositie van het individu (Foucault, 1984), welke voortvloeit uit financiële middelen, weerslag heeft op de relatie waarin hij of zij zich bevindt (Lajtmán, 2015). Het seksualiteitsdiscours van 1992 laat zien dat een te groot statusverschil tussen partners niet kan leiden tot een functionerende relatie. Het toont tevens dat het doorbreken van het traditionele rolpatroon tussen mannen en vrouwen, waarin de man de kostwinner is en de vrouw thuis blijft, resulteert in het einde van de relatie. Voorgaande zal worden geïllustreerd aan de hand van voorbeelden uit de relaties tussen Mickey en Anita en Peter en Anneke.

De verhouding tussen Anita en Mickey laat een strategie binnen het discours zien, die verantwoordelijk is voor de herbevestiging van de traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen. Deze rolverdeling kent de machtspositie toe aan de man binnen een relatie. De relatie van Anita en Mickey stond al op springen vanwege verschillende opvattingen over de juiste vervolgstap in hun relatie. Mickey wilde samenwonen en Anita wilde dat niet. Later wordt Anita aangenomen als pompbediende bij een tankstation. Mickey had op dezelfde vacature gesolliciteerd, maar men geeft de voorkeur aan Anita. Dit tot grote ontzetting van Mickey. Op het eerste gezicht lijkt het discours met deze plotlijn de traditionele rolverdeling van de werkende man en thuisblijvende vrouw te doorbreken, maar in het vervolg van dit verhaal keert het discours geheel terug naar de conservatieve status quo.

Mickey gaat zijn beklag doen bij Peter. Hij vindt dat een vrouw geen pompbediende kan zijn, omdat het smerig en zwaar werk is. Peter is het met hem eens en speelt de mening van Mickey door naar Anita. “Hij is bang dat hij je zal moeten troosten als het verkeerd uitpakt,” zegt Peter tegen Anita. Het discours is duidelijk: een pompbediende zijn kan alleen worden uitgevoerd door mannen en als vrouwen iets niet kunnen, dienen zij te worden getroost door een man. Als Anita Mickey daarna confronteert met zijn eigen woorden geeft hij toe dat hij zich zorgen maakt, omdat het zulk smerig werk is. Daarmee wordt tevens geïmpliceerd dat vrouwen niet graag vieze handen krijgen, terwijl het

mannen niet uitmaakt. Het discours blijft zoeken naar manieren om onderscheid te maken tussen mannen en vrouwen.

Anita is van mening dat de woorden van Mickey hetzelfde betekenen als “jij kunt dit werk niet” en probeert het tegendeel te bewijzen. Desalniettemin eindigt haar carrière als pompbediende vervolgens snel. Anita zou onterecht worden beschuldigd van het veroorzaken van een kassaverschil, waarna ze besluit op te stappen. Zo eindigt Anita zonder baan en zonder vriend, omdat Mickey niet kan omgaan met het feit dat zijn vriendin werkt en hij niet. Het ontslag van Anita lijkt geen verband te houden met de ruzie met Mickey, maar toch is het opvallend dat ze haar baantje zo snel opgeeft. In alle afleveringen van seizoen drie spelen werken en het zoeken van werk een prominente rol in het leven van de jongeren in Meerdijk, waardoor het vreemd is om een nieuwe baan bijna meteen weer op te zeggen. Daaruit voortvloeiend lijkt het discours Anita te straffen voor haar doorbreking van het traditionele patroon: een strategie om de traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen in stand te houden.

Het conventionele gedachtengoed met betrekking tot de man als kostwinnner, met als resultaat een zekere mate van ondergeschiktheid van de vrouw (Hekma, 1994; Wouters, 2009), wordt in eerste instantie door het discours aangevallen om het vervolgens weer te bevestigen. Zo lijkt het discours vooruitstrevend, maar is het dat in feite helemaal niet. Dit is overigens niet de eerste keer dat het discours de traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen probeert te doorbreken, om het vervolgens meteen weer in ere te herstellen. Hetzelfde gebeurde immers toen Mickey de was deed en er vervolgens werd geïmpliceerd dat hij homoseksueel zou zijn. Het seksualiteitsdiscours van 1992 blijft vasthouden aan zeer conservatieve relaties en rolverdelingen tussen mannen en vrouwen en zet zelfs strategieën in om de handhaving van deze traditionele rollen te realiseren.

Deze strategieën zijn niet alleen zichtbaar in de relatie tussen Mickey en Anita, maar ook in de relatie tussen Dian en Mark en Linda en Arnie. Wanneer Mark een nieuwe baan aangeboden krijgt en Dian aangeeft dat ze bang is dat Mark nog weinig tijd voor haar zal hebben, geeft hij doodgemoedereerd aan dat hij eerder voor zijn baan zou kiezen dan voor haar. Dian damt in en laat Mark naar zijn werk gaan. Arnie daarentegen maakt een eind aan zijn relatie met Linda, wanneer zij voor haar carrière kiest en niet voor hem. De traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen, welke gekoppeld is aan het verzorgen van inkomen, geeft de man een bevoorrechte machtspositie ten aanzien van de vrouw. Het discours laat zien dat het doorbreken van deze norm door vrouwen, leidt tot het einde van een relatie. Een randvoorwaarde voor seksualiteit is in 1992 dat de man geld verdient en de vrouw niet. En daaruit afgeleid dat de man binnen een relatie het grootste gedeelte van de macht dient te bezitten. Als dat niet het geval is, eindigt de relatie. Op deze manier worden vrouwen middels de werking van een uitsluitingsmechanisme binnen het discours opzij geduwd.

Een andere strategie die binnen het discours van kracht is om de man binnen de relatie een bevoorrechte positie toe te kennen, betreft het statusverschil tussen beide seksen. Uit de relatie tussen Peter en Anneke blijkt dat de vrouw geen hogere sociale afkomst mag hebben dan de man. Tussen

Peter en Anneke lijkt het erg goed te gaan, tot Daniël de nadruk legt op het verschil in status tussen de twee. De vrienden van Peter beginnen naar Anneke te refereren als de “kunstmadame” en waarschuwen Peter voor een spoedig einde van zijn prille geluk. Anneke komt uit een rijk milieu en Peter is slechts een opvangkind. In eerste instantie wuift Peter deze vooroordelen over Anneke weg, hij is van mening dat het feit dat ze samen kunnen lachen voldoende is. Het tegenovergestelde blijkt al snel als Anneke haar neus ophaalt voor spelletjes en bier met de vrienden van Peter. Het gevolg is een einde van de relatie tussen Peter en Anneke.

Seksualiteit is al sinds oudsher verbonden aan status, vroeger was het niet toegestaan om buiten je eigen sociale klasse te trouwen (Lajtmán, 2015). Het discours van 1992 laat zien, dat men nog steeds de mening is toegedaan dat een te groot statusverschil tussen partners nooit kan leiden tot een functionerende relatie. De bovenstaande voorbeelden schetsen een beeld over het belang van geld en status als randvoorwaarden voor een goede relatie. In het oog springend is het feit dat de representatie van het discours vooral op zeer traditionele wijze geschiedt. Hoewel de situaties in een modern jasje zijn gestoken, door bijvoorbeeld een vrouw wel een baan als pompbediende te geven en de vrouw een hogere sociale klasse toe te bedelen, zijn de uitkomsten van de situaties zeer conservatief.

De randvoorwaarden welke in 1992 van kracht zijn binnen het seksualiteitsdiscours, tonen onomstreden aan dat seksualiteit een duidelijk gendercomponent kent. Het discours tracht zoveel mogelijk onderscheid te maken tussen mannen en vrouwen. Daarnaast zijn de consequenties van bepaalde keuzen binnen een relatie anders voor mannen en vrouwen. De genderdimensie die met seksualiteit gepaard gaat komt niet alleen tot uiting door het handhaven van een traditionele rolverdeling binnen een relatie. Uit de onderzochte seizoenen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* blijkt eveneens dat de vrouwen opvallend veel interesse hebben in oudere mannen. In seizoen drie is één voorbeeld aan te halen waarin een oudere vrouw een jongere man probeert te strikken, maar dit is veel minder expliciet dan andersom. Bovendien mislukt de poging van Martine Hafkamp om Arnie te versieren. Er zijn echter meerdere situaties waarin de vrouwen uit 1992 bewust kiezen voor een relatie met een oudere man. De reden hiervoor is volgens Anita dat de mannen van haar eigen leeftijd nogal puberaal en onvolwassen zijn. Daar heeft ze geen trek meer in. Zij heeft haar oog laten vallen op Daniël. Suzanne gaat in het hele seizoen eigenlijk alleen maar om met oudere mannen, zowel op vriendschappelijk als liefdesgebied. De relatie tussen haar en Daniël is moeilijk te definiëren, maar duidelijk is in ieder geval dat Daniël Suzanne wel ziet zitten. Toch ziet Suzanne meer in Jan-Henk. Ook Linda deed voor haar relatie met Arnie mee aan de rage, want uit de dialogen blijkt dat zij een vrij serieuze relatie had met Herman Hoogendoorn, waarin zelfs over samenwonen en kinderen werd gesproken.

Door oudere mannen op een voetstuk te plaatsen en als seksueel aantrekkelijk voor jongere vrouwen te representeren, wordt het verschil tussen mannen en vrouwen nogmaals duidelijk gemaakt. Seksualiteit en de voorwaarden die hieraan verbonden zijn, zijn klaarblijkelijk voor mannen en

vrouwen heel verschillend. In de eerste plaats hangt dat samen met leeftijd en levenservaring, maar oudere mannen lijken tevens gepaard te gaan met meer financiële stabiliteit. Zij zijn immers al veel verder in hun carrière dan jonge mannen. Dit speelt vooral in seizoen 16 een prominente rol en hierop zal in de paragraaf over seizoen 16 worden teruggekomen. Er wordt geïmpliceerd dat een oudere man een gevoel van veiligheid kan geven. Oudere mannen zijn seksueel aantrekkelijker voor jonge vrouwen dan oudere vrouwen voor jongeren mannen. Tenminste, dat blijkt uit de geanalyseerde seizoenen van *Goede Tijden, Slechte Tijden*.

De ondergeschiktheid van de vrouw aan de man werd tijdens de seksuele revolutie aangevallen, maar wordt heden ten dage nog op verschillende manieren in stand gehouden (Hekma, 1994; Wouters, 2009). Het seksualiteitsdiscours in *Goede Tijden, Slechte Tijden* in 1992 is daar een goed voorbeeld van. *Goede Tijden, Slechte Tijden* representeert in seizoen drie een sterk heteronormatieve maatschappij, waarin monogamie centraal staat. De randvoorwaarden verbonden aan seksualiteit dragen daarnaast bij aan het in stand houden van de traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen, waarin de man binnen een relatie altijd de bevoorrechte machtspositie bekleedt (Foucault, 1984; Hekma, 1994; Wouters, 2009). Dat is zeer opvallend in het licht van het soapgenre, want dit genre wordt normaliter gekenmerkt door een zeer progressieve representatie van de maatschappij (Fiske, 1987). Ook *Goede Tijden, Slechte Tijden* staat bekend om het bespreekbaar maken van taboedoorbrekende thema's (De Bruin, 2005; Dhaenens & Van Damme, 2016). In 1992 is daar echter helemaal geen sprake van. Het seksualiteitsdiscours lijkt een aantal keren een progressieve representatie ten aanzien van vrouwen en mannen te verbeelden, maar hoewel de norm kort wordt doorbroken keert men telkens terug naar de conservatieve status quo; waarin de grootste macht in de relatie de man toekomt (Hekma, 1994; Wouters, 2009).

4.2 Seizoen 16

Tussen 1992 en 2005 is veel veranderd. Er heeft een heuse jongeren leegloop plaatsgevonden in Meerdijk. De diversiteit in geaardheid is toegenomen, want onder de jongeren doet zich in 2005 ook een homo-personage voor. Verder lijkt de mentaliteit van de jongeren ten opzichte van 1992 veel te zijn veranderd. De jongeren in het 16^e seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* houden zich voornamelijk bezig met trouwen en een gezin stichten. In 1992 bevonden de jongeren zich nog vooral in de date-fase. De randvoorwaarden die met seksualiteit gepaard lijken te gaan, blijven verband houden met financiële middelen.

4.2.1 Man en vrouw

In seizoen 16 maken Charlie Fischer, Yasmin Fuentes, Morris Fischer, Sjors Langeveld, Bing Mauricius en Nina Sanders hun opwachting. De jongerenpopulatie is enorm uitgedund tussen 1992 en 2005. Het derde seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* telde maar liefst 12 jongeren en in 2005 is dit aantal gehalveerd. Het aantal is niet het enige verschil tussen de jongeren van seizoen drie en seizoen 16. De levensfase waarin zij zich bevinden lijkt ook anders. In het derde seizoen was men

vooral bezig met daten, er werd weleens over samenwonen gesproken en een enkeling woonde ook daadwerkelijk met zijn of haar partner samen, maar van trouwen was absoluut nog geen sprake. In 2005 zijn Charlie en Yasmin al in het huwelijksbootje gestapt en ontvouwt de gehele plotlijn rondom Bing en Sjors in problemen rondom hun toekomstige huwelijk.

De twee overgebleven personages zijn Morris en Nina. Nina wordt het gehele seizoen neergezet als een opstandige puber. Ze heeft nog een oppas nodig, ze misdraagt zich met alcohol en hoewel ze de agenten die haar op haar gedrag komen aanspreken wel lekker vindt, heeft ze verder niks met mannen (of vrouwen) te maken. Ze komt ten opzichte van de andere personages weinig voor in het 16^e seizoen. In de analyse van het seksualiteitsdiscours in *Goede Tijden, Slechte Tijden* biedt Nina daarom weinig toevoeging. Voor Morris geldt dat echter niet. In 1992 werd nog slechts gesproken over homoseksualiteit, maar in 2005 bestaat het in levende lijve, namelijk in de vorm van Morris Fischer.

Morris en zijn zus Charlie zijn met tante Valerie en moeder Barbara op vakantie wanneer het woord ‘gay’ valt. Morris vindt Valerie de prinses op de erwt, waarop Charlie antwoordt: “En als zij de prinses op de erwt is, ben jij dan de gay prins?” Morris reageert geschrokken. De vier zijn namelijk onderdeel van een reality show op televisie en de camera draait, wanneer Charlie het voorgaande grapje maakt. “Doe die camera uit!” roept Morris uit. “Als je zo’n grapje maakt doe je die camera uit!” Deze reactie strookt met het idee dat seksualiteit een privéaangelegenheid zou moeten zijn.

Er bestaan ernstige bezwaren tegen de uitlating van seksuele voorkeuren in een openbare context, het uit de kast komen van homomannen of lesbische vrouwen is een voorbeeld van de overschrijding van de grens tussen openbaar en privé (Hekma, 1994, paragraaf 2.1). Hoewel Morris zijn familie overduidelijk heeft verteld over zijn homoseksualiteit, lijkt zijn reactie uit te wijzen dat hij zich niet comfortabel voelt bij het feit dat anderen ook weten dat hij gay is. Hoewel Morris homo is, is de representatie van de voorgaande situatie heteronormatief. Ooit werd een sociale norm gecreëerd die bepaalt dat iedereen hetero is (Hekma, 1994, paragraaf 2.1), diezelfde norm maakt het voor Morris in 2005 moeilijk om te vertellen dat hij níét hetero is. Dat komt in de eerste plaats omdat de grens tussen openbaar en privé moet worden doorbroken en in de tweede plaats omdat je jezelf als ‘de Ander’ positioneert als homoseksueel in een heteronormatieve wereld (Butler, 1990; Hekma, 1994). De notie van ‘de Ander’ zou in deze context nooit hebben bestaan, als de sociale afspraak niet was dat iedereen heteroseksueel is (Hekma, 1994). Het feit dat iedereen hetero is, tot het tegendeel is bewezen is een uitsluitingsmechanisme in het seksualiteitsdiscours. Dit mechanisme zorgt ervoor dat lhbt-ers als ‘anders’ worden beschouwd en houdt daarmee de heteronorm intact.

Naast het voorgaande mechanisme bestaan binnen het discours nog meer strategieën, die verantwoordelijk zijn voor de handhaving van heteronormativiteit. In het volgende voorbeeld komt een strategie tot uiting die zich kenmerkt als homonormativiteit. Homonormativiteit hangt samen met de domesticatie van homoseksualiteit binnen een heteronormatief raamwerk (Dhaenens, 2013). Onder invloed van deze strategie wordt, ondanks het feit dat een personage homoseksueel kan zijn,

heteronormativiteit gewaarborgd.

In de plotlijn van Morris verschijnt een vrouw. “Wat zat jij nou gisteren met dat meisje aan te pappen?” zegt Charlie tegen Morris. “Sylvia. Ze doet aan bergbeklimmen en ze hebben hier hele mooie bergen”, antwoordt Morris. De manier waarop hij het zegt doet vermoeden dat hij het niet daadwerkelijk over de Portugese bergen heeft, maar over de borsten van Sylvia. Gedrag dat je wellicht eerder zou toeschrijven aan heteromannen. “Dus jij valt niet meer op Portugese jongetjes?” vraagt Charlie. “Nou, laten we zeggen dat ik in een heterofase zit.” Het woord fase in de voorgaande uitspraak van Morris suggereert dat er heterofases en homofases bestaan.

Eenzijds kan daaruit worden afgeleid dat seksualiteit – net als gender – binair wordt verdeeld. Er wordt immers gesproken over heteroseksualiteit en homoseksualiteit. Door homoseksualiteit en heteroseksualiteit met elkaar af te wisselen, is het voor de heteronormatieve kijker makkelijker om zich te vereenzelvigen met het homoseksuele personage. Het personage blijft zo dichtbij de heteronorm, oftewel Morris Fisher is homonormatief (Dhaenens, 2013). Homonormativiteit is een strategie die wordt toegepast om homopersonages dicht bij de heteronorm te brengen, waardoor heteronormativiteit zoveel mogelijk gewaarborgd blijft. Dit mechanisme werkt anders dan een uitsluitingsmechanisme, maar leidt uiteindelijk tot hetzelfde doel. De gedragingen van het homopersonage worden zoveel mogelijk genormaliseerd, waardoor afwijkend gedrag indirect alsnog wordt afgekeurd (Dhaenens, 2013). Anderzijds schept *Goede Tijden, Slechte Tijden* hier ook ruimte voor de bevraging van deze dichotomie. Men hoeft niet per definitie homo of hetero te zijn, er bestaat ook een grijs gebied – dat wordt gecategoriseerd als biseksualiteit – dat zich tussen homo of hetero zijn in bevindt. Hoewel Charlie vindt dat dit ‘heterogedoe’ Morris helemaal niet staat, lijkt Morris de grenzen tussen beide seksualiteiten juist te willen aftasten.

Om de heterofase van Morris nog wat extra kracht bij te zetten werd in *Goede Tijden, Slechte Tijden* de volgende scène gepresenteerd: terwijl Valerie bijna doodgaat – omdat ze van een klif valt – halen Morris en Sylvia iets uit de auto. Sylvia wil al teruglopen als Morris haar tegen houdt. “Don’t hurry”, zegt hij zwoel, waarnaar hij haar op haar mond zoent. Het betreft hier de enige tongzoen uit het gehele seizoen.

In het 16^e seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* wordt door de personages niet met elkaar gezoend. De representatie van seksualiteit stopt bij het geven van een kus op de mond. Het is opvallend dat de enige zoen uit de geanalyseerde afleveringen plaatsvindt tussen een jongen die heeft aangegeven dat hij homo is en een vrouw. De zichtbaarheid van seksualiteit en de intimiteit die daarmee samenhangt is onder de heteropersonages miniem, terwijl de seksualiteit van Morris wel duidelijk kenbaar wordt gemaakt. De enige zoen van 2005 is afwijkend. Dat leidt tot een domesticatie van homoseks in het heteronormatieve discours. Hoewel de zoen afwijkend is voldoet deze wel aan heteronormatieve voorwaarden, de zoen vindt namelijk plaats tussen man en vrouw. Het feit dat Morris naar zijn familie toe uit de kast is gekomen, heeft de grens tussen de privé en openbare context van seksualiteit doorbroken (Hekma, 1994). Het is daardoor wellicht makkelijker om Morris in het

openbaar in een seksuele situatie te representeren dan de andere personages. Zij hebben deze grens namelijk nog niet overschreden.

4.2.2 Monogamie

Het monogame liefdesideaal wordt in seizoen 16 vooral in stand gehouden door een enorm belang aan het huwelijk toe te dichten. Het huwelijk fungeert als een strategische verankering binnen het monogamiediscours: het is een contractuele overeenkomst waarin men belooft monogaam te zijn. Het huwelijk is een ideaalbeeld binnen het discours en zou voor iedereen een streven moeten zijn. In *Goede Tijden, Slechte Tijden* is Yasmin getrouwd met Stefano. Hoewel de twee zielsgelukkig zijn – zo lijkt het althans – is hun huwelijk maar een kort leven beschoren. Yasmin verongelukt en Stefano blijft alleen achter. Charlie was getrouwd met Nick, maar hun huwelijk eindigde toen ze hun kindje kwijtraakten. De huwelijken in *Goede Tijden, Slechte Tijden* zijn kortstondig, maar daardoor laten Bing en Sjors zich niet tegenhouden. Ook zij hebben huwelijksplannen. Het huwelijk kan in de soapserie worden beschouwd als de kers op de monogame taart. Men belooft plechtig van elkaar te houden en geen ander te beminnen, tot de dood hen scheidt. Bing in aflevering 3000: “Dat moet (...), vertrouwen, steunen en elkaar zoenen tot de dood ons scheidt.”

De analyse van seizoen 16 laat zien dat een huwelijk alleen in gevaar kan worden gebracht door een andere man of vrouw. Datzelfde gold ook voor de vervolgstappen in de relaties tussen de personages uit seizoen drie, deze strategie om monogamie in stand te houden keert terug in de eerste twee geanalyseerde seizoenen. De herhaling van een dergelijke strategie, duidt op het belang van deze strategie ter ondersteuning van het monogamiediscours in *Goede Tijden, Slechte Tijden*. Het gehele seizoen toont dat Bing heel erg enthousiast is over een huwelijk met Sjors, maar dat dit andersom niet per se het geval is. Sjors lijkt ook veel belangstelling te hebben voor Jack van Houten. Om deze plotlijn nog wat sappiger te maken weet de kijker al dat Jack de halfbroer is van Sjors, terwijl zij dit zelf nog niet weet.

De analyse van seizoen drie toonde aan dat niet-monogamie binnen het discours wordt afgestraft. Dat lijkt ook hier wederom het geval. De ‘abnormalisering’ van afwijkend gedrag is, net als in 1992 een terugkerend uitsluitingsmechanisme in het monogamiediscours. Sjors toont interesse in een andere man maar hij is haar halfbroer, waardoor de twee nooit een liefdesrelatie kunnen hebben. Het discours bepaalt immers dat een incestueuze relatie tussen broer en zus door de maatschappij wordt afgekeurd (Hekma, 1994), desalniettemin is het een object van obsessie en aantrekkingskracht dat keer op keer wordt gerepresenteerd (Foucault, 1984). De drang naar seksuele – ook incestueuze – relaties wordt gezien als verbeelding van de menselijke seksualiteit en het verbod op incest verplicht het individu om seksuele relaties buiten de familiale kringen aan te gaan (Foucault, 1984). De eventuele incestueuze relatie die Sjors en Jack met elkaar aan zouden gaan is ook een strategie om de status quo binnen het monogamiediscours te handhaven.

Wanneer Sjors haar onzekerheden voor wat betreft het huwelijk tussen haar en Bing kenbaar

maakt, reageert Bing als volgt: “Wat is er nou aan de hand? Je hebt een ander hè?” Er wordt direct geïmpliceerd, zonder dat daar daadwerkelijk een reden voor is, dat Sjors niet wil trouwen omdat ze een ander heeft. Dit hangt sterk samen met het idee dat er ‘een ware’ bestaat: lees één. Dit was tevens een terugkerend thema in seizoen drie. De notie van de ware sluit meteen alle andere eventuele partners uit en fungeert als strategisch speerpunt bij het in stand houden van het monogamiediscours.

Wanneer Nick Sjors aan de tand begint te voelen over haar huwelijk met Bing ontstaat de volgende dialoog: “Had je met Milan willen trouwen?”, vraagt Nick aan Sjors. “Ik zeg dit niet om je te kwetsen, maar om je iets in te laten zien.” Had je met hem willen trouwen?” “Misschien”, antwoordt Sjors. “Stel dat je dat had gedaan, denk je dat je daar nu spijt van had gehad?” “Hoe kan is dat nou weten, ik heb het toch niet gedaan?!”, zegt Sjors licht geërgerd. “Toen was Milan de ware. Nu is Bing de ware. Maar misschien is hij helemaal niet de ware. En moet die ware nog komen.” “Maar wat als Bing nou wel de ware is?” “Dan zou je er niet over twijfelen”, sluit Nick af. Hier wordt geïmpliceerd dat er maar één ware is en dat je diegene meteen herkent als hij of zij ten tonele verschijnt. Bovendien lijkt het erop dat je alleen maar zou kunnen twijfelen aan je toekomstige huwelijk als het niet de ware betreft. Het feit dat je simpelweg niet goed bij elkaar past of een andere levensvisie hebt, lijkt er niet toe te doen. In dat geval heb je gewoon niet te maken met de enige echte ware.

Uiteindelijk komen Sjors en Bing samen tot de conclusie dat het wellicht beter is om het huwelijk even links te laten liggen. Zo makkelijk laat monogamie zich echter niet uit het veld slaan. Als tegenprestatie vraagt Bing aan Sjors of ze zich zullen inschrijven bij de woningbouwvereniging, zodat ze zo snel mogelijk kunnen gaan samenwonen. Dit strookt weer met het idee dat een relatie dient te zijn opgebouwd uit een aantal stadia (Lajtman, 2015). Net zoals in seizoen drie fungeert deze opbouw als leidraad met een disciplinerende functie en is daarom een strategie binnen het monogamiediscours. Klaarblijkelijk was de sprong naar het huwelijk een te grote stap, maar er moet wel een volgende stap worden gezet in de relatie (Lajtman, 2015). Samenwonen is de eerst volgende optie op de relatieladder en elke stap naar voren verankerd monogamie in een relatie. Niet alleen omdat de relatie een steeds serieuzere vorm aanneemt, maar ook omdat de beslissing om deze te verbreken steeds groter wordt als je leven is verbonden aan een ander.

4.2.3 Randvoorwaarden voor seksualiteit

Zoals hierboven werd beschreven wordt de nadruk in het zestiende seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* op het huwelijk gelegd. De personages zijn ofwel getrouwd, getrouwd geweest of van plan om te trouwen. Het huwelijk wordt gekenmerkt door een socio-culturele dimensie in de vorm van een legitimering van seksueel contact en reproductie. Hoewel het huwelijk vroeger voornamelijk een overeenkomst tussen twee partijen – namelijk de families van de huwelijkspartners – was, wordt de partnerkeus tegenwoordig bepaald door ‘verborgen factoren’ zoals inkomen, werkstatus en kredietlasten (Lajtman, 2015). Deze verborgen factoren spelen een aanzienlijke rol in het kiezen van een levenspartner en het sluiten van een huwelijkscontract. In seizoen drie en seizoen 16 van *Goede*

Tijden, Slechte Tijden komen deze verborgen factoren tot uiting in de randvoorwaarden voor seksualiteit.

Charlie was getrouwd met Nick. Nick is onderdeel van de familie Sanders. In het fictieve Meerdijk zijn de Sanders' een toonaangevende, welgestelde familie. Ludo bezit – als hoofd van de Sanders-familie – een aantal florerende bedrijven. Hij is grootgrondbezitter, woont in een kapitale villa, is de trotse eigenaar van een schilderijencollectie en heeft een stal vol paarden. Hoewel Nick van zijn vader vrijwel geen erkenning krijgt, brengt de Sanders-naam status met zich mee. Bovendien is hijzelf een succesvol zakenman. Hoewel in seizoen 16 niet wordt verteld hoe de relatie tussen Nick en Charlie tot stand is gekomen en er geen reden is om aan te nemen dat het Charlie om geld of status ging, is het opvallend dat de enige twee huwelijken tussen jongere vrouwen met Sanders-mannen werden gesloten. Stefano Sanders, de eerstgeboren zoon van Ludo, was gelukkig getrouwd met Yasmin voor zij verongelukte. Gezien twee van de twee huwelijken bestonden uit relaties tussen jongere vrouwen en volwassen rijke mannen, lijken geld en status in 2005 opnieuw of nog steeds randvoorwaarden voor seksualiteit.

In het derde seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* kregen de randvoorwaarden voor seksualiteit een platform in de vorm van sociale status en baantjes. De factoren die in seizoen drie een belangrijke rol speelden voor het hebben van een 'goede' relatie, lijken in het zestiende seizoen te zijn uitgegroeid tot een reden om in het huwelijksbootje te stappen.

Het huwelijk en de bijbehorende verborgen factoren, welke bepalend zijn voor de keus in partner, alsook de betekenissen die aan het huwelijk worden toegedicht, leiden tot een ideologie ten aanzien van het huwelijk in de maatschappij. Deze ideologie wordt in stand gehouden door series zoals *Goede Tijden, Slechte Tijden* en het keer op keer herhalen van dezelfde uitsluitingsmechanismen en strategieën binnen het monogamiediscours. De soap legt in 2005 de nadruk op het huwelijk en met de partnerkeuzes van de vrouwen wordt een bepaalde waarde toegeschreven aan de verborgen factoren waarover al eerder werd gesproken. Gezien twee van de twee huwelijken werd gesloten met een rijke man met status, valt het belang daarvan binnen een relatie niet meer te ontkennen.

Dat geld daadwerkelijk een overweging dient te zijn in de keuze in partner wordt duidelijk gemaakt in het volgende gesprek tussen Nick en Sjors: "Sjors, je hebt nog alle tijd om de ware te vinden. Waarom zou je blijven hangen bij de eerste de beste loser?" "Loser?!" reageert Sjors verbaasd. "Sorry dat ik het zeg hoor, maar is hij echt iemand met wie je je leven wil delen? Nu is het allemaal wel leuk, zo'n vlotte barman, maar wat heb je daar later nog aan? Als jullie een huis willen kopen, kinderen willen krijgen? Wat verdient hij nou? Dat zou nog geen tien euro bruto per uur zijn." "Dan verdien ik mijn eigen geld wel," zegt Sjors schouderophalend. "Ja, dan verdien jij lekker je eigen salaris en zit hij nog met het minimumloon." "Wie zegt dat hij geen carrière gaat maken of dat deze kroeg straks van hem is?" vraagt Sjors aan Nick. "Ik ben alleen maar realistisch," antwoordt Nick laconiek. "Dat is niet realistisch," zegt Sjors boos: "Dat is negatief." Hoewel Sjors het op het eerste gezicht niet met Nick eens lijkt, blijkt uit deze scène wel dat men over het algemeen een bepaalde

verwachting heeft van de man binnen een relatie. Hij dient voor zijn vrouw en kinderen te kunnen zorgen en het liefst ook meer te verdienen dan zijn vrouw, anders loopt je relatie hoogstwaarschijnlijk ongelukkig af.

De representatie van relaties in *Goede Tijden, Slechte Tijden* laat zien dat relaties vanwege verschillende redenen kunnen mislukken, maar de oorzaken van het stuklopen van een relatie hangen in 2005 altijd samen met ‘de ware’ of de stapsgewijze ontwikkeling van de relatie die stagneert. De representatie en de flashbacks van het huwelijk tussen Stefano en Yasmin laten zien dat de twee enorm gelukkig waren samen. Opvallend is dat zij als koppel geheel voldoen aan de voorwaarden die aan een goede relatie worden gesteld. De man is ouder, beschikt over status en kapitaal, man en vrouw waren getrouwd, wilden een gezin stichten en samen oud worden. In de dialogen die andere personages voeren over het huwelijk van de twee wordt gesproken over ware liefde. *Goede Tijden, Slechte Tijden* laat tevens zien dat een huwelijk of relatie ook kan falen. Het huwelijk van Charlie en Nick houdt op, nadat Charlie een miskraam krijgt. Noemenswaardig is het feit dat als een relatie niet de mogelijkheid heeft zich door te ontwikkelen naar de volgende ‘fase’ – na het huwelijk volgt het stichten van een gezin – de relatie gedoemd is te mislukken. Voorgaande geldt zowel in seizoen drie als in seizoen 16 van *Goede Tijden, Slechte Tijden*. De representatie van de stapsgewijze ontwikkeling van een ‘goede’ relatie is een belangrijk onderdeel van het in stand en in toom houden van de maatschappij en het monogamiediscours (Lajtman, 2015).

4.3 Seizoen 27

In 2016 wordt Meerdijk bewoond door zeven jongeren: Rikki de Jong, Sjoerd Bouwhuis, Aysen Baydar, Anna Brandt, Rover Dekker, Sam Dekker en Job Zonneveld. Voor Sam en Rover Dekker speelt seksualiteit geen enkele rol. Sam is een fanatiek sportster en Rover lijkt nog niet geïnteresseerd in seks – hij is de jongste van het stel. De overige personages hebben allemaal een heterorelatie. In de geanalyseerde afleveringen wordt geen enkele keer gesproken over homoseksualiteit en uit de geanalyseerde afleveringen blijkt ook niet dat één van de personages wellicht niet hetero is. Uit de commotie rondom het trio van Job en Anna, zou je echter kunnen opmaken dat dit steekproefsgewijs zo is uitgevallen. Het discours blijft het monogame vaandel dragen en afwijkend gedrag lijkt wederom, net als in seizoen drie en 16 te worden afgestraft. Waar echter wel een duidelijke verandering ten opzichte van de vorige twee geanalyseerde seizoenen zichtbaar is, zijn de randvoorwaarden voor seksualiteit. De verhoudingen tussen werkende mannen en vrouwen zijn wat meer gelijkgetrokken, hoewel de notie dat oudere mannen aantrekkelijk zijn voor jongere vrouwen hardnekkig blijft bestaan.

4.3.1 Man en vrouw

Het heteronormatieve discours loopt als een rode lijn door de drie geanalyseerde seizoenen van *Goede Tijden, Slechte Tijden*. Desalniettemin zijn er verschillen aan te duiden in de manier waarop heteronormativiteit gerepresenteerd wordt in 1992, 2005, en 2016. De voorgaande man en

vrouw paragrafen hebben reeds een beeld geschetst van de wijze waarop het heteronormatieve gedachtengoed in stand wordt gehouden. In het derde seizoen spreekt men vaak over homoseksualiteit in de vorm van een grapje, waardoor deze vorm van seksualiteit buiten de norm wordt geplaatst. Hoewel homoseksualiteit ‘anders’ is, wordt er door de personages wel over gesproken, waardoor het bestaan van homoseksualiteit in ieder geval niet wordt ontkend.

In het zestiende seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* doet een homoseksueel personage zijn intrede in de serie. Morris Fisher zorgt voor ruimte waarin homoseksualiteit binnen de soapserie bespreekbaar wordt gemaakt. In de geanalyseerde afleveringen is het onduidelijk of de vrienden van Morris op de hoogte zijn van zijn seksualiteit, maar wordt wel duidelijk dat zijn zus Charlie hiervan weet en hem daarin ook steunt. Het representeren van een andere seksualiteit dan heteroseksualiteit, is niet per definitie een aanval op het heteronormatieve discours. Het leidt echter wel tot een realistischere weergave van de werkelijkheid waarin homoseksualiteit en heteroseksualiteit naast elkaar bestaan.

Hoewel men wellicht zou verwachten dat de representatie van homoseksualiteit zich in een stijgende lijn zou voortzetten, is dit niet het geval. In de geanalyseerde afleveringen van het 27^e seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* wordt geen enkele keer verwezen naar homoseksualiteit. Er is sprake van een oorverdovende stilte in het seksualiteitsdiscours van 2016 (Tonkiss, 1998). De stilte rondom homoseksualiteit zorgt ervoor dat lhbt-ers geheel buiten het discours worden geplaatst en fungeert dus al uitsluitingsmechanisme. In geen enkele van de eerder geanalyseerde seizoenen was de uitsluiting van homoseksualiteit zo groot als in 2016. Er wordt door de personages nooit een gesprek gevoerd over homoseksualiteit en er worden ook geen grappjes gemaakt over homoseksualiteit. Verder leeft er in 2016 niemand in Meerdijk die een andere seksuele voorkeur heeft, iedereen is hetero.

Toen het spraakmakende homo-personage Lucas Sanders de soapserie in december 2015 verliet, vertrok ook homoseksualiteit uit de serie. Lucas werd het homoseksuele boegbeeld van *Goede Tijden, Slechte Tijden*. De makers waren trots op het feit dat Lucas zoveel verschillende taboes doorbrak. De eerste homo-zoen in de soap werd hem toegeschreven en er werd zelfs aandacht besteed aan homoseksualiteit onder moslims. Bovendien wilde de makers Lucas zo normaal mogelijk neerzetten, zonder zich te veel te focussen op de problematieken rondom homoseksualiteit (Homohuwelijk GTST geen statement, 2014). Men wilde homoseksualiteit in de serie ‘gewoon’ maken. Het normaliseren van homoseksualiteit kan worden beschouwd als een counterbeweging of -discours tegen heteronormativiteit. Dat geldt echter niet als er sprake is van homonormativiteit zoals in seizoen 16. Het discours tegen heteronormativiteit kan echter niet rusten op slechts een enkel personage. Met de verdwijning van Lucas verdwijnt in 2016 elk bewijs voor het bestaan van lhbt+-mensen.

4.3.2 Monogamie

In 2016 wordt het thema monogamie nog steeds gecentraliseerd binnen het seksualiteitsdiscours. In de geanalyseerde jaren is duidelijk geworden dat dezelfde strategieën worden vertoond, om monogamie als ideologie te laten slagen in de maatschappij. De reeds gevonden uitsluitingsmechanismen en strategieën zijn: de stapsgewijze opbouw van een relatie, jaloezie, het huwelijk, de ware en de afstraffing van afwijkend gedrag. In het 27^e seizoen (en tevens in de overige twee geanalyseerde seizoenen) van *Goede Tijden, Slechte Tijden*, komen slechts monogame relaties voor: de relatie tussen Job en Anna en de relatie tussen Aysen en Sjoerd. Het feit dat er slechts monogame relaties bestaan en dat alleen daarbinnen sprake is van seksualiteit is tevens een uitsluitingsmechanisme binnen het discours. Alle andere vormen van seksualiteit worden hierdoor afgekeurd. Rikki heeft een ingewikkelde verhouding met Thijs, de vader van haar tweede kind. Deze verhouding wordt door het discours afgestraft, maar daarop zal later worden teruggekomen. De overgebleven jongeren personages, Rover en Sam zijn niet geïnteresseerd in het hebben van een relatie. Opvallend is dat seksualiteit daarmee geheel verdwijnt uit het leven van deze twee. Seksualiteit is dus altijd gekoppeld aan een relatie, want buiten een relatie komt seksualiteit in de geanalyseerde seizoenen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* niet voor. Zodoende gaan een relatie en seks altijd hand in hand en is er geen ruimte voor afwijkend gedrag binnen het monogamiediscours.

De twee relaties in de serie zijn zeer uiteenlopend. De relatie tussen Sjoerd en Aysen komt maar weinig tot uiting. Sjoerd noemt Aysen af en toe vluchtig ‘liefje’, maar veel meer dan dat gebeurt er binnen hun relatie niet. De twee zien elkaar maar zelden en wanneer dit het geval is, bestaat er een enorme fysieke afstand tussen hen. Daarnaast praten ze bijna niet met elkaar. Wanneer Aysen bijvoorbeeld na een lange werkdag thuiskomt, geven ze elkaar geen kus of knuffel. Er is helemaal geen sprake van lichamelijk contact. Vervolgens vraagt Sjoerd aan Aysen of ze ook een pizza wil, ze lacht naar hem en zegt: “Lekker.” De pizza eten ze naast elkaar op de bank op, maar in plaats van dichtbij elkaar te zitten, gaan ze ver uit elkaar zitten. Deze scène wordt herhaald in aflevering 5415, maar in deze aflevering geeft Aysen Sjoerd wel een kus op de zijkant van zijn mond als ze op een ander moment in de aflevering weggaat. De kus op de zijkant van Sjoerd’s mond in aflevering 5415 is de enige kus die wordt uitgewisseld tussen Aysen en Sjoerd. De relatie van Sjoerd en Aysen is geheel ontdaan van seksualiteit. De relaties tussen de personages in *Goede Tijden, Slechte Tijden* lijken steeds minder intiem te worden. In seizoen 3 was er nog veel sprake van lichamelijk contact tussen personages, dat geldt voor zowel vriendschappelijke- als liefdes relaties. In seizoen 16 werd intimiteit en lichamelijk contact teruggebracht tot binnen het huwelijk en een verloving. En in 2016 is een van de twee relaties geheel ontdaan van intimiteit.

De verhoudingen tussen Job en Anna liggen echter totaal anders. De twee kunnen elkaar niet loslaten. Ze staan bijna altijd tegen elkaar aan, ze strelen elkaar en ze geven elkaar bijna altijd een kus. Daarnaast wordt ook duidelijk geïmpliceerd dat de twee seks met elkaar hebben. Dit is in de

geanalyseerde afleveringen van zowel 1992, 2005 en 2016 voor het eerst. De seks wordt echter nooit expliciet in beeld gebracht. Bijvoorbeeld in een scène waarin Anna op de bank zit om haar schoenen aan te trekken. Job komt uit een andere kamer en doet ondertussen zijn riem dicht: “Dat was niet slecht,” zegt hij tegen Anna. En vervolgens komt seks nog een keer ter sprake wanneer Anna met Job bespreekt dat zij zin heeft in iets leuks doen. Job reageert daar als volgt op: “Hé, kom eens hier.” “Waarom?” vraagt Anna. Job zegt vervolgens zwoel: “Ik heb een verrassing voor je.” Anna kijkt hem ongeïnteresseerd aan: “Ja, ik ken die verrassingen van jou.” Hij staat op: “Het gaat niet om de verrassingen, het gaat erom wat jij ermee doet.” “Ja, ja. Dat weten we nu wel,” antwoordt Anna. Hij grijpt haar daarna vast en gooit haar op de bank. Ze lacht hardop. Job gaat vervolgens tussen haar benen zitten en kust haar nek en borsten. Anna duwt hem van zich af en zegt: “Nu even niet.” Job probeert het nog eens en begint haar weer in haar nek te zoenen. Anna duwt hem weer weg en zegt zeurderig dat ze lol wil. “Ja, en wat is er nou leuker dan lekker even...,” zegt hij terwijl hij haar heen omhoog houdt. Anna bepaalt dat ze uit gaan en gaat naar boven om zich om te kleden, Job schreeuwt haar na: “Hé, mijn behoefte wordt echt totaal genegeerd hier hè!” “Morgen ben je de eerste,” schreeuwt ze naar beneden.

Goede Tijden, Slechte Tijden representeert in het 27e – maar ook in de vorige twee seizoenen – een breed scala aan relaties. Alle relaties tussen personages kennen een eigen vorm van seksualiteit. Binnen de relatie tussen Sjoerd en Aysen bestaat weinig affectie, terwijl Job en Anna niet van elkaar af kunnen blijven. De bijbehorende seksualiteit verschilt daardoor ook. De soapserie biedt de kijker zoals het een soap betaamt (Dhaenens en Van Damme, 2016), een grote variatie van verschillende vormen van seksualiteit (Hekma, 1994). *Goede Tijden, Slechte Tijden* probeert het discours in 2016 op een niet eenzijdige manier te representeren, zonder een duidelijke voorkeur te geven aan een bepaalde vorm van seksualiteit. Desalniettemin is er in de loop van jaren de weinig veranderd in de representatie van seksualiteit – tenminste in de geanalyseerde afleveringen. De relaties verschillen, maar de seksualiteit binnen relaties blijft nagenoeg hetzelfde. Zo zien we bijvoorbeeld dat mannen nog steeds vaker het initiatief nemen tot seks en vrouwen een afwachtende of afwijzende houding aannemen (Hekma, 1994). Dit staat haaks op het feit dat soaps tegenwoordig vaak progressieve vormen van seksualiteit representeren, waarin ook de vrouw vaak het voortouw neemt (Dhaenens en Van Damme, 2016). Job is het enige personage in alle seizoenen die openlijk probeert seks te hebben met Anna. Opvallend in de geanalyseerde seizoenen is het feit dat Job en Anna de enige zijn die overduidelijk seks met elkaar hebben en dat ook rondom dit koppel een enorme commotie is ontstaan in de media. Het lijkt erop dat Job en Anna te ver afwijken van de conservatieve norm die in alle andere seizoenen wel van kracht was.

Ook deze conservatieve norm fungeert als uitsluitingsmechanisme om het monogamiediscours in stand te houden. Deze norm bestaat ook uit een aantal strategieën die het mechanisme ondersteunen. Voorbeelden daarvan uit eerdere seizoenen zijn de herbevestiging van de traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen in 1992 en het huwelijk in 2005. De strategieën werken overkoepelend in *Goede Tijden, Slechte Tijden* samen om het conservatieve gedachtengoed met betrekking tot

seksualiteit te handhaven. In 2016 wordt het discours verbreed door Job en Anna, maar de reactie van een deel van het publiek wijst uit dat men niet op een verbreding van de norm of het discours zit te wachten.

In elk seizoen worden afwijkende niet-monogame relaties door het discours afgestraft. Zoals eerder besproken is ook dit een uitsluitingsmechanisme om de status quo te blijven halen. In het derde seizoen was Suzanne Balk daarvan het slachtoffer. Haar verleden als escortmeisje bleef haar achtervolgen en zorgde ervoor dat elke relatie waaraan Suzanne begon zeer kortstondig was. In 2005 werd Sjors verliefd op haar halfbroer Jack en in 2016 is Rikki ten prooi gevallen aan de toorn van de monogamie. Niet-monogamie kent vervelende consequenties. Deze consequenties zijn een waarschuwing en een strategie binnen het discours om de monogame ideologie intact te houden.

Rikki de Jong is een tienermoeder, met twee kinderen van twee verschillende vaders. Ze woont nog bij haar eigen vader thuis en heeft moeite met het afronden van haar opleiding. Dit voorbeeld laat duidelijk zien, dat afwijkend gedrag door het discours wordt bestraft. Rikki heeft zich niet gehouden aan de stapsgewijze opbouw waaruit een relatie hoort te bestaan (Lajtmán, 2015), dat resulteert vervolgens in een ongelukkig liefdesleven. De representatie van het treurige liefdesleven van Rikki is een waarschuwing en een strategie binnen het monogamiediscours, om het discours te blijven handhaven. Hoewel Rikki en Sjoerd een relatie met elkaar hadden, werd Rikki zwanger toen zij beiden nog thuis woonden. Het stichten van een gezin komt over het algemeen pas na het samenwonen en het huwelijk (Lajtmán, 2015). Het overslaan van deze stappen had vervelende gevolgen voor de relatie van Sjoerd en Rikki, want ze gingen uit elkaar. Echter lijkt het discours de vrouw in dit geval zwaarder te straffen voor het vertonen van afwijkend gedrag dan de man. Sjoerd heeft in 2016 een relatie met Aysen, waarmee hij ook samenwoont, terwijl Rikki opnieuw een kind heeft gekregen. Dit keer betreft het een kind van Thijs, waarmee ze ook niet heeft samengewoond. Rikki woont nu met twee kinderen bij haar vader, omdat Thijs haar heeft verlaten. Toch probeert Rikki voor Thijs te blijven zorgen en hun afgelopen relatie te redden, maar Thijs gebruikt haar slechts voor zijn eigen dubbele agenda. Hoe dat afloopt wordt niet duidelijk in de geanalyseerde afleveringen, maar hoogstwaarschijnlijk zal Rikki ook hier niet ongeschonden uit de strijd komen. Bovendien neemt Rikki een ondergeschikte rol aan in de relatie tussen haar en Thijs.

Het discours toont keer op keer dat het afwijken van de monogame-norm resulteert in een ongelukkig liefdesleven. De representatie van dergelijke situaties heeft een weerslag op de maatschappij (Hekma, 1994). Het afstraffen van niet-monogamie fungeert als pressiemiddel, om de relaties in de maatschappij zoveel mogelijk monogaam te houden.

4.3.3 Randvoorwaarden voor seksualiteit

In de vorige twee geanalyseerde seizoenen namen de randvoorwaarden voor seksualiteit een grote ruimte in het seksualiteitsdiscours in beslag. Het overkoepelende thema dat in zowel seizoen drie als in seizoen 16 een rol speelde was financiële stabiliteit. Dit thema kreeg op verschillende wijzen

vorm. In seizoen drie draaide het vooral om het vinden van baantjes en sociale status. In het 16^e seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* fungeerde het huwelijk als stabiliserende factor, op het gebied van financiële zekerheid maar ook in de stapsgewijze opbouw van een relatie (welke ook een randvoorwaarde voor seksualiteit is). In seizoen 27 krijgen dergelijke thema's een aanzienlijk kleinere rol.

De jongerenpersonages in seizoen 27 houden zich nagenoeg niet bezig met werken. De uitzonderingen hierop zijn Anna en Aysen. Anna heeft een bijbaantje in Box waarin ze tafels serveert en bardiensten draait. Aysen is politierechercheur. Haar functie speelt een grote rol in het seizoen, omdat de overige jongeren betrokken zijn bij een dodelijk ongeval. Hoewel de functie van Aysen de relatie van haar en Sjoerd onder druk zet, voelt Sjoerd zich naar het lijkt niet minderwaardig binnen de relatie. De druk ontstaat alleen vanwege Sjoerd zijn betrokkenheid bij het ongeval dat Aysen onderzoekt.

In de vorige seizoenen ontstonden problemen binnen relaties als de vrouw werkte en de man niet. De man voelde zich dan in zijn eer aangetast en de relatie liep daardoor stuk. Sjoerd lijkt geen problemen te hebben met het feit dat Aysen werkt en hij niet. Hij klaagt niet tegen haar en niet tegen zijn vrienden, zoals Mickey dat in seizoen drie bijvoorbeeld wel deed. Vanuit de traditionele opvattingen over mannen en vrouwen valt de weegschaal van de macht altijd uit in het voordeel van de man (Hekma, 1994). In het derde seizoen van *Goede Tijden, Slechte Tijden* was dit duidelijk merkbaar; mannen accepteerden het niet als deze weegschaal dreigde over te hellen naar de kant van de vrouw. Dat werd bijvoorbeeld aangetoond door Mickey boos te laten worden op Anita vanwege haar functie als pompbediende. Dergelijke voorbeelden zijn in seizoen 27 niet terug te vinden. Hoewel de vrouwen in de relaties aan het werk zijn en uit de dialogen en scènes niet blijkt of de mannen werken, ontstaat hierdoor geen frictie binnen de relaties. Men zou daaruit kunnen opmaken dat ofwel werk niet langer een uitdrukking van macht is of dat men het tegenwoordig minder erg vindt dat het machtsverschil in het voordeel van de vrouw uitslaat. Aangezien soapseries graag vooruitstrevende en taboedoorbrekende discoursen vertonen (Dhaenens en Van Damme, 2016), is het aannemelijk dat men wil laten zien dat ook vrouwen de machthebbende financiële positie binnen een relatie kunnen bekleden. Ten opzichte van zowel seizoen drie als seizoen 16 is hier sprake van progressie in de relaties tussen mannen en vrouwen.

Verder vertoonden seizoen drie en 16 veel relaties met oudere mannen. De relaties tussen jongere vrouwen en oudere mannen lieten zien dat seksualiteit voor mannen en vrouwen verschillend is. Klaarblijkelijk wordt gedacht dat oudere mannen aantrekkelijker zijn. In de geanalyseerde afleveringen bestaan geen relaties van oudere vrouwen met jongere mannen. Dat zorgt voor scheve verhoudingen in de beoordeling van de seksuele aantrekkelijkheid van mannen en vrouwen op latere leeftijd. In 2016 bestaan twee relaties waarin de partners ongeveer dezelfde leeftijd hebben. De uitzondering hierop is echter de stukgelopen relatie tussen Rikki en Thijs. Hoewel de twee een relatie met elkaar hadden was er – zoals in bijvoorbeeld seizoen 16 – geen sprake van een voorgaand of

eventueel toekomstig huwelijk. Bovendien was de relatie nogal turbulent en onstuimig, waardoor het geen representatie geeft van een ‘goede’ relatie. De slechte afloop tussen Rikki en Thijs en het feit dat de overige vrouwelijk personages zich in de geanalyseerde afleveringen distantiëren van oudere mannen, doet vermoeden dat de verschillen in seksualiteit zoals die nog golden in 1992 en 2005, meer gelijkgetrokken zijn in 2016.

5. Conclusie en discussie

In het vorige hoofdstuk werden de resultaten van de huidige studie uiteengezet. Met behulp van de onderzoeksresultaten zal in dit hoofdstuk antwoord worden gegeven op de onderzoeksvraag. Het onderzoek heeft zich gewijd aan het inzichtelijk maken van de veranderingen en evoluties van het Nederlandse seksualiteitsdiscours onder jongeren. Daarvoor werd de soapopera *Goede Tijden, Slechte Tijden* als uitgangspunt genomen. Seizoen 3, 16 en 27 werden onderworpen aan een kritische multimodale discoursanalyse, waaruit zeer interessante perspectieven ten aanzien van het discours zijn voortgevloeid.

5.1 Het antwoord op de onderzoeksvraag

De hoofdvraag in dit onderzoek luidde als volgt: Hoe wordt het discours rondom seksualiteit tussen jongeren verbeeld in de Nederlandse soap *Goede Tijden, Slechte Tijden* in 1992, 2005 en 2016? De vraag werd onderverdeeld door drie jaartallen, die fungeren als begin-, midden- en eindpunt op de tijdlijn. De analyses van de drie seizoenen (3, 16 en 27) wijzen uit dat het seksualiteitsdiscours onderhevig is aan verandering. Het discours wordt in elk geanalyseerde jaar gekenmerkt door nieuwe opvattingen en gedragingen over seksualiteit. Tegelijkertijd houdt het seksualiteitsdiscours in ieder seizoen dezelfde hoofdlijnen aan. De hoofdlijnen corresponderen met de hoofdthema's, te weten: heteronormativiteit, het monogamiediscours en de randvoorwaarden die zijn verbonden aan seksualiteit. Het discours is verantwoordelijk voor de classificatie van 'goede' en 'slechte' seksualiteit, alsook voor wat 'normaal' is en wat niet.

Seizoen drie speelt zich af in 1992. In het eerste geanalyseerde seizoen gaan jongeren veel intiemer met elkaar om, dan in de overige twee seizoenen. Tussen zowel vrienden als geliefden bestaat veel lichamelijk contact. Een kus op de mond fungeert als scheidingslijn tussen een vriendschap en een relatie, maar zo'n kus komt slechts een aantal keer voor. Het is in 1992 'normaal' dat jongeren zeer innige verhoudingen aangaan, maar het onderscheid tussen vriendschap en liefde dient ergens gemaakt te worden. Dit onderscheid lijkt voornamelijk voort te vloeien uit de noties en conventies die zijn verbonden aan een relatie in 1992. Liefdesrelaties kunnen enkel bestaan tussen mannen en vrouwen; dat geldt niet voor vriendschappen. Het heteronormatieve liefdesideaal wordt in seizoen drie in de eerste plaats in stand gehouden door het denormaliseren van homoseksualiteit in de vorm van grapjes. Met behulp van een grap wordt homoseksualiteit verder van de norm verwijderd en worden homo's en lesbiennes neergezet als afwijkend of 'anders' (Dyer, 1993). Ten tweede wordt heteronormativiteit ondersteund door het monogamiediscours. Binnen het monogamiediscours bestaan uitsluitingsmechanismen en strategieën die het discours handhaven. Dat gebeurt middels een stapsgewijze representatie van de opbouw van een relatie (Lajtmán, 2015), het afstraffen van afwijkend gedrag en specifiek in seizoen drie met jaloezie.

In 1992 vindt 'goede' seksualiteit plaats binnen een monogame relatie tussen een man en een vrouw. Deze relatie dient te zijn opgebouwd uit een aantal stappen met een disciplinerende functie, die

de voortgang van de relatie garanderen en monogamie dieper in de relatie verankeren. Als seksualiteit buiten een monogame relatie plaatsvindt, wordt het geclassificeerd als ‘slecht’ en door het discours afgestraft. Als de monogame liefde in 1992 wil zegevieren is het noodzakelijk dat de relatie voldoet aan een aantal randvoorwaarden. De verhoudingen tussen mannen en vrouwen dienen te zijn verdeeld volgens een traditioneel rolpatroon, waarin de man de kostwinner is en de vrouw thuis blijft. Daarnaast is het van belang dat de sociale status van de vrouw niet hoger is dan die van de man. Daaruit valt af te leiden dat seksualiteit gepaard gaat met een duidelijk genderdimensie. Dat blijkt tevens uit het feit dat de jonge vrouwen in 1992 veel geïnteresseerd zijn in oudere mannen. Een oudere man zou gepaard gaan met volwassenheid, stabiliteit en financiële zekerheid. Dat maakt oudere mannen aantrekkelijk voor jonge vrouwen.

Seizoen 16 speelt zich af in 2005. In 2005 is het jongerenaantal gehalveerd en spitst de analyse zich toe op vijf jongeren, waarvan een homo is. In eerste instantie lijkt het discours ruimte vrij te maken voor een ‘normale’ weergave van homoseksualiteit in *Goede Tijden, Slechte Tijden*. Uit de dialogen tussen het personage en zijn zus blijkt dat hij zijn familie heeft verteld dat hij op mannen valt en zij accepteren dit allemaal volledig. Later geeft hij echter aan in een hetero-fase te zitten en legt hij het aan met een vrouw, waarmee hij vervolgens zoent. Opvallend is dat dit de enige zoen in de geanalyseerde afleveringen van seizoen 16 is. Deze zoen zorgt voor een normalisering van het homoseksuele personage binnen een heteronormatief discours (Dhaenens, 2013). Het personage gedraagt zich immers als een heteroman. Hoewel de representatie van homoseksualiteit in 2005 anders in de in 1992, wordt het nog steeds als afwijkend neergezet. Het discours acht het nodig om het homo-personage te normaliseren, waaruit kan worden afgeleid dat hij daarvoor niet ‘normaal’ was.

Verder toont het seksualiteitsdiscours in 2005 dat een huwelijk het ultieme doel is binnen een relatie. Het huwelijk is een troefkaart van het monogamiediscours, omdat het een contractuele verbinding is tussen man en vrouw waarin zij beloven voor altijd monogaam te blijven. Daarnaast wordt een huwelijk altijd gesloten met ‘de ware’, waarvan er maar een bestaat. De ware dient in 2005 echter nog wel aan een aantal randvoorwaarden te voldoen. Het wordt noodzakelijk geacht dat de man (die in twee van de drie gevallen ook ouder is) zijn vrouw kan onderhouden en financiële stabiliteit kan garanderen. ‘Goede’ seksualiteit in 2005 vindt plaats tussen een man en een vrouw die getrouwd zijn of willen trouwen, waarin de man verantwoordelijk is voor het welzijn van de vrouw en de grootverdiener is; een zeer conventionele representatie van seksualiteit.

Seizoen 27 speelt zich af in 2016. Het seksualiteitsdiscours hanteert net als in 1992 en 2005 een heteronormatief, dominant gedachtengoed. In 2016 is de maatschappij in *Goede Tijden, Slechte Tijden* zelfs zo heteronormatief dat homoseksualiteit of andere vormen van seksualiteit nooit genoemd of getoond worden. Het compleet weglaten en het ontkennen van andere seksuele geaardheden dan heteroseksualiteit duidt op een enorme uitsluiting van het discours. De representatie van homoseksualiteit verschilt per seizoen, maar in elk seizoen worden strategieën gebruikt die ertoe leiden dat homoseksualiteit afwijkend is en buiten de norm valt.

‘Goede’ seksualiteit is 2016 vindt net als in alle andere seizoenen plaats binnen een relatie tussen een man en een vrouw. De vormen van seksualiteit binnen een relatie kunnen per relatie verschillen. Daarover wordt door het discours geen oordeel geveld. De verhoudingen tussen geliefden kunnen ofwel zeer intiem, ofwel zeer afstandelijk zijn zonder dat wordt geïnsinueerd dat er iets mis is met de relatie. Ook wordt in 2016 voor het eerst daadwerkelijk seks geïmpliceerd. De wetenschap dat seks binnen een relatie bestond was er in 1992 en 2005 ook al, maar in 2016 werd dit pas door het discours bevestigd. Verder hoeft een ‘goede’ relatie niet langer aan dezelfde voorwaarden te voldoen als in de jaren hiervoor. De verhoudingen tussen mannen en vrouwen zijn meer gelijkgetrokken en het traditionele rolpatroon wordt in 2016 niet langer gehanteerd.

5.2 Theoretische en praktische implicaties

Wanneer de onderzoeksresultaten in het licht van eerdere theoretische bevindingen worden bekeken, zal te zien zijn dat de resultaten enerzijds met bestaande theorie overeenkomen, terwijl zij anderzijds van voorgaand onderzoek verschillen. Met de aanmerking van seksualiteit als discours (Foucault, 1984) en het onderzoek van onder andere Hekma (1994) en Wouters (2009) naar het seksualiseringsproces in Nederland, werd vastgesteld dat het verloop en de ontwikkeling van seksualiteit niet lineair geschiedt. Ook de representatie van seksualiteit op de Nederlandse televisie kent geen rechtlijnige voortgang. In de afgelopen 30 jaar werd het seksualiteitsdiscours door *Goede Tijden, Slechte Tijden* gerepresenteerd. De analyses van het seksualiteitsdiscours onder jongeren in 1992, 2005 en 2016 laten zien dat de representatie van seksualiteit in elk jaar anders is – en dat lag ook in de lijn der verwachting. De ontwikkeling van het seksualiteitsdiscours wordt gekenmerkt door progressie en verval.

Sociologisch onderzoek uit 1994, 2009 en 2017 wijst uit dat het seksuele gedrag van jongeren over die gehele periode niet veel is veranderd. Wel heeft zich een liberalisering van opvattingen voltrokken ten aanzien van homoseksualiteit (De Graaf, et., 2017). De representatie van het seksualiteitsdiscours onder jongeren in *Goede Tijden, Slechte Tijden* laat zien dat de gedragingen van heteroseksuele personages inderdaad weinig zijn veranderd. Uit de resultaten blijkt echter niet dat homoseksualiteit heden ten dage meer geaccepteerd is. De analyse van het seksualiteitsdiscours in *Goede Tijden, Slechte Tijden* toont dat homoseksualiteit middels verschillende uitsluitingsmechanismen als afwijkend of ‘anders’ wordt beschouwd. Een meer vooruitstrevende visie op homoseksualiteit kan met deze resultaten niet worden aangetoond. Het sociologische onderzoek van 2017 en het seksualiteitsdiscours onder jongeren in de eerste 14 afleveringen van seizoen 27 komen op het gebied van homoseksualiteit niet met elkaar overeen. Hekma (1994) concludeerde in 1994 al dat hoewel de televisie een breed scala aan seksuele variaties verbeeld, men in de praktijk nog een zeer conservatief idee had over seks. De resultaten van dit onderzoek en sociologisch onderzoek bevestigen deze notie en tonen zelfs aan dat deze stelling ook in 2016 nog geldig is.

Hoewel media ook vrijzinnigheid ten aanzien van seksualiteit representeren liggen

conservatieve noties met betrekking tot seksualiteit diepgeworteld in de maatschappij. Dergelijke noties – zoals heteronormativiteit en monogamie – worden keer op keer gerepresenteerd en dit heeft vervolgens een weerslag op de heersende culturele orde in de maatschappij (Hall, 1997; Dhaenens & Van Damme, 2016). Het medium televisie lijkt een raam tot de seksuele wereld te bieden, maar is in feite ook onderhevig aan de dominante seksualiteitsdiscoursen (Fiske, 1989; Foucault, 1984). Het seksualiteitsdiscours dat in *Goede Tijden, Slechte Tijden* wordt gerepresenteerd, wordt enerzijds beïnvloed door het overkoepelende seksualiteitsdiscours in de Nederlandse maatschappij. Anderzijds bezit het seksualiteitsdiscours dat wordt gerepresenteerd in *Goede Tijden, Slechte Tijden* de kracht om het overkoepelende seksualiteitsdiscours in Nederland te beïnvloeden. Beide discoursen lijken zich te hebben toegespitst op conventionele uitingen van seksualiteit, waardoor weinig tot niets verandert.

Het soapgenre wordt gekenmerkt als progressief genre (Fiske, 1989; Dhaenens en Van Damme, 2016). Soaps zouden ruimte bieden voor het bespreken van taboedoorbrekende fenomenen in een publieke context. In *Goede Tijden, Slechte Tijden* is dat in de geanalyseerde afleveringen niet terug te zien. De soap representeert – zoals gezegd – een zeer conservatief idee met betrekking tot seksualiteit. Pas in 2016 lijken de verhoudingen tussen mannen en vrouwen meer gelijkgetrokken. Bovendien worden in de soap allerlei uitsluitingsmechanismen en strategieën gerepresenteerd die heteronormativiteit en monogamie als ideologieën ondersteunen. Er werd nooit eerder onderzocht hoe het seksualiteitsdiscours op de Nederlandse televisie – en in Nederlandse soaps – werd gerepresenteerd. Ook werd niet onderzocht hoe de representatie van het discours is veranderd in de afgelopen 30 jaar. Uit de onderzoeksresultaten kan worden afgeleid dat de Nederlandse soap *Goede Tijden, Slechte Tijden* in de geanalyseerde afleveringen weinig tot geen ruimte biedt voor afwijkende vormen van heteroseksualiteit, monogamie middels verschillende disciplinerende werkingen in stand wordt gehouden en dat tot en met minstens 2005 een traditionele rolverdeling tussen mannen en vrouwen werd gerepresenteerd.

De uitkomsten staan haaks op zowel de aanleiding van dit onderzoek – namelijk de vrees van het publiek voor het pornificeren van de Nederlandse maatschappij door *Goede Tijden, Slechte Tijden* – en de uitlatingen van de makers van *Goede Tijden, Slechte Tijden* zelf. Gottschalk verklaarde immers in 2014 dat *Goede Tijden, Slechte Tijden* homoseksualiteit juist normaliseerde. De resultaten van dit onderzoek tonen slechts de denormalisatie van homoseksualiteit aan.

De wijze waarop het seksualiteitsdiscours door *Goede Tijden, Slechte Tijden* wordt gerepresenteerd heeft naast theoretische ook praktische en maatschappelijk implicaties. De manier van representeren heeft een weerslag op het gedrag van jongeren in de maatschappij (Hall, 1997), want het overkoepelende seksualiteitsdiscours en het seksualiteitsdiscours in *Goede Tijden, Slechte Tijden* zijn met elkaar verbonden. Hoewel de representaties op televisie niet klakkeloos door jongeren worden geïncorporeerd in hun eigen leven, wordt het medium televisie en bijgevolg de soapserie *Goede Tijden, Slechte Tijden* door jongeren gebruikt als seksuele informatiebron. De representatie van een divers seksueel spectrum helpt jongeren met het samenstellen van hun eigen seksuele identiteit

(Dheanens en Van Damme, 2016). Wanneer dat spectrum ernstig wordt beperkt door de wijze waarop het discours wordt gerepresenteerd, beschikken jongeren over minder seksuele facetten die zij kunnen toevoegen aan hun eigen identiteit. Dat leidt ertoe dat jongeren die zich identificeren met het discours geen problemen zullen ondervinden aan de situatie, maar dat anderen die zich niet met het dominante discours kunnen identificeren zich ‘raar’ en ‘anders’ zullen voelen. Simpelweg omdat de personages waarmee zij zich identificeren ook als ‘anders’ worden gerepresenteerd.

Uit de resultaten van dit onderzoek vloeit voort dat jongeren door *Goede Tijden, Slechte Tijden* een zeer behoudend verhaal met betrekking tot seksualiteit voorgespiegeld krijgen. De afbeelding van seksualiteit in *Goede Tijden, Slechte Tijden* komt overeen met sociologisch onderzoek, waaruit blijkt dat jongeren in Nederland zich keurig gedragen. De beleidsnota’s die onder andere door de heer Plasterk werden opgesteld, lijken totaal niet te corresponderen met de praktijk. Deze nota’s zijn het resultaat van morele paniek omtrent de ontwikkeling van seksualiteit in de maatschappij. Morele paniek is een overdreven reactie op excessen rondom een bepaald fenomeen. De beleidsnota’s over seksualiteit lijken enkel en alleen te zijn toegespitst op dergelijke excessen en uitschieters en niet op het gehele seksualiteitsdiscours. Het beleid dat voortkomt uit morele paniek kan ervoor zorgen dat de representatie van een bepaald fenomeen – in het geval van dit onderzoek seksualiteit – door media wordt veranderd. Op deze manier hangt de reactie van het publiek samen met de wijze waarop de representatie van het seksualiteitsdiscours zich zal ontwikkelen. Dit is een van de redenen waarom de ontwikkeling van het seksualiteitsdiscours geen lineair verloop kent.

De reacties op de trio-scène in *Goede Tijden, Slechte Tijden* doen vermoeden dat de inhoud van het programma reden geeft voor paniek, of op zijn minst de grenzen van het discours opzoekt. Na het analyseren van de inhoud van het programma in zowel 1992, 2005 en 2016 werd seks geen enkele keer expliciet in beeld gebracht. De vrees voor de pornificering van de Nederlandse maatschappij, lijkt op basis van dit onderzoek onterecht. De overdreven reactie van het publiek veroorzaakt de presumptie dat zich in de maatschappij een golf van morele paniek ten aanzien van seksualiteit voltrekt. Deze paniek kan er vervolgens toe leiden dat de representatie van seksualiteit in *Goede Tijden, Slechte Tijden* zich nog meer zal toespitsen op de representatie van conservatieve ideeën ten aanzien van seks.

5.3 Beperkingen en aanbevelingen

De beperkingen van dit onderzoek vloeien voort uit de gekozen onderzoeksmethode en tijd. Een discoursanalyse is een zeer kritische reflectie op relatief weinig data. *Goede Tijden, Slechte Tijden* is de langstlopende serie van Nederland. Dat maakt de serie bij uitstek geschikt voor dit onderzoek, maar tegelijkertijd worden hierdoor een aantal zaken geproblematiseerd. *Goede Tijden, Slechte Tijden* kent duizenden afleveringen die allemaal verband houden met het seksualiteitsdiscours. Het is onmogelijk om in een kort tijdsbestek alle afleveringen te analyseren en een precieze weergave te geven van de ontwikkeling van het seksualiteitsdiscours. De onderzoeker was genooddaakt om de

serie op te delen en diende te besluiten welke seizoenen werden geanalyseerd. De keuze voor drie andere seizoenen had wellicht andere resultaten opgeleverd. Hetzelfde geldt voor de keuze van de afleveringen. Had de onderzoeker de laatste 14 afleveringen in plaats van de eerste 14 afleveringen geanalyseerd, waren de resultaten wellicht ook anders geweest. Desalniettemin worden het seksualiteitsdiscours in 1992, 2005 en 2017 gekenmerkt door dezelfde uitsluitingsmechanismen, strategieën, ideologieën en verbeeldingen. Het feit dat de jaartallen zover uit elkaar liggen, maar tegelijkertijd zo'n grote overeenkomst met elkaar vertonen, maakt het aannemelijk dat de resultaten ongeacht de keuze voor de seizoenen en afleveringen ongeveer hetzelfde zal blijven.

De betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek werden gewaarborgd door een gestructureerde en navolgbare werkwijze. De aard van de onderzoeksmethode hangt echter samen met de identiteit van de onderzoeker. Tijdens een discoursanalyse fungeert de onderzoeker zelf als onderzoeksinstrument, waardoor het onderzoek een subjectief aspect kent (Silverman, 2009). Hoewel het onderzoek consistent en navolgbaar werd uitgevoerd, kan de uitkomst van hetzelfde onderzoek verschillen wanneer het wordt uitgevoerd door een andere onderzoeker. Dit heeft echter geen implicaties voor de validiteit van het onderzoek, omdat de betrouwbaarheid van het onderzoek wordt gegarandeerd middels een systematische werkwijze tijdens de dataverzameling en -analyse (Boeije, 2014). De interpretatie van de data zou kunnen veranderen als de onderzoeker en een eventuele vervolgonderzoeker verschillende seksuele voorkeuren hebben. In het huidige onderzoek heeft de onderzoeker de data geanalyseerd vanuit een niet-hetero perspectief. Dit kan ertoe hebben geleid dat de interpretaties ten aanzien van heteronormativiteit en de uitsluiting van homoseksualiteit meer nadruk hebben gekregen, dan wanneer de onderzoeker vanuit een heteroperspectief zou hebben gekeken. Daartegenover staat dat heteronormativiteit vaak aan hetero's voorbij gaat, omdat zij zich te dicht bij de norm bevinden (Dhaenens & Van Damme, 2016). De identiteit van de onderzoeker heeft de betrouwbaarheid van de onderzoeksresultaten niet belemmerd, maar het interpretatiekader waaruit de resultaten voortvloeien slechts verbreed.

De aanleiding en de implicaties van het onderzoek bieden interessante aanknopingspunten voor eventueel vervolgonderzoek. Dit onderzoek spitste zich toe op *Goede Tijden, Slechte Tijden*, maar het is ook interessant om de seksuele inhoud van andere Nederlandse televisieprogramma's eens onder de loep te nemen. De resultaten van dit onderzoek en soortgelijke onderzoeken kunnen namelijk bijdragen aan een beleid rondom seksualiteit dat beter aansluit bij de maatschappelijke gedragingen en opvattingen die heersen in de Nederlandse maatschappij. Inzicht in de representatie van het seksualiteitsdiscours op televisie, geeft namelijk tegelijkertijd inzicht in het overkoepelende seksualiteitsdiscours in Nederland en de media-inhoud waaraan het Nederlandse publiek wordt onderworpen.

Verder is het schrikbarend hoe conservatief de opvattingen over de verhoudingen tussen mannen en vrouwen zijn en de grote mate waarin homoseksualiteit als afwijkend wordt gerepresenteerd. Hierdoor komen zowel vrouwen- als lhbt-emancipatie in het gedrang. Hoewel de

verhoudingen tussen mannen en vrouwen in 2016 meer gelijkgetrokken zijn, bestaat er in *Goede Tijden, Slechte Tijden* nog veel ruimte voor verbetering. De representatie van homoseksualiteit zou niet mogen vallen of staan met één enkel personage. De progressiviteit van de Nederlandse soap laat te wensen over, waardoor zowel het Nederlandse publiek als het soapgenre tekort worden gedaan. Jongeren hebben behoefte aan een divers kleurenpalet aangaande seksualiteit, waarmee zij vervolgens een eigen seksuele identiteit construeren. De seksuele informatiebron die *Goede Tijden, Slechte Tijden* op dit moment is, spiegelt jongeren vooral een conservatief heteronormatief plaatje voor. De vraag die hieruit ontspringt is of andere onder jongeren populaire Nederlandse televisieprogramma's hetzelfde doen. Vervolgonderzoek zou kunnen uitwijzen of dit inderdaad het geval is. Dit zou vervolgens de verankering van de behoudende opvatting ten aanzien van seksualiteit in de Nederlandse maatschappij kunnen verklaren. Dat zou echter ook betekenen dat lhbt-jongeren weinig tot geen Nederlands televisiemateriaal hebben waarmee zij zich kunnen identificeren, waardoor zij zich buiten de maatschappij geplaatst kunnen voelen.

Bibliografie

- Adriaens, F., Van Damme, E. & Courtois, C. (2011). The spatial and social contexts of television-viewing adolescents. *Poetics: Journal of Empirical Research on Culture, Media and the Arts*, 39(3), 205-227.
- American Psychological Association, Task Force on the Sexualization of Girls. (2007). *Report of the APA Task Force on the Sexualization of Girls*. Opgehaald van <http://www.apa.org/pi/women/programs/girls/report-full.pdf>.
- Ang, I. (1985) *Watching Dallas*. Londen: Methuen.
- Bandura, A., & Walters, R. H. (1977). *Social learning theory (Vol. 1)*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Barthes, R. (1957). *Mythologies*. Parijs: Seuil.
- Batchelor, S. A., Kitzinger, J., & Burtney, E. (2004). Representing young people's sexuality in the 'youth' media. *Health Education Research*, 19(6), 669-676.
- Boeijs, H. (2014). *Analyseren in kwalitatief onderzoek* (2e druk). Den Haag: Boom Lemma.
- Bragg, S., & Buckingham, D. (2004). Embarrassment, education and erotics: the sexual politics of family viewing. *European Journal of Cultural Studies*, 7(4), 441-459.
- Buckingham, D., & Bragg, S. (2004). *Young people, sex and the media: The facts of life?* Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Bueving, M., & Bouman, M.P.A. (2002). *Deelrapport 1: Gezondheid in Beeld: Literatuurstudie*. Gouda: Centrum Media & Gezondheid.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble*. New York: Routledge.
- Butler, J. (2004). *Undoing gender*. New York: Routledge.
- Cantor, M. G., & Pingree, S. (1983). *The soap opera* (Vol. 12). Londen: Sage Publications.
- Chambers, S. A. (2006). *Heteronormativity and The L Word: From a politics of representation to a politics of norms*. New York: IB Taurus.
- Cohen, S. (2011). *Folk devils and moral panics*. New York: Routledge.
- Crone, C.A. (2007). *De kwetsbare kijker. Een culturele geschiedenis van televisie in Nederland*. Amsterdam: Vossiuspers UvA.

- De Bruin, J. (2005). *Multicultureel drama?: populair Nederlands televisiedrama, jeugd en etniciteit*. Amsterdam: Otto Cramwinckel Uitgever.
- De Graaf, H. (2005). *Seks onder je 25e: Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005* (No. 7). Utrecht: Eburon Uitgeverij BV.
- de Graaf, H., van den Borne, M., Nikkelen, S., Twisk, D., & Meijer, S. (2017). *Seks onder je 25^e: Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017*. Utrecht: Uitgeverij Eburon.
- De Saussure, F. (1974) *Course in general linguistics*. Londen: Fontana/Collins.
- Derrida, J. (1981). *Semiology and grammatology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dhaenens, F. (2012). *Gays on the small screen: A queer theoretical study into articulations of queer resistance in contemporary television fiction*. Gent: Gent Universiteit.
- Dhaenens, F. (2013). Teenage queerness: negotiating heteronormativity in the representation of gay teenagers in Glee. *Journal of Youth Studies*, 16(3), 304-317.
- Dhaenens, F., & Van Damme, E. (2016). Schermen met seks (ualiteit): het emancipatorische belang van televisierepresentaties van seks en seksualiteit voor het jonge kijkgpubliek. *Media, democratie en identiteit: de rol van media in een democratische samenleving*, 63-77.
- Duits, L., Rayan, T. A., Gömüsay, C. & Van Romondt Vis, P. (2009). *Cultural studies: de wetenschappelijke studie van populaire cultuur*. Amsterdam: Universiteit Amsterdam.
- Dyer, R. (1993). *The Matter of Images: Essays on Representations*. Londen: Routledge.
- Facts&Figures, goede tijden slechte tijden. (2018). *GTST: Branded Content*. Opgehaald van <https://www.rtl.nl/adverterenbij/>.
- Fairclough, N. (2001). Critical discourse analysis as a method in social scientific research. *Methods of critical discourse analysis*, 5, 121-138.
- Fiske, J. (1988). *Television culture*. New York: Routledge.
- Fiske, J. (2004). *Reading television*. New York: Routledge.
- Foucault, M. (1976). *De orde van het vertoog*. (C. P. Heering-Moorman, Trans 2nd ed.) Meppel: Boom.
- Foucault, M. (1980). *Language, counter-memory, practice: Selected essays and interviews*. Cornell University Press.
- Foucault, M. (1984). *The will to knowledge: The History of Sexuality vol. 1*. New York: Pantheon Books.

- Goede Tijden Slechte Tijden. (2018). *Beeld en Geluid WIKI*. Opgehaald van https://wiki.beeldengeluid.nl/index.php/Goede_tijden_slechte_tijden.
- Greenberg, B. S., & Hofschire, L. (2000). Sex on entertainment television. *Media entertainment: The psychology of its appeal*, 93-111.
- GTST-rel: ophef over seksscènes. (2016). *Shownieuws film & tv*. Opgehaald van <https://www.shownieuws.nl/video/clips/2016/gtst-rel-ophef-seksscenes/>.
- Hall, S. (1986). The problem of ideology-Marxism without guarantees. *Journal of communication inquiry*, 10(2), 28-44.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Londen: Sage.
- Hekma, G. (1994). De klemmen van de lust: De ontwikkeling van het plezier sinds de seksuele revolutie. *Etnofoor*, 2, 5-23.
- Hermes, J., & Reesink, M. (2003). *Inleiding televisiestudies*. Amsterdam: Boom.
- Hetsroni, A. (2006). Three decades of sexual content on prime-time network programming: A longitudinal meta-analytic review. *Journal of Communication*, 57(2), 318-348.
- Homo-emancipatie op radio en tv: Van Gerard Reve tot Gay Pride. (2016). *Andere Tijden*. Opgehaald van <https://anderetijden.nl/artikel/415/Homo-emancipatie-op-radio-en-tv>.
- Homohuwelijk GTST geen statement. (2014). *AD*. Opgehaald van <https://www.ad.nl/tv-en-radio/homohuwelijk-gtst-geen-statement~a807c9c8/>.
- Hsu, H. (2017). Stuart Hall and the rise of cultural studies. *The New Yorker*. Opgehaald van <https://www.newyorker.com/books/page-turner/stuart-hall-and-the-rise-of-cultural-studies/>.
- Jacobson, M. (2005) *Young people and gendered media messages*. Goteborg: Nordicom.
- Karskens, M. (1986). “Waarheid als macht (I+II): Een onderzoek naar de filosofische ontwikkeling van Michel Foucault (Proefschrift). Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Kress, G. R., & Van Leeuwen, T. (1996). *Reading images: The grammar of visual design*. Londen: Routledge.
- Kress, G., & Van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal Discourse: the modes and media of contemporary communications*. Londen: Arnold.
- Krijnen, T., & Van Bauwel, S. (2015). *Gender and media: Representing, producing, consuming*. Leiden: Taylor & Francis Books.

- Lajtman, K. (2015). Relationship and marriage: public discourse and individual experience. *Etnološka istraživanja*, 20, 109-119.
- Levine, E. (2009). 'National television, global market: Canada's Degraasi: The Next Generation. *Media, Culture & Society*, 31(4). 515-531.
- Livingstone, S. (2005). Media audiences, interpreters and users. *Media audiences*. New York: Open University Press.
- Macdonald, M. (2003). *Exploring media discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Machin, D., & Mayr, A. (2012). *How to do critical discourse analysis: A multimodal introduction*. Londen: Sage.
- MacKeogh, C. (2004). Teenagers and the media: a media analysis of sexual content on television. *Crisis Pregnancy Agency*, 10. Dublin: Health Service Executive.
- Manganello, J., Franzini, A., & Jordan, A. (2008). Sampling television programs for content analysis of sex on TV: How many episodes are enough?. *Journal of Sex Research*, 45(1), 9-16.
- McQuail, D. (2000). *McQuail's Mass Communication Theory*. Londen: Sage.
- Morley, D. (1980). *The Nationwide audience*. Londen: British Film Institute.
- Morley, D. (1992). *Television, audiences & cultural Studies*. New York: Routledge.
- Morrow, R. (1995). Sexuality as discourse-beyond Foucault's constructionism. *The Australian and New Zealand journal of sociology*, 31(1), 15-31.
- 'Moslimhomo' krijgt veel complimentjes na erotische scène GTST. (2012). AD. Opgehaald van <https://www.ad.nl/tv-en-radio/moslimhomo-krijgt-veel-complimentjes-na-erotische-scene-gtst~a70e1766/>.
- Nikken, P. & de Graaf, H. (2011). *Seks in de media: wat doen jongeren ermee? Een onderzoek met twee metingen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Norris, S. (2004). *Analyzing multimodal interaction: A methodological framework*. New York: Routledge.
- O'Donnell, H. (1999). *Good times, bad times: Soap operas and society in Western Europe*. Leicester: Leicester University Press.
- Ontstaan van Nederlands langst lopende soapserie GTST. (2018). *IsGeschiedenis*. Opgehaald van <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/ontstaan-van-nederlands-langst-lopende-soapserie-gtst>.

- Ophef om seks in GTST. (2016). *Nu.nl*. Opgehaald van <https://www.nu.nl/67427/video/ophef-om-seks-in-gtst.html>.
- Plasterk, R. H. A. (2007). *Meer kansen voor vrouwen: Emancipatiebeleid 2008-2011*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Rose, G. (2007). *Visual methodologies: An introduction to the interpretation of visual materials*. Oxford: Sage.
- Schnabel, P. (1990). Het verlies van de seksuele onschuld. *Amsterdams sociologisch Tijdschrift*, 17(2), 11-50.
- sCool Tv. (2017). *Job en Anna willen een kwartet*. Opgehaald van <https://www.youtube.com/watch?v=OBpEjcg9sw>.
- Seidman, S. (1991). *Romantic Longings. Love in America, 1830-1980*. New York: Routledge.
- Seksgedrag jongeren in zes jaar amper veranderd; homo wel eerder uit de kas. (2012). *De Volkskrant*. Opgehaald van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/seksgedrag-jongeren-in-zes-jaar-amper-veranderd-homo-wel-eerder-uit-de-kast~b8608bfe/>.
- Silverman, D. (2011). Credible qualitative research. *Interpreting qualitative data: A guide to the principles of qualitative research*. Londen: Sage.
- SKO online kijkcijfers. (30 jun. 2018). *Kijkonderzoek*. Opgehaald van http://kijkonderzoek.nl/images/Weekpersberichten/2018/Online/Persbericht_SKO_2018_week_52_Online_Kijkcijfers.pdf.
- Thiel-Stern, S. (2014). *From the Dance Hall to Facebook: Teen Girls, Mass Media, and Moral Panic in the United States*. Massachusetts: University of Massachusetts Press.
- Tonkiss, F. (1998). Analysing discourse. *Researching society and culture*, 245-260.
- Trio in GTST maakt tongen los. (2016). *GTST Courant*. Opgehaald van <https://gtstcourant.com/gtst/trio-in-gtst-maakt-tongen-los/>.
- Van Damme, E., & Biltereyst, D. (2013). Let's talk about sex: audience research of Flemish teenage television viewers and their view on sexuality. *Journal of Youth Studies*, 16(3), 287-303.
- Van Zoonen, E.A. (2009). *Mediapaniek of Mediaproblemen?* Zwolle: Docentendag van de Nederlandse Vereniging voor Maatschappijleraren.
- Verstraete, G. (2002). Inleiding: cultural studies of cultuur in conflict. *Cultural studies. Een inleiding*. 7-22. Nijmegen: Vantil.

- Weer afscheidsfeestje in Meerdijk. (2017). *Superguide*. Opgehaald van <https://www.superguide.nl/nieuws/weer-afscheidsfeestje-in-meerdijk-news>.
- Wild avontuur Job en Anna. (2018). *RTL XL*. Opgehaald van <https://www.rtl.nl/video/00bd835c-9b31-4e16-843c-644038a7f31d>.
- Wouters, C. (1990). *Van minnen en sterven. Informalisering van omgangsvormen rond seks en dood*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Wouters, C. (1995). De lustbalans van liefde en seks. Ontwikkelingen sinds de seksuele revolutie. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 22(2), 368-402.
- Wouters, C. (2008). Seksualisering is emancipatie van seksualiteit. *Waterstofkrant-krant van Waterland*, 30, 1-10. Opgehaald van <http://www.waterlandstichting.nl/?p=artikelen&s=bekijken&id=1352>.
- Wouters, C. (2009). Is het seksualiseringsproces van richting veranderd? *Tijdschrift voor Seksuologie*, 33(2), 65-75.

Bijlage 1: Overzicht van de geanalyseerde afleveringen

SEIZOEN	AFLEVERING
SEIZOEN 3	Aflevering 381
	Aflevering 382
	Aflevering 383
PERSONAGES: ARNIE ALBERTS,	Aflevering 384
MICKY LAMMERS, PETER KELDER,	Aflevering 385
SUZANNE BALK, LINDA DEKKER,	Aflevering 386
DIAN ALBERTS, MARK DE MOOR,	Aflevering 387
MYRIAM VAN DER POL,	Aflevering 388
	Aflevering 389
	Aflevering 390
	Aflevering 391
	Aflevering 392
	Aflevering 393
	Aflevering 394
SEIZOEN 16	Aflevering 2996
	Aflevering 2997
	Aflevering 2998
PERSONAGES: CHARLIE FISHER,	Aflevering 2999
YASMIN FUENTES, MORRIS FISHER,	Aflevering 3000
SJORS LANGEVELD, BING MAURICIUS,	Aflevering 3001
NINA SANDERS,	Aflevering 3002
	Aflevering 3003
	Aflevering 3004
	Aflevering 3005
	Aflevering 3006
	Aflevering 3007
	Aflevering 3008
	Aflevering 3009
SEIZOEN 27	Aflevering 5406
	Aflevering 5407
	Aflevering 5408
PERSONAGES: RIKKI DE JONG,	Aflevering 5409
SJOERD BOUWHUIS, AYSAN BAYSAR,	Aflevering 5410
ROVER DEKKER, SAM DEKKER,	Aflevering 5411
JOB ZONNEVELD, ANNA BRANDT	Aflevering 5412
	Aflevering 5413
	Aflevering 5414
	Aflevering 5415
	Aflevering 5416
	Aflevering 5417
	Aflevering 5418
	Aflevering 5419

Bijlage 2: Bewijs van de discoursanalyse

2.1 open coderen

Categorie	Code	Aantal	% Codes	Cases	% Cases
relatie	kus op wang relatie	1	0,40%	1	33,30%
relatie	jaloerie	29	11,20%	2	66,70%
relatie	Problemen	1	0,40%	1	33,30%
relatie	Oudere vrouw jongere man	2	0,80%	1	33,30%
relatie	Suggestieve uitspraak	7	2,70%	1	33,30%
relatie	interesse/verliefdheid	14	5,40%	3	100,00%
relatie	lichaamstaal interesse	15	5,80%	3	100,00%
relatie	oudere man jongere vrouw	10	3,90%	3	100,00%
relatie	geld belangrijk in relatie	1	0,40%	1	33,30%
relatie	gesprek	11	4,30%	1	33,30%
relatie	homoseksueel grapje	3	1,20%	1	33,30%
relatie	onzekerheid man	6	2,30%	2	66,70%
relatie	spijt	1	0,40%	1	33,30%
relatie	kus op mond	13	5,00%	3	100,00%
relatie	natuur	1	0,40%	1	33,30%
relatie	ongelijkheid	6	2,30%	1	33,30%
relatie	aanranding	4	1,60%	1	33,30%
relatie	houden van	1	0,40%	1	33,30%
relatie	date	2	0,80%	1	33,30%
relatie	kus op wang	2	0,80%	2	66,70%
relatie	homoseksualiteit	4	1,60%	1	33,30%
relatie	samen oud worden	1	0,40%	1	33,30%
relatie	logeren	1	0,40%	1	33,30%
relatie	een ander	8	3,10%	1	33,30%
relatie	kindje	2	0,80%	2	66,70%
relatie	zorgzaamheid vrouw	3	1,20%	1	33,30%
Vriendschap	Lichaamstaal	24	9,30%	2	66,70%
Vriendschap	fluiten	1	0,40%	1	33,30%
Geld	Baantje	4	1,60%	1	33,30%
Geld	Escort	5	1,90%	1	33,30%
Geld	gelijkwaardigheid	16	6,20%	2	66,70%
Samenwonen	Beklemmend	4	1,60%	1	33,30%
Samenwonen	samenwonen1	3	1,20%	1	33,30%
Seks	gesprek over seks	1	0,40%	1	33,30%
huwelijk	huwelijk1	11	4,30%	1	33,30%
huwelijk	leeftijd	1	0,40%	1	33,30%
huwelijk	de ware	6	2,30%	1	33,30%
seksualiteit	referentie	1	0,40%	1	33,30%
seksualiteit	seks1	3	1,20%	1	33,30%
drugs	MDMA	3	1,20%	1	33,30%

2.2 selectief coderen

